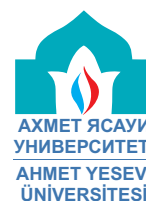

Азия/Еуропа

Ақпараттық сараптама журналы

Басылымның 6-ші жылы, №60, Наурыз (03) 2021

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜN AYLIK YAYINIDIR

ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ АЙ САЙЫН ШЫҒАТЫН БАСЫЛЫМЫ

TRADE BETWEEN TURKEY AND CENTRAL ASIA

ТОРГОВЛЯ МЕЖДУ ТУРЦИЕЙ И ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИЕЙ

СҰХБАТ RÖPORTAJ

**ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ
ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ ШЫҒЫСТАН
ФАКУЛЬТЕТІНІҢ ДЕКАНЫ,
PHD ЫҚТИЯР ПАЛТӨРЕ**

AL-FARABI KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
ŞARKİYAT FAKÜLTESİ DEKANI,
DR. İKTİYAR PALTÖRE

**TURKEY'S PLACE IN
MONGOLIA'S "THIRD
NEIGHBOR" POLICY**

МЕСТО ТУРЦИИ В "ПОЛИТИКЕ
ТРЕТЬЕГО СОСЕДА"
МОНГОЛИИ

KANAT MAKHANOV

**CHINA'S
POST-PANDEMIC
DIGITAL SILK ROAD**

ЦИФРОВОЙ
ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ КИТАЯ
ПОСЛЕ ПАНДЕМИИ

ALBINA MURATBEKOVA

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Sahibi / Меншік иесі
Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü /
Ахмет Ясауи университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институты директоры
Doç. Dr. Vakur Sümer

Genel Yayın Yönetmeni / Бас редактор
Zhengizkhan Zhanaltay

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Жауапты редактор
Dr. Suat Beylur

Haber Müdürü / Жаңалықтарға жауапты редактор
Dr. Zhandos Ranov

Tercüme Ekibi / Аудармашылар тобы
Omırbek Hanayi
Kanat Makhanov

Sekretarya / Хатшылық
Asel İngaybekova

Metin Redaksiyon / Мәтінді өңдеу
Dr. Suat Beylur

Teknik Redaksiyon / Техникалық редактор
Kanat Makhanov

Yayın Kurulu / Редакция алқасы
Doç. Dr. Vakur Sümer
Zhengizkhan Zhanaltay
Dr. Suat Beylur
Dr. Zhandos Ranov
Dr. Gulnar Nadirova

Yönetim Merkezi / Басқару орталығы

Almalı Audanı, Mametova 48, 050004
Almaty, Kazakhstan
Tel. +7 (727) 279 97 94
Fax. +7 (727) 279 97 94
E-mail: info@eurasian-research.org

Sürelı yayın tescil belgesi No: 15793-Ж, tarihi: 27.01.2016.

Kazakistan Cumhuriyeti Haberleşme ve İletişim Bakanlığı tarafından verilmiştir.

Tüm hakları saklıdır. Mülakat, haber-yorum ve analizlerde ifade edilen görüşler yazarların kendi görüşleri olup Enstitü'nün yayın politikasını yansıtmamaktadır. Bu yayında yer alan yazılar ve fotoğraflar izinsiz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Tıraj: 300 adet. Her ay yayınlanmaktadır. Dağıtımı Kazakistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını kapsamaktadır. Dağıtımı ücretsizdir.

Мерзімді баспасөз басылымын есепке қою туралы куәлік №: 15793-Ж, күні: 27.01.2016 ж.

Қазақстан Республикасы Ақпарат және коммуникациялар министрлігі тарапынан берілді.

Барлық құқықтар қорғалған. Сұхбат, ақпараттық сараптама мен талдауларда айтылған пікірлер тек авторлардың жеке көзқарастары болып табылады және Институттың ұстанымын білдірмейді. Бұл басылымда жарияланған мақалалар мен фотосуреттерді рұқсатсыз және дереккөзді көрсетпей пайдалануға тыйым салынады. Дереккөзді көрсетіп, сілтеме жасауға болады.

Тираж: 300 дана. Ай сайын жарияланады. Қазақстан Республикасы мен Түркия Республикасы аумағында тегін таратылады.

DOÇ. DR. VAKUR SÜMER

Değerli okuyucularımız,

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'ne bağlı Avrasya Araştırma Enstitüsü'nün aylık yayını Asya Avrupa'nın 60. sayısını sizlere sunmaktan mutluluk duyuyoruz.

2020 yılı, yalnızca Avrasya bölgesi için değil, esasen tüm dünya için büyük kırılmaların yaşandığı bir yıl oldu. 2020 yılındaki gelişmelerin çok boyutlu etkileri hiç şüphesiz 2021 yılına da sarkmış durumda.

Tarihin hızlı çekim yaşandığı bu süreçte insan yaşamının kökten bazı dönüşümlerle değişmesi söz konusu. Covid-19 pandemisinin tetiklediği çok sayıda tema daha fazla tartışılır hale geldi: hayattan ve devletlerden beklentilerin değişmesi, gelişmiş ülkelerin kırılganlığı, değişen risk algısı, minimalizm, kent yaşamının cazibesini kaybetmesi, uzaktan çalışma, dijital ekonomi, küreselleşmenin sınırları gibi kavramlar 2021 yılında da yükselişte olacak gibi görünüyor. Ulus-devlete duyulan güven, bu yapıdan öncelikli olarak sağlaması beklenen can güvenliğini temin etmede istenen başarıyı gösterememesi ekseninde yıprandı. Kaldı ki, pek çok otoritece belirtildiği üzere bu pandemi, gelecekte yaşanabilecek daha büyük çevresel felaketlere kıyasla yalnızca bir haberci niteliğinde. İnsanlık, büyükçe bir uzay gemisinin içinde ortak bir kaderi yaşamakta olduğunu ve yaklaşan yaşamsal güvenlik tehditlerinden hiçbir devletin muaf olmadığı gerçeğini 21. yüzyılda daha sık ve ciddileşen düzeylerde tecrübe edecek gibi görünüyor. Gezegendeki yaşam koşulları insan eliyle, daha önce hiç olmadığı kadar hızlı ve şiddetli biçimde kötüleştiriliyor. Bu çerçevede ulus-devletin mevcut yapılanmasının, orta ve uzun vadede, bu dönüşümlerden giderek daha fazla etkilenmesini ve mevcut siyasi yapılanmalardan önemli ölçüde farklılaşacak sonuçlar doğurur biçimde bir evrim geçirmesini bekleyebiliriz.

Avrasya Araştırma Enstitüsü olarak, gerek 'longue durée' bağlamında dünyadaki bu dönüşümlerin nabzını tutmaya devam edeceğiz, gerekse bölgemizdeki daha kısa erimli gelişmeleri de dikkatle analiz ederek sizlere aktarmayı sürdüreceğiz.

Yeni sayımızda görüşebilmek umuduyla,

Құрметті оқырмандар,

Сіздерге Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетіне қарасты Еуразия ғылыми-зерттеу институтының ай сайын шығатын Азия-Еуропа журналының 60-шы санын ұсынып отырғанымызға қуаныштымыз.

2020 жыл тек Еуразия аймағы үшін ғана емес, бүкіл әлем үшін үлкен құлдырау жылы болды. 2020 жылы дамудың көп өлшемді әсері сөзсіз 2021 жылға дейін созылатын болады.

Тарихтың зымырап өтіп жатқан бұл кезеңінде адам өмірі кейбір түбегейлі өзгеріске ұшырайды. Ковид-19 пандемиясы қоздырған көптеген тақырыптар пікірталасқа айналды: өмірден және мемлекеттен үміттің өзгеруі, дамыған елдердің дайынсыздығы, қауіп-қатерді қабылдаудың өзгеруі, минимализм, қала өмірінің тартымдылығын жоюы, қашықтан жұмыс істеу, сандық экономика, жаһандандудың шектеулері сияқты тұжырымдамалар 2021 жылда көп қолданыста болатыны айқын. Ұлттық мемлекетке деген сенім осы құрылымнан күтілетін өмір қауіпсіздігін қамтамасыз етуде қалаған жетістікке жете алмау кезінде төмендеді. Сонымен қатар, көптеген өкіметтің айтқанындай, бұл пандемия болашақта болуы мүмкін үлкен экологиялық апаттармен салыстырғанда оның хабаршысы болып табылады. Адамзат үлкен ғарыш кемесінің ортақ тағдырын бастан кешіп жатқанын және жақындап келе жатқан өмірлік маңызды қатерлерден ешқандай мемлекеттің қашып кете алмайтыны жайлы ақиқат ХХІ ғасырда жиі кездесетіні және елеулі деңгейлерде сезілетіні көрініп тұр. Ғаламшардағы өмір жағдайы адам қолымен бұрынғыдан да тезірек және ауыр күшпен нашарлатылуда. Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық мемлекеттің қазіргі құрылымының орта және ұзақ мерзімді перспективада осы қайта құрулардың одан әрі әсерленуін және қазіргі саяси құрылымдардан едәуір өзгеше болатын жолмен дамуын күтуге болады.

Еуразиялық ғылыми-зерттеу институты ретінде біз, әлемдегі осы қайта құрулардың импульсін 'longue durée' контекстінде қадағалап отырамыз және аймағымыздағы қысқа мерзімді оқиғаларды сізге жеткізуді жалғастырамыз.

Сізді жаңа нөмірімізде көреміз деген үмітпен,

ÖN SÖZ АЛҒЫСӨЗ

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ DOÇ. DR. VAKUR SÜMER.....	1
--	---

RÖPORTAJ СҰХБАТ

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ ШЫҒЫСТАНУ ФАКУЛЬТЕТІНІҢ ДЕКАНЫ, PHD ЫҚТИЯР ПАЛТӨРЕ AL-FARABI KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ ŞARKİYAT FAKÜLTESİ DEKANI, DR. İKTİYAR PALTÖRE.....	4
---	---

GÜNCEL ӨЗЕКТІ ПІКІР

TRADE BETWEEN TURKEY AND CENTRAL ASIA ТОРГОВЛЯ МЕЖДУ ТУРЦИЕЙ И ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИЕЙ AZIMZHAN KHITAKHUNOV.....	14
TURKEY'S PLACE IN MONGOLIA'S "THIRD NEIGHBOR" POLICY МЕСТО ТУРЦИИ В "ПОЛИТИКЕ ТРЕТЬЕГО СОСЕДА" МОНГОЛИИ KANAT MAKHANOV	22
CHINA'S POST-PANDEMIC DIGITAL SILK ROAD ЦИФРОВОЙ ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ КИТАЯ ПОСЛЕ ПАНДЕМИИ ALBINA MURATBEKOVA.....	30
KAZAKİSTAN NEDEN TÜRK YAPIMI İNSANSIZ HAVA ARAÇLARINI TERCİH ETMELİ? ҚАЗАҚСТАН НЕЛІКТЕН ТҮРКИЯДА ЖАСАЛҒАН ҰШҚЫШСЫЗ ӘУЕ АППАРАТТАРЫН ТАҢДАУЫ КЕРЕК? ENES ERGEL	37
IMPACT OF THE PANDEMIC ON DEMOCRACY IN THE CENTRAL ASIA REGION ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ НА ДЕМОКРАТИЮ В РЕГИОНЕ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ GULNAR NADIROVA	45

SYNOPSIS ON THE FINALIZED NEGOTIATIONS OF THE EU-CHINA COMPREHENSIVE AGREEMENT ON INVESTMENT КРАТКИЙ ОБЗОР ЗАВЕРШЕННЫХ ПЕРЕГОВОРОВ ПО ВСЕОБЪЕМЛЯЩЕМУ ИНВЕСТИЦИОННОМУ СОГЛАШЕНИЮ МЕЖДУ ЕС И КИТАЕМ ALBINA MURATBEKOVA	53
RUSYA'NIN TACİKİSTAN'DAKİ KARA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI'NIN JEOSTRATEJİK VE JEOPOLİTİK ÖNEMİ ТӘЖİKСТАНДАҒЫ РЕСЕЙДІҢ ҚҰРЛЫҚ ӘСКЕРЛЕРІ ҚОЛБАСШЫЛЫҒЫНЫҢ ГЕОСТРАТЕГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ГЕОСАЯСИ МАҢЫЗЫ ZHULDYZ KANAPIYANOVA	60
BACK TO EUROPEAN INTEGRATION: RESETTING THE FOREIGN POLICY PRIORITIES OF MOLDOVA ВОЗВРАЩЕНИЕ К ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ: ПЕРЕЗАГРУЗКА ПРИОРИТЕТОВ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ МОЛДОВЫ KANAT MAKHANOV	69
GLOBAL ARMS TRADE AND IMPLICATIONS FOR THE CENTRAL ASIAN REGION МИРОВАЯ ТОРГОВЛЯ ОРУЖИЕМ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ ЦЕНТРАЛЬНОАЗИАТСКОГО РЕГИОНА ZARMUKHAMED ZARDYKHAN	77
ILLEGAL LANDFILL SITES IN THE BALKANS AFFECTING WATER POLLUTION НЕЗАКОННЫЕ СВАЛКИ НА БАЛКАНАХ ЗАГРЯЗНЯЮТ ВОДЫ SAULE AKHMETKALIYEVA	85
BELARUS'TAKİ KONTROLLÜ DÖNÜŞÜM SÜRECİNİN ANA HATLARI БЕЛАРУСЬТАҒЫ БАҚЫЛАУДАҒЫ ТРАНСФОРМАЦИЯ ҮДЕРІСІНІҢ НЕГІЗГІ САПТАРЫ İBRAHİM HASANOĞLU	91

ETKİNLİKLER İC-ШАРАЛАР

..... 100

İNFOGRAFİK ИНФОГРАФИКА

..... 124

**ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ ШЫҒЫСТАНУ
ФАКУЛЬТЕТІНІҢ ДЕКАНЫ,
PHD ЫҚТИЯР ПАЛТӨРЕ** **AL-FARABI KAZAK MILLI
ÜNİVERSİTESİ ŞARKİYAT
FAKÜLTESİ DEKANI,
DR. İKTİYAR PALTÖRE**

Журналымыздың осы санында PhD, Иктияр Палтөремен сұхбатымызға орын береміз. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде 2007 жылдан бері жұмыс істеп келе жатқан Палтөре мырза 2017 жылдан бастап Қазақстанның жетекші шығыстану факультетінің деканы болып жұмыс істейді.

Құрметті Ықтияр Палтөре мырза! Оқырмандарымыз үшін өзіңізбен жақыннан таныссақ. Өз өмірбаяныңыз туралы айтып берсеңіз!

Мен Палтөре Ықтияр Молдатөреұлы қазіргі Түркістан облысы, Сарыағаш ауданында 1977 жылы дүниеге келдім. Орта мектепті ауылда, 1994 жылы бітірдім. Менің болашақта қандай мамандық иесі болу туралы бала кезімнен белгілі болғандай. Мұның бір себебі бар. Бала күніде ес біле бастағанда, қарашаңырақта, әкемнің бөлмесінде қабырғада ақ матаға оралған бір кітап ілулі тұратын. Бұл кітапты кезінде атамның атасы оқыған қасиетті кітап екендігін әкемізден, үйдегі үлкендерден естіп білген соң, сол кітапты бір ашып көруге, оқуға іштей қызығушылық пен ынта пайда болды. Оның үстіне бұл кітапты біздің

Dergimizin bu sayısında Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi'nden Dr. İktiyar Paltöre'yle gerçekleştirdiğimiz röportaja yer ayırdık. 2007 yılından itibaren adı geçen üniversitede görev yapan Sayın Paltöre, 2017 yılından beri de Kazakistan'ın önde gelen şarkiyat araştırmalarının yapıldığı Şarkiyat Fakültesi'nde dekanlık görevini yürütmektedir.

Sayın Paltöre, öncelikle zaman ayırarak bu röportajla dergimize katkı sağladığınız için teşekkür ederiz. Biraz kendinizden ve eğitim hayatınızdan bahsedebilir misiniz?

Ben, Paltöre İktiyar Moldatöreoğlu, 1977 yılında Türkistan'ın Sarıağaç ilçesinde doğdum. 1994 yılında liseden mezun oldum. Kader, sanki bana daha çocukken hangi mesleği seçeceğim yönünde bazı işaretler sunmuştu. Hatırlıyorum, ben küçükken evimizde, babamın odasındaki duvarda beyaz beze sarılı bir kitap vardı. Bu kutsal kitap Kur'an'ın, zamanında dedemin dedesine ait olduğunu babamdan ve ailemin büyüklerinden öğrenince, ona olan merakım her geçen gün arttı. Bir an önce onu elime alıp, okuma arzusuna kapıldım. Üstelik (işin ilginç tarafı), bu kutsal kitabı, dilinden dolayı ailemizde hiç kimse okuyamıyordu. Bu nedenle gelecekte Arapça öğ-

үйде ешкім оқи алмайтын. Себебі ол араб тілінде жазылған екен. Міне сондықтан мен бала күнімен араб тілін оқып үйренсем, үйде тұрған қасиетті Құран кітабын оқып түсінсем екен, аударсам екен деген мақсатым болды. Бұл мақсатымды әке-шешем, ағаларым барынша қолдады. Сондықтан мен мектепті бітіре сала, араб тілін оқытатын оқу орнын іздедім. Осылайша Шымкент қаласындағы араб тілін терең оқытатын университетке оқуға түстім. Студент атанып жүргенде, араб елдерінде оқуға бардым. Ал 2002 жылы әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Шығыстану факультетіне магистратураға түстім. 2009-2012 жылдары шығыстану мамандығы бойынша докторантурада оқыдым. Менің әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетіндегі оқытушылық жолым 2007 жылдан басталды. Алғашқыда жай оқытушы, сосын

“

**ҚАЗІРГІ ТАҢДА
ФАКУЛЬТЕТТЕ 749
СТУДЕНТ, 60 МАГИ-
СТРАНТ ЖӘНЕ 40
ДОКТОРАНТ БІЛІМ
АЛУДА**

**НАЛИHAЗІРДА
ФАКУЛЬТЕДЕ
749 ЛІSANS, 60
YÜKSEK ЛІSANS
VE 40 ДОКТОРА
ÖĞRENCİSİ EĞİTİM
ALMAKTADIR**

”

renmek ve evimdeki Kur'an-ı Kerim'i okuyup anlayabilmeyi ve onu dilimize tercüme etmeyi kendime amaç edindim. Ebeveynlerim ve kardeşlerim de benim bu kararımı desteklediler. Bu yüzden okulu bitirince, Arapça eğitim veren bölüm aramaya başladım. Neticede, Şimkent şehrindeki Arapça Bölümü bulunan üniversiteyi kazandım. Üniversite öğrencisiyken, öğrenci değişim programları sayesinde Arap devletlerinde eğitim alam fırsatı kazanmıştım. Üniversite sonrasında 2002 yılında Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Şarkiyat Fakültesi'nin yüksek lisans programını kazandım. 2009-2012 yılları arasında yine aynı fakültede Şarkiyat alanında doktora eğitimimi tamamladım. Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi'ndeki öğretim üyeliği kariyerim 2007'de başladı. Uzun yıllar öğretim görevlisi, kıdemli eğitimci ve yardımcı doçent doktor olarak çalıştım. 2017'den itibaren ise eğitim aldığım ve çalıştığım Şarkiyat

аға оқытушы, доцент міндетін атқарушы ретінде ұзақ жылдар бойы ұстаздық қызмет атқардым. Қазір 2017 жылдан бастап өзім оқыған, сабақ берген шығыстану факультетінде декан қызметін атқарып келемін.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Шығыстану факультетінің тарихы мен бүгінгі таңдағы жетістіктері және факультетке қарасты кафедралары туралы әңгімелеп берсеңіз.

Шығыстану факультеті бүгінде отыз жылдан аса уақыт ішінде шығыс тілдерін жетік білетін көптеген білікті мамандар дайындап келе жатқан киелі шаңырақ. Қазақ ұлттық университетіндегі 16 факультеттің бірі. Қазіргі таңда факультетте 749 студент, 60 магистрант және 40 докторант білім алуда. Шығыстану факультетінің төрт кафедрасы бар. Олар: Таяу Шығыс және Оңтүстік Азия кафедрасы, Қытайтану кафедрасы, Қиыр Шығыс кафедрасы және Түрксой кафедрасы.

Факультетімізде шығыс елдерінің сегіз тілі, нақтырақ айтсақ, араб, парсы, түрік, қытай, жапон, корей, хинди, урду тілдерін жетік білетін білікті мамандар дайындалады. Қазіргі кезде бұл тілдерге қосымша, әзірбайжан, тәжік, өзбек, дари, пуштун, қырғыз, татар тілдерін де қосымша курс ретінде

Факультесі'нин Деканы olarak görev yapmaktayım.

Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi'nin araştırma altyapısı ile geçmiş ve günümüzdeki başarıları hakkında bilgi verebilir misiniz?

Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi'nin 16 fakültesinden birisi olan Şarkiyat Fakültesi, otuz yılı aşkın bir süredir Doğu dillerine hakim uzmanlar yetiştiren önemli bir yere sahiptir. Hali hazırda fakültede 749 lisans, 60 yüksek lisans ve 40 doktora öğrencisi eğitim almaktadır. Şarkiyat Fakültesi'nde dört bölüm bulunmaktadır. Bunlar: Ortadoğu ve Güney Asya Bölümü, Çin Araştırmaları Bölümü, Uzak Doğu Bölümü ve Türksoy Bölümü'dür.

Fakültemiz, Arapça, Farsça, Türkçe, Çince, Japonca, Korece, Hintçe ve Urduca bilen Şarkiyat uzmanları yetiştirmektedir. Günümüzde, bu ana bilim dallarına ek olarak, Azerice, Tacikçe, Özbekçe, Darice (Farsça'nın kolu), Peştunca, Kırgızca ve Tatarca'yı da dil kurslarında öğretmeye çalışıyoruz. Oldukça nitelikli olan mezunlarımızla gurur duyuyoruz. Mezunlarımızın büyük bir kısmı Kazakistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaktadır. Doğu ülkelerinde büyükelçi olarak görev yapan mezunlarımız, öğrencilerimiz için iyi birer örnek oluşturmaktadırlar.

Fakültemiz, ülkelerin Kazakistan'da bulunan

оқытуға талпыныс жасау үстіндеміз. Біздің түлектеріміздің осалы жоқ. Бәрі де мақтан тұтатын түлектер. Олардың негізгі бөлігі Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрлігінде қызметте. Біздің шығыс елдерінде Елші қызметін атқарып жүрген жан-жақты білімді түлектеріміз бүгінгі студенттерімізге үлгі-өнеге.

Факультеттің әр аптасы түрлі іс-шараларға толы өтеді. Қазақстанның шығыс елдеріндегі яки керісінше шығыс елдерінің Қазақстандағы Елшіліктері, Алматы қаласындағы консулдықтарымен бірге өткізетін сан түрлі шараларымыз бар. Факультетімізде бірнеше орталықтар жұмыс істейді. Солардың бірі – Махатма Ганди орталығы. Бұл орталық Қазақстан бойынша хинди тілін үйрететін негізгі орталық. Ерекше айта кететін орталықтарымыздың бірі «Тәжік тілі мен мәдениеті» орталығы. Қазір Тәжікстанның еліміздегі дипломаттарымен жасалған ынтымақтастықтың аясында тәжік тілін үйренемін деушілерге жағдай жасалуда. Малайзия елімен де факультетіміздің байланыстарын нығайта отырып, алдағы уақытта малай тілін оқыту жоспарымызда бар. Тағы бір жаңа бастамамыз ретінде түбі бір туыс, Саха тілін үйретуге қадам жасап отырмыз. 2019 жылы Саха ғалымдары факультетімізге арнайы келіп, әріптестікті нығайту бойынша әңгімелескен болатынбыз. Саха тілінде қазақ тілімен бірдей біршама сөздердің бар екендігін ескерсек, алдағы уақытта екі тілді де жетік білетін мамандар шоғырын дайындай отырып, тілдік байланыстардың тарихын ғылыми тұрғыдан зерттеу, ортақ сөздердің, ұғымдардың, салттар мен түсініктердің байланысын табу өзекті деп ойлаймын.

Жалпы біздің факультеттің студенттері шығыстың бір тілін ғана үйренумен шектелмей мүмкіндігінше оқып жатқан тіліне жақын тағы

**ЖАЛПЫ БІЗДІҢ
ФАКУЛЬТЕТТІҢ
СТУДЕНТТЕРІ
ШЫҒЫСТЫҢ БІР ТІЛІН
ҒАНА ҮЙРЕНУМЕН
ШЕКТЕЛМЕЙ
МҮМКІНДІГІНШЕ
ОҚЫП ЖАТҚАН
ТІЛІНЕ ЖАҚЫН
ТАҒЫ БІР ШЫҒЫС
ТІЛІН МЕҢГЕРІП
АЛУЫНА ҚОЛАЙЛЫ
ОРТА ЖАСАУҒА
ӨРЕКЕТТЕНУДЕМІЗ**

**ФАКҮLTE
ӨГРЕНCІЛЕРІМІЗ
ІЧІН YALNІZ BІR
DOĞU DİLİNІ
ӨГРЕТMEYİ DEĞİL,
AYNІ ZAMANDA
ӨГРЕTİLEN DİLE
YAKIN BAŞKA BİR
DOĞU DİLİNİN DE
ӨГRENİLMESİ ІЧІN
DE UYGUN BİR
ORTAM YARATMAYA
ÇALIŞIYORUZ**

бүйүкелшіліктері ve Алматы'daki кон-
soloslukları ile çeşitli faaliyetler yū-
rūtmektedir. Öte yandan fakūltemizin
būnyesinde birkaç kūltūr merkezi de
faaliyet gōstermektedir. Bunların ara-
sında Hintçe öğreten Mahatma Gandhi
Merkezi ile Tacik Dili ve Kūltūr Mer-
kezi yer almaktadır. Bugūnlerde, Tacik
diplomatlار ile yapılan işbirliđi neti-
cesinde Tacikçe öğrenmek isteyenler
için de bazı hazırlıklar yapılmaktadır.

Ülkemizin Malezya ile olan ilişkilerini
geliştirmek amacıyla gelecekte Ma-
layca öğretmeyi de planlıyoruz. Di-
ğer bir girişim olarak, akraba dil olan
Saha dilini öğretmek için çalışma-
larımızı başlattığımızı söyleyebiliriz.
2019 yılında fakūltemizi ziyaret eden
Saha bilim adamlarıyla ortak çalışma
alanlarını görüşmüştük. Saha Dili'nde
Kazakça'ya benzer çok sayıda ortak
kelimenin tespit edilmesi, gelecekte
her iki dile hakim uzmanlar hazırla-
mak, dilsel ilişkilerin tarihinin bilimsel
incelemeleri, ortak kelimeler, kavram-
lar, gelenek ve göreneklerin arasında-
ki ilişkileri incelemek güncel konular
haline gelir diye düşünüyorum.

Fakūlte öğrencilerimiz için yalnız bir
Dođu dilini öğretmeyi değil, aynı za-
manda öğretilen dile yakın başka bir
Dođu dilinin de öğrenilmesi için de
uygun bir ortam yaratmaya çalışıyo-
ruz. Öğrencilerimiz, yabancı dil bece-
rilerini geliştirmek ve pratik yapmak
için yurt dışında eğitimlerine devam
etme fırsatlarına sahipler. Bu fırsatlar,
öğrencilerimiz için önemli bir teşvik
unsuru olmaktadır.

**Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi
Şarkiyat Fakūltesi'nin dūnyaca ünlū
veya Kazakistan'da tanınan mezun-
larından bahsedebilir misiniz?**

Fakūltemizde, Dođu dillerinin öğretil-
diđi ülkelerin bilim adamlarıyla birlik-
te resmi bayramlar için çeşitli format-
larda buluşmalar, açık oturumlar ve
eđitim toplantıları düzenlenmektedir.
Yakın zaman içerisinde Pakistan'ın
büyük şahsiyeti olan Muhammed İk-
bal'in hürmetine online formatta bir

бір шығыс тілін меңгеріп алуына қолайлы орта жасауға әрекеттенудеміз. Біздің студенттер өздерінің біліктілігін арттыру және тілдік тәжірибеден өткізу үшін алыс-жақын шығыс елдеріне оқуға бару мүмкіндігіне ие. Бұл қазіргі студент жастарға жасалып жатқан зор қолдау деп білемін.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Шығыстану факультетінің алдыңғы қатарлы әлемге, Қазақстанға аты танымал түлектері туралы айтып берсеңіз.

Біз оқытып жатқан шығыс елдерінің зиялы тұлғаларына, мемлекеттік мерекелерге арналған әртүрлі форматтағы кештер, дөңгелек үстелдер мен танымдық бағыттағы кездесулерді жүйелі түрде өткізіп тұрамыз. Осы бағытта өткенде ғана Пәкістанның ұлы тұлғасы Аллама Мухаммад Икбалға арналған онлайн форматтағы кездесу шарасы өтті. Бізде мұндай шаралар әдетте өте жақсы, қызықты әрі әсерлі болып көптеген студент жастардың белсенді қатысуымен ұйымдастырылатын. Бірақ екіншіше орай қазіргі кезде ондай мүмкіндік жоқ, барлық шараларымызды тек онлайн форматта өткізуге мәжбүрміз. Десек те әрбір іс-шарамызды жоспарлы түрде сту-

**ӘЛ-ФАРАБИДЕЙ
БІЛІМГЕ ҚҰШТАР
АДАМНЫҢ ҚАЗАҚ
ДАЛАСЫНАН
ШЫҒУЫ ЖӘНЕ
ОНЫҢ БІРНЕШЕ
ШЫҒЫС ТІЛДЕРІН
ЕРКІН МЕҢГЕРГЕНІН
ЕСКЕРСЕК, ҚАЗАҚ
ЖЕРІ ӘУЕЛДЕН
БІЛІМГЕ, ҒЫЛЫМҒА
ЕРЕКШЕ МӘН
БЕРГЕНІН КӨРҮГЕ
БОЛАДЫ**

**AL-FARABI
GIBI ALIM BİR
ŞAHSIYETİN KAZAK
BOZKIRLARINDA
YETİŞMİŞ OLMASI
VE BİRÇOK DOĞU
DİLİNE HAKİM
OLMASI, KAZAK
TOPRAKLARINDA
EĞİTİME VE İLME
NE DERECE ÖNEM
VERİLDİĞİNİN
KANITIDIR**

фаалиет organize edilmişti. Genelde bu tür etkileyici ve verimli etkinliklere öğrencilerimiz çok aktif olarak katılırlar. Lakin şu an içinde bulunduğumuz salgın koşulları nedeniyle tüm etkinliklerimiz çevrimiçi formatta gerçekleşmektedir. Bununla birlikte, faaliyetlerimizin her biri, sistematik olarak, öğrencilerimizin ufuklarını genişletmek ve uluslararası dostluk, dayanışma, empati gibi duyguları aşılamak suretiyle Doğu ülkeleri hakkında daha derin bilgi sahibi olmalarına katkı sağlamaktadır.

Fakültemizin geleneksel etkinliklerinden biri, her yıl Mayıs ayının son haftasında gerçekleştirilen “Mezunlar Buluşması”dır. Yukarıda belirttiğim gibi, mezunlarımızın büyük çoğunluğu devlet makamlarında ve Doğu ülkelerindeki büyükelçiliklerde görev yapmaktadır. Gururumuz olan mezunlarımızı fakültemize davet ederek, öğrencilik yıllarının ilginç anılarını hatırlamalarını ve bizimle paylaşımlarını, sınıf arkadaşlarıyla bir araya gelmelerini ve en önemlisi de sahip oldukları konularıyla halihazırdaki öğrencilerimize rol model gösterek onları cesaretlendirmeyi önemsemekteyiz. Elbette, 2020 yılı hiçbirimiz için kolay olmadı. Bu süreç bizi sanal hayata ve internete bağımlı hale getirdi. Ancak bu süreci de verimli ola-

денттеріміздің таным көкжиегін кеңейту, ұлтаралық достыққа, ынтымақ-бірлікке, әр елдің ерекшеліктерін қабылдай білуге, шығыс елдері жайында толығырақ мәлімет беруге бағыттап отырамыз.

Факультеттің дәстүрлі іс-шараларының бірі жыл сайын мамыр айының соңғы аптасында өтетін «Түлектермен кездесу» шарасы. Сұхбат барысында айтып өткенімдей біздің түлектеріміздің басым көпшілігі мемлекеттік қызметтерде, шығыс елдеріндегі елшіліктерде еңбек етіп жүр. Осындай мақтан тұтар түлектерімізді факультетімізге арнайы шақырып, олармен кездесу ұйымдастырып, олар да бір кездері студент болғандығын, сол кездегі қызық сәттерді еске алуға, бірге оқыған сыныптас достарымен кездесуге, ең бастысы кездесу ұйымдастыру арқылы оқып жатқан студенттеріміз жігерлендіруді, табысты түлектерімізді оларға үлгі-өнеге ретінде көрсете білу. Әрине өткен 2020 жыл бәрімізге оңай тимеді, виртуалды өмірге, интернетке тәуелді етіп қойды. Десек те бұл кезді де жақсы жағынан пайдаландық деп айтуға болады. Алыс-жақын шетелдегі түлектермен байланысты қайта нығайттық, көптеген шетелдік әріптестеріміздің, достарымыздың саны артты. Бұл да бір жақсылық десек болғандай.

Өткен 2020 жылы Әбу Насыр әл-Фараби бабамыздың 1150 жылдығы және хакім Абай Құнанбайұлының 175 жылдық мерей тойлары мемлекеттік қолдаумен халықаралық деңгейде аталып өткені белгілі. Біздің факультет ұжымы да шығыс елдерінде ұйымдастырылған іс-шараларға белсене ат салысқандығын айта кету керек. Осы орайда, төрт тілде жарияланатын «Азия Еуропа» журналы арқылы барша оқырмандарға хабарлама ретінде айтарым, біздің шығыстану факультетінде 10 және 11 сынып мектеп оқушыларына арналған «Әр жетіде жеті тіл» жобасы іске асуда. Бұл дегеніміз мектеп бітіруші оқушыларға өздері қалаған жеті тілді онлайн түрде ақысыз негізде шетелдік ұстаздардан оқу мүмкіндігі. Қазір қосымша курс тілдерінің санын арттыру бойынша нақтырақ айтқанда, парсы тілі, өзбек тілі курстарын ақысыз негізде ұйымдастырудамыз.

Әбу Насыр әл-Фарабидің есімін насихаттау мен шығармаларын дәріптеуде факультеттің атқарып жатқан жұмыста-

рақ geçirmeye çalıştık. Yurtdışındaki mezunlarla bağlantılarımızı yeniden güçlendirdik, yabancı meslektaşlarımız ve arkadaşlarımızın sayısını artırmış olduk. Bu yönüyle bu zor sürecin aynı zamanda bazı fırsatları beraberinde getirdiğini söyleyebiliriz.

2020 yılında Ebu Nasır Al-Farabi'nin 1150. yıl dönümü ve Hakim Abay Kunanbayoğlu'nun 175. yıl dönümü devlet desteğiyle uluslararası düzeyde kutlandı. Fakültemizin kadrosunun, Doğu ülkelerinde düzenlenen faaliyetlere aktif olarak katıldıklarını da belirtmeliyiz. Bu arada dört dilde yayımlanan "Asya Avrupa" dergisinin aracılığıyla tüm okuyuculara bildirmek istediğim şey, fakültemizde lise son sınıf (10. ve 11. sınıflar) öğrencileri için "Her Hafta Yedi Dil" projesi başlatılmıştır. Bu proje kapsamında öğrenciler seçtikleri yedi dili ücretsiz olarak yabancı öğretmenlerden öğrenme imkanına sahip olacaklar. Dil kurslarının sayısını artırmak için ücretsiz olarak Farsça ve Özbekçe dil kurslarını da başlattık.

Fakültenizin, Ebu Nasır Al-Farabi'nin şahsiyeti ve eserlerini tanıtmak amacıyla çok sayıda çalışması bulunmaktadır. Bu tür çalışmalarınızın önemi hakkında bizlere neler söyleyebilirsiniz?

Öncelikle, Kazakistan'ın en önde gelen eğitim kurumu ve aynı zamanda Ebu Nasır Al-Farabi adını taşıyan üniversitemizin bu bağlamda yükünün oldukça ağır olduğunu söylemem gerek. Aslında bu sorumluluğu, üniversitemizde okuyan her bir öğrenci taşımaktadır. Sebebi, karşımızda büyük bir zat, örnek bir şahıs bulunmaktadır. Al-Farabi'nin mirası, tüm insanlığın iyiliği ve mutluluğu için, ilim ve eğitimin gelişmesi, dil öğretimi, yeni fikirlerin topluma sunulması açısından küresel düzeyde önemlidir.

Bu soruyu cevaplarken iki şeyi vurgulamak istiyorum. Asıl amacımız, Al-Farabi'nin hayatını incelemek ve daha önceki araştırmaları güncellemektir. İlk olarak, Al-Farabi'nin doğum yeri ile ilgili Arapça çok sayıda yazılı kayıt olduğunu ifade etmek gerekir. Devletimizin çalışmaları sayesinde dünya, Al-Farabi'nin doğum yerinin Kazak bozkırları olduğunu kabul etmiştir. Ancak, Al-Farabi'nin yetiştiği ortam, kutsal Otrar topraklarındaki eğitim kurumları, o devirdeki atalarımızın dünya görüşleri, Büyük Bozkır medeniyeti, ilmi nasıld? Bu soruların cevaplarını bulmamız gerekiyor. Otrar'ın eğitim ve öğretimi

ры баршылық. Солардың негізгілеріне тоқталып өтсеңіз!

Біздің университет Әбу Насыр әл-Фараби есімін иелеген Қазақстандағы ең беделді әрі қара шаңырақ саналатын жоғарғы оқу орны ретінде оның ішінде, әлемнің екінші ұстазы атанған бабамыздың шығармаларымен тікелей айналысатын біздің факультет ұжымы болғандықтан, бізге артылар зор сенім мен жауапкершіліктің жүгі өз алдына бір төбе. Негізі мұндай жауапкершілік ұлттық университетте оқып жатқан әрбір білім алушыға жүктеледі. Біздің алдымызда үлгі-өнеге тұтатын ұлы тұлға тұр. Ғылым-білімді меңгеруде, тіл үйренуде, тың идеяларды қоғамға ұсынуда, күллі адамзат баласының игілігі мен бақыты үшін әл-Фараби мұрасы әлемдік деңгейде маңызды.

Мен бұл сұраққа жауап беру барысында екі нәрсеге тоқталғам келеді. Әл-Фарабидің өмірін зерттеу мен қайта қарау мәселесі біздің басты міндетіміз. Біріншіден, әл-Фараби туған жері туралы араб тілді деректерде әртүрлі жазба деректер сақталған. Біз қазір мемлекет ретінде әл-Фарабидың туған жері қазақ даласы екендігін мойындаттық. Десек те ендігі кезекте әл-Фарабиды дүниеге әкелген, өсіп ер жеткен ортасы, ондағы яғни киелі Отырар жеріндегі білім ошақтары, сол кездегі ата-бабамыздың дүние танымы, білім, ғылымға деген көзқарасын, Ұлы даланың мәдениеті, білімі қан-

yöntemlerine ilişkin bilgiler ve verileri araştırarak ve inceleyerek Arapça'ya ve dünya dillerine çevirerek nasihat etmeliyiz.

Al-Farabi gibi alim bir şahsiyetin Kazak bozkırlarında yetişmiş olması ve birçok Doğu diline hakim olması, Kazak topraklarında eğitime ve ilme ne derece önem verildiğinin kanıtıdır. Yerli bilim adamları, bu olayları araştırmanın güncel bir mesele olduğunun farkına varmalı ve bu yöndeki çalışmalarını büyük bir sorumlulukla geliştirmelidirler. Al-Farabi'nin eserleri günümüzde güncelliğini kaybetmemiştir. Aksine küreselleşen çağımızda bu eserlere talep ve ihtiyaç daha da arttı diyebiliriz. Şu an Al-Farabi'nin farklı yerlerde muhafaza edilen eserlerinin orijinal nüshalarını üniversitemizin merkezinde toplama çalışmalarını tamamlamak üzereyiz. Başka bir deyişle, bağımsızlığımızı 30. yıl dönümünde atamız Al-Farabi'nin eserlerine elimizle dokunabilme şansını yakaladık.

Günümüzde Al-Farabi'nin eserlerinin sayısına dair çeşitli malumatlar bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar tespit edilen eser sayısının 56 olduğunu ifade ederken, bazıları bu rakamın 100'den fazla olduğunu, bazıları ise onun eserlerinin sayısının 200'e yakın olduğunu iddia etmektedir.

Al-Farabi'nin eserlerinin dilinin Arapça olduğu herkesin malumudur. Bu nedenle onun mirasını ancak çevirileri üzerinden okuyabiliyoruz.

дай болды? Осы сұрақтарға жауап іздеуіміз қажет. Отырардағы негізгі білім ошақтары ондағы білім үйретудің әдістері туралы ақпараттарды, мәліметтерді топтастырып, зерттеп зерделеп араб тіліне, әлем тілдеріне аударып насихаттау аса маңызды.

Әл-Фарабидей білімге құштар адамның қазақ даласынан шығуы және оның бірнеше шығыс тілдерін еркін меңгергенін ескерсек, қазақ жері әуелден білімге, ғылымға ерекше мән бергенін көруге болады. Отандық ғалымдар осы құбылысты зерттеуді, тыңнан пікір білдіруді тікелей жауапкершіліктеріне алуы керек деп ойлаймын. Әл-Фараби трактаттарының өзектілігі бүгінде өз құндылығын жойған жоқ. Керісінше, жаһандану заманында ерекше сұранысқа, талдауға сұранып тұрған жайы бар деуге болады. Ал екінші мәселе Әбу Насыр әл-Фараби бабамыздың әр жерде, әртүрлі елдерде сақталған трактаттарының түпнұсқа көшірмелерін университетіміздегі орталыққа, бір орынға жинақтап аяқтауға жақынбыз. Басқаша айтқанда, Тәуелсіздіктің 30 жылдығына аяқ басқанда әл-Фараби бабамыздың трактаттарын көзбен көріп, қолмен ұстау бақытына ие болдық.

Қазіргі кезде әл-Фарабидың қанша трактаты бар екендігі туралы әртүрлі мәліметтер бар. Кей зерттеушілер бізге жеткені 56 трактат десе, енді кейбір зерттеуші ғалымдар оның 100-ден асырып, тіпті трактаттар санын 200-ге дейін жеткізеді.

Әл-Фарабидың бізге жеткен шығармалары толықтай араб тілінде жазылғандығы көпшілікке белгілі. Сондықтан біз әл-Фараби мұраларын тек аударма арқылы оқи аламыз. Аударма жұмыстары сонау 1972 жылдардан бастау алады. Бірақ осы орайда, айтылуы тиіс бір маңызды мәселе бізде тәуелсіздікке дейінгі кезеңдегі саяси жағдайларға байланысты әл-Фараби мұрасы толыққанды танытылған жоқ. Трактаттардағы діни мазмұнды мәтіндер аударылмады, аударылса да басқаша түсіндірілгені айтпаса да түсінікті. Сондықтан ендігі кезекте біз Тәуелсіз Ел ретінде әл-Фараби мұраларын тікелей түпнұсқадан қазақ тіліне аударып, діни, философиялық терминдердің мейлінше дұрыс аударылуына көңіл аударуымыз қажет. Бұл бағытта өткен жыл аясында біраз жұмыс атқарылды.

Бу çerçevede tercüme çalışmaları 1972 yılında başlatılmıştır. Bu arada belirtmek istediğim önemli bir mesele, bağımsızlık öncesi dönemdeki siyasi durumlar nedeniyle, Al-Farabi'nin mirası halka tam olarak tanıtılmamış, eserlerdeki dini metinler tercüme edilmemiş ya da farklı şekilde - yorumlanarak - tercüme edilmiştir. Bu nedenle, bağımsız bir ülke olarak, şimdi Al-Farabi'nin mirasını orijinal nüshasından Kazakça'ya çevirirken dini ve felsefi terimlerin doğru çevrilmesine dikkat etmeliyiz. Geçtiğimiz yıl bu alanda pek çok çalışma yapıldı. Mesela, Al-Farabi'nin daha önce tercüme edilmemiş üç eseri Arapça'dan Kazakça'ya çevrildi. Bunlar: "Bir ve Birlik", "Siyaset Hakkında" ve "Bilgi İncileri" eserleridir. Eserler, tercüme edilirken el yazmalarına dayanılarak Kazakça açıklamalar kısmı ile birlikte yayımlanmıştır. Bu kitaplar, devletin mali desteğiyle yayımlandıkları için tüm kütüphanelerde bulunmaktadır.

Şarkiyat Fakültesi'nde, Al-Farabi'nin 1150. yıl dönümü çerçevesinde geride bıraktığı mirasları ve eserlerini tanıtmak için ne gibi etkinlikler düzenlenmektedir?

Fakültemiz, 2020 yılında dünyada ikinci öğretmen olarak tanınan Al-Farabi atamızın 1150. yıl dönümü ve Abay Kunanbayoğlu'nun 175. yıl dönümünün ulusal ve uluslararası düzeyde kutlama faaliyetlerine aktif olarak katkıda bulunmuştur. Özellikle, Al-Farabi'nin fikirleri ve vecizeleri toplanarak özel bir kitap halinde yayımlandı. Dışişleri Bakanlığı ile birlikte Avrupa ve Asya'nın 15'ten fazla ülkesinde organize edilen çevrimiçi konferanslara fakültemizin kıdemli hocaları Doğu dillerinde hazırladıkları sunumlarıyla katılmışlardır.

Konuşmamızın başında Kazak öğrencilerinin Doğu dillerini öğrenmeleri için en iyi koşulların oluşturulduğunu belirtmiştim. Bu bağlamda akla şöyle bir soru gelmektedir: "Kazakça öğrenmek isteyen yabancı uyruklu öğrenciler için ne gibi koşullar bulunmaktadır?". Bu konuda fakültemizin tecrübeli hocaları, öğrencilerle birlikte dil öğretim tekniklerini geliştirerek, Kazakça video dersleri hazırlamaktadır. Kazakça'nın Çinliler'e, Araplar'a, Farslar'a, Türkler'e ve diğer milletlere öğretimi ile ilgili ders programları hazırlanmaktadır. Günümüzde Kazakça öğrenmek isteyen yabancı öğrencilerin sayısı her yıl artmaktadır. Örneğin, İran İslam Cumhuriyeti, Kahire Üniversitesi de dahil olmak üzere

Нақтырақ айтсақ, әл-Фарабидың бұрын аударылмаған үш трактаты араб тілінен қазақ тіліне тікелей аударылды. Олар: «*Бір және бірлік*», «*Саясат туралы*» және «*Даналық маржандары*» трактаттар. Бұл трактаттарды аудару кезінде қолжазбаға сүйеніп қазақ тілінде түсініктемелерімен бірге басылып шықты. Бұл кітаптар мемлекеттік қаржылық қолдауымен басылып шыққандықтан қазіргі таңда кітапханаларда көпшілікке қолжетімді.

Сіз басқаратын Шығыстану факультеті әл-Фараби бабамыздың 1150 жылдығы аясындағы әл-Фараби мұраларын, шығармаларын насихаттау бойынша қандай шаралар атқардыңыздар.

2020 жылы күллі әлемге екінші ұстаз ретінде танылған әл-Фараби бабамыздың 1150 жылдығы және хакім Абай Құнанбайұлының 175 жылдығы мерейтойларын республика, халықаралық деңгейде атап өтуге біздің ұжым да барынша үлес қосуға тырысты. Нақтырақ айтсақ, әл-Фарабидың ой пікірлері, қанатты сөздері жинақталып арнайы кітап болып басылып шықты. Еліміздің Сыртқы істер министрлігімен бірлесіп, 15-тен астам Еуропа және Азия елдерінде өткен онлайн конференцияларға біздің факультеттің білікті мамандары да қатысып, шығыс тілдерінде баяндамалар жасады.

Сұхбат басында мен қазақстандық студенттердің шығыс тілдерін үйренуге барынша жағдай жасалып жатқандығын айттым. Осы орайда, «қазақ тілін үйренгісі келетін шетел студенттеріне қандай жағдай жасалып жатыр?!», - деген орынды сұрақ туады. Бұған қатысты Шығыстану факультетінің ұлағатты ұстаздары, білікті жастардың тікелей белсенді араласуымен әдістемелік құралдар, қазақ тілінің видео сабақтарын жасауға талпынып жатырмыз. Айтайын дегенім, қазақ тілін қытайларға,

**ЕЛІМІЗДІҢ
СЫРТҚЫ ІСТЕР
МИНИСТРЛІГІМЕН
БІРЛЕСІП, 15-ТЕН
АСТАМ ЕУРОПА
ЖӘНЕ АЗИЯ
ЕЛДЕРІНДЕ
ӨТКЕН ОНЛАЙН
КОНФЕРЕНЦИЯ-
ЛАРҒА БІЗДІҢ
ФАКУЛЬТЕТТІҢ
БІЛІКТІ
МАМАНДАРЫ
ДА ҚАТЫСЫП,
ШЫҒЫС ТІЛДЕРІНДЕ
БАЯНДАМАЛАР
ЖАСАДЫ**

**ДИШІШЛЕРІ
BAKANLIĞI İLE
BİRLİKTE AVRUPA
VE ASYA'NIN 15'TEN
FAZLA ÜLKESİNDE
ORGANİZE
EDİLEN ÇEVİRİMİÇİ
KONFERANSLARA
FAKÜLTEMİZİN
KIDEMLİ HOCALARI
DOĞU DİLLERİNDE
HAZIRLADIKLARI
SUNUMLARIYLA
KATILMIŞLARDI**

Arap ülkelerinde Türkçe eğitim gören öğrenciler, seçmeli ders olarak Kazakça'yı tercih etmektedirler. Doğu halklarının genel olarak ana dillerine saygı duyduğu gerçeği göz önüne alındığında, Doğu dillerinin öğretimi ve Doğu ülkelerindeki gençlere Kazakça'nın öğretimi çalışmaları için koşullar yaratmak güncel meseleler haline gelmektedir.

Siz kaç dil biliyorsunuz ve yabancı dil öğrenmek isteyen gençlere ne tür tavsiyeniz vardır?

Ben Şarkiyatçığım, Arap Dili uzmanıyım. Arapça dışında, Kazakça ve Rusça'yı yabancı dil olarak saymazsak, Türkçe ve İngilizce'ye ana dili seviyesinde hakimim. Bu bağlamda, ebeveynler ve gençler dahil olmak üzere okuyuculara bir ricam var. Öğrencilerimizin büyük çoğunluğu ağırlıklı olarak Çince, Korece, Türkçe ve Japonca'ya odaklanmakta ve diğer yabancı dillere yeterince talep olmamaktadır. Çince öğrenmenin nedeni, Doğudaki komşu devletin ülkemize yaptığı büyük yatırımların sonucu diye düşünüyorum. Korece ve Türkçe öğrenme hevesindeki artış, ülkemizdeki televizyon kanallarında daha çok Korece ve Türkçe dizilerin yayınlanması ile bağlantılı olabilir. Genel olarak, günümüz gençlerinin Doğu dillerini öğrenme arzusundan çok memnunum. Fakat yüksek talepte bulunan yabancı dilleri öğrenmeye de dikkat etmelerini arzu ederim. Çünkü günümüzde Farsça, Arapça, Hintçe, Urduca, Dari-ce, Peştunca ve İbranice bilen uzmanlara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu dilleri bilen uzmanlar için iş bulma imkanları daha yüksektir.

Doğu dillerine hakim olan nitelikli genç uzmanlarımızın geleceklerinin iyi olacağına inanıyorum. Doğu kültürü ve edebiyatının önemli eserlerini okuyarak manevi bilgi ve güç hazinesine ulaşabilen gençlerimizin ruhani zenginliğinin de artacağına inanıyorum. Bu birikime sahip gençlerimizin, Batı ve Doğu ülkelerinin değerleriyle yakından ilgilenen bilgili ve geniş

арабтарға, парсыларға, түріктерге, т.б. деген сияқты арнайы аудиторияға арнап оқу бағдарламаларын әзірлеу мәселесі. Қазір қазақ тілін үйренгісі келетін шетелдік студенттердің саны жыл өткен сайын артып келеді. Мысалы, Иран Ислам Республикасынан, Араб мемлекеттері соның ішінде Каир университетінде түрік тілінде оқып жатқан студенттер өз қалаулары бойынша қазақ тілін үйренуге ниет білдіріп отыр. Жалпы шығыс халықтары өз тілдеріне құрметпен қарайтын ерекшелікке ие екендігін ескерсек, шығыс тілдерін үйрену және қазақ тілін шығыс елдеріндегі жастардың үйренуіне қолайлы жағдай жасау мәселесінің өзектілігі арта түседі.

Өзіңіз қанша тіл білесіз және шет тілін үйренеміз деген жастарға айтар ақыл-кеңесіңізді білсек!

Негізі мен шығыстанушы, араб тілі мамамымен. Араб тілден бөлек, қазақ, орыс тілін есептемегенде түрік және ағылшын тілін бір кісідей білемін. Осы орайда, оқырмандарға, оның ішінде ата-аналарға және жастарға айтар өтінішім бар. Біздің студенттеріміздің басым көпшілігі негізінен қытай, корей, түрік және жапон тілдеріне ғана көп көңіл бөледі де, басқа тілдерге сұраныс болмай жатады. Қытай тілін үйрену елімізге шығыстағы көршіміздің көптеп инвестиция салуының әсері деп топшалаймын. Ал, корей және түрік тілін

уфуклу, үлкеніміз гурұлу vatandaşları olacaklarına inanıyorum.

Ben gençlere inanıyorum!

Değerli vaktinizi ayırarak sorularımızı yanıtladığınız için teşekkür ederiz.

үйрену құлшыныстың артуы еліміздегі телеарналар негізінен корей және түрік тілінің серияларын көптеп беруінің әсерімен байланыстыруға болатын шығар. Жалпы қазіргі жастардың шығыс тілдерін үйренуге талпынысын, жігері мені қуантады. Бірақ өте сұраныстағы тілдерді үйренуге де көңіл аударса екен деймін. Себебі қазіргі кезде парсы, араб, хинди, урду, дари, пушту, ибрит тілдерін жетік білетін мамандарға сұраныс өте жоғары. Бұл дегеніміз осы тілдері жақсы білген мамандар жұмысқа, жақсы қызметке орналасу мүмкіндігі жоғары дегенді аңғартады.

Жастардың шығыс тілдерін жетік білуі жақсы маман болуға, бақытты өмір сүруге жетелейді деп ойлаймын. Шығыстан шыққан қаншама ұлы тұлғалар мұрасын оқып, одан рухани тағылым, күш-қуат алған жалынды жастар ешуақытта жаман болмайды. Керісінше көкірек көзі ашық, жан-жақты, шығыс пен батыс елдерінің құндылықтарын тереңнен білетін Еліміздің асыл азаматтары болады деп студент жастарға зор сенім артамын.

Мен жастарға сенмін!

TRADE BETWEEN TURKEY AND CENTRAL ASIA

DR. AZIMZHAN KHITAKHUNOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
МЛАДШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ТОРГОВЛЯ МЕЖДУ ТУРЦИЕЙ И ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИЕЙ

Central Asia is a region of increasing competition between great powers such as Russia, China and the United States. Eurasian integration with active participation of Russia, China-led One Belt – One Road initiative, and the United States' proposals such as the New Silk Road are in the focus of many studies. However, there are emerging powers, policies of which remain unobserved but gained importance for the region in the recent years. Turkey became one of the key partners of the Central Asian states. Therefore, this commentary aims to analyze trade cooperation between Turkey and Central Asia as it creates important interstate links.

Turkey's exports to the region grew significantly (Figure 1). Its exports to Kazakhstan increased from \$460 million in 2005 to \$979 million in 2020. For the reported period, Turkey's supply to Kyrgyzstan grew from \$90 million to \$416 million, while Tajikistan's imports from Turkey increased from \$47 million to \$173 million. In 2020, Turkmenistan imported products worth \$786 million, while its 2005 indicator was low and amounted to \$181 million.

Uzbekistan was a main destination

**TURKEY BECAME
ONE OF THE KEY
PARTNERS OF THE
CENTRAL ASIAN
STATES**

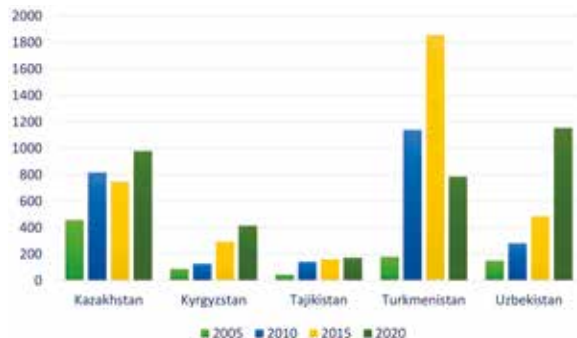
**ТУРЦИЯ СТАЛА
ОДНИМ ИЗ
КЛЮЧЕВЫХ
ПАРТНЕРОВ
ГОСУДАРСТВ
ЦЕНТРАЛЬНОЙ
АЗИИ**

Центральная Азия является регионом растущей конкуренции между великими державами, такими как Россия, Китай и США. Евразийская интеграция с активным участием России, инициатива Китая «Один пояс – один путь» и предложения США, такие как «Новый шелковый путь», находятся в центре внимания многих исследований. Однако есть развивающиеся державы, политика которых остается незамеченной, но в последние годы приобрела важное значение для региона. Турция стала одним из ключевых партнеров центральноазиатских государств. Следовательно, этот комментарий представляет собой анализ торгового сотрудничества между Турцией и Центральной Азией, поскольку оно создает важные межгосударственные связи.

Экспорт Турции в регион значительно вырос (Рисунок 1). Ее экспорт в Казахстан увеличился с \$460 миллионов в 2005 году до \$979 миллионов в 2020 году. За отчетный период поставки Турции в Кыргызстан выросли с \$90 миллионов до \$416 миллионов, а импорт Таджикистана из Турции увеличился с \$47 миллионов до \$173 миллионов. В 2020 году Туркменистан импортировал продукции на \$786 миллионов, тогда как в

Figure 1. Turkey's exports to Central Asia, million \$
Рисунок 1. Экспорт Турции в Центральную Азию, миллионы \$

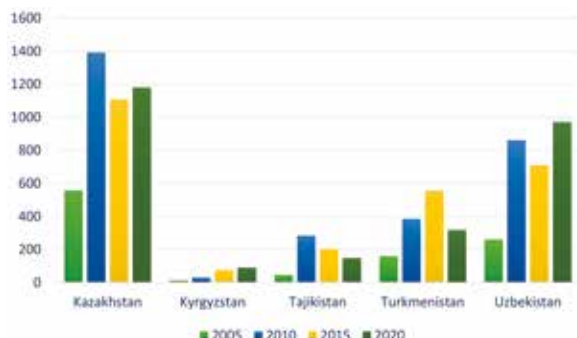

Source: The Author's compilation based on the International Trade Centre (ITC, 2021) data.

Источник: Составлено автором по данным Центра международной торговли (ЦМТ, 2021).

for Turkey's products in 2020. Uzbekistan's imports from Turkey increased from \$151 million to \$1.15 billion demonstrating a 7.6 fold increase. This is the highest indicator for Central Asia. Therefore, in 2020 Turkey's exports to Central Asia amounted to \$3.5 billion. Its exports to the region are diversified

Figure 2. Turkey's imports from Central Asia, million \$
Рисунок 2. Импорт Турции из Центральной Азии, миллионы \$

Source: The Author's compilation based on the International Trade Centre (ITC, 2021) data.

Источник: Составлено автором по данным Центра международной торговли (ЦМТ, 2021).

2005 году показатель был низким и составлял \$181 миллион.

В 2020 году основным направлением поставок турецких товаров был Узбекистан. Импорт Узбекистана из Турции увеличился со \$151 миллиона до \$1.15 миллиардов,

and vary from textile products to industrial goods and machinery.

Figure 2 shows that Turkey's imports from the countries of Central Asia also increased. Main import partners for Turkey are Kazakhstan and Uzbekistan. Kazakhstan's exports to Turkey grew from \$559 million in 2005 to almost \$1.2 billion in 2020. Imports from Kyrgyzstan surged from low \$14 million to \$91 million increasing by 6.5 times for the reported period. It is important to note that Kyrgyzstan's exports to Turkey show permanent increase, while 2015 and 2020 indicators of Tajikistan demonstrate reduction compared to 2010. In 2020, imports from Tajikistan decreased to \$149 million from \$284 million in 2010. Turkmenistan's 2020 exports amounted to \$319 million and was lower than its 2015 indicator that was equal to \$557 million. Uzbekistan, in turn, experienced substantial growth in exports to Turkey.

TURKEY'S NET EXPORTS TO THE REGION EQUALED ALMOST \$800 MILLION IN 2020

ЧИСТЫЙ ЭКСПОРТ ТУРЦИИ В РЕГИОН В 2020 ГОДУ СОСТАВИЛ ПОЧТИ \$800 МИЛЛИОНОВ

демонстрируя рост в 7.6 раз. Это самый высокий показатель для Центральной Азии. Таким образом, в 2020 году экспорт Турции в Центральную Азию составил \$3.5 миллиардов. Ее экспорт в регион диверсифицирован и варьируется от текстильных изделий до промышленных товаров и оборудования.

На Рисунке 2 показано, что импорт Турции из стран Центральной Азии также увеличился. Основными партнерами по импорту для Турции являются Казахстан и Узбекистан. Экспорт Казахстана в Турцию вырос с \$559 миллионов в 2005 году до почти \$1.2 миллиардов в 2020 году. Импорт из Кыргызстана вырос с \$14 миллионов до \$91 миллиона, увеличившись за отчетный период в 6.5 раза. Важно отметить, что экспорт Кыргызстана в Турцию демонстрирует постоянный рост, в то время как пока-

Its indicator grew from \$261 million in 2005 to \$970 million in 2020 increasing by more than 3.7 times. In total, in 2020 Turkey's imports from Central Asia amounted to \$2.7 billion. Thus, Turkey has a positive trade balance with Central Asia. Its net exports to the region equaled almost \$800 million in 2020. Its trade balance was negative only with Kazakhstan. Turkey's imports from Central Asia consist of fuels, metals and agricultural products.

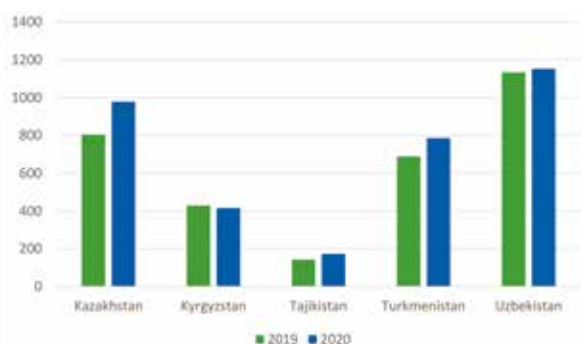
Figures 3-4 show that the pandemic did not affect Turkey's exports to the region. The trade flows continued to increase in all countries except Kyrgyzstan. It is important to note that the reduction in exports to Kyrgyzstan was insignificant. The indicator decreased from \$430 million in 2019 to \$416 million in 2020. Turkey's imports continue to increase from Kyrgyzstan, Tajikistan and Turkmenistan. The indicators of Kazakhstan and Uzbekistan experienced reduction. Imports from Kazakhstan decreased from almost \$1.4 billion to \$1.2 billion. Uzbekistan's exports to Turkey declined from \$1.1 billion to \$970 million.

It should be noted that Turkey actively strengthens bilateral ties with all countries of the region. Uzbekistan's new open economic policy had a positive impact on economic and trade cooperation with Turkey. In February 2020, the President of Uzbekistan visited Turkey and had a meeting with the President of Turkey Recep Tayyip Erdogan. Following

затели Таджикистана за 2015 и 2020 годы демонстрируют снижение по сравнению с 2010 годом. В 2020 году импорт из Таджикистана снизился до \$149 миллионов с \$284 миллионов в 2010 году. Экспорт Туркменистана в 2020 году составил \$319 миллионов и был ниже показателя 2015 года, равного \$557 миллион. Узбекистан, в свою очередь, показал значительный рост экспорта в Турцию. Его показатель вырос с \$261 миллиона в 2005 году до \$970 миллионов в 2020 году, увеличившись более чем в 3.7 раза. Всего в 2020 году импорт Турции из Центральной Азии составил \$2.7 миллиардов. Таким образом, у Турции положительный торговый баланс с Центральной Азией. Ее чистый экспорт в регион составил почти \$800 миллионов в 2020 году. Она имеет отрицательный торговый баланс только с Казахстаном. Импорт Турции из Центральной Азии в основном состоит из топлива, металлов и сельскохозяйственных продуктов.

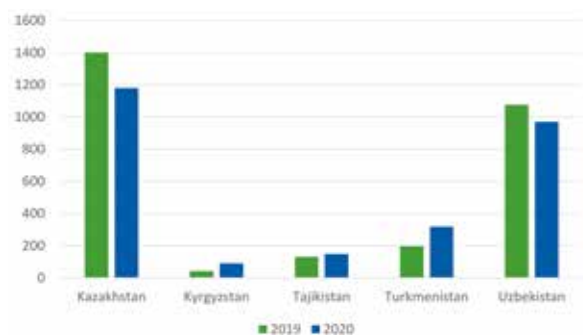
На Рисунках 3-4 показано, что пандемия не повлияла на экспорт Турции в регион. Торговые потоки продолжали увеличиваться во всех странах, кроме Кыргызстана. Важно отметить, что сокращение экспорта в Кыргызстан было незначительным. Показатель снизился с \$430 миллионов в 2019 году до \$416 миллионов в 2020 году. Импорт Турции из Кыргызстана, Таджикистана и Туркменистана продолжает расти. Показатели Казахстана и Узбекистана показали сниже-

Figure 3. Turkey's exports to Central Asia, 2019-2020, million \$
Рисунок 3. Экспорт Турции в Центральную Азию, 2019-2020, миллионы \$

Source: The Author's compilation based on the ITC (2021) data.
Источник: Составлено автором по данным ЦМТ (2021).

Figure 4. Turkey's imports from Central Asia, 2019-2020, million \$
Рисунок 4. Импорт Турции из Центральной Азии, 2019-2020, миллионы \$

Source: The Author's compilation based on the ITC (2021) data.
Источник: Составлено автором по данным ЦМТ (2021).

a meeting, President Erdogan mentioned that both exports and imports exceeded \$1 billion for the first time. Later, the Minister of Foreign Affairs of Turkey Mevlut Cavusoglu announced that the countries agreed to cooperate to increase bilateral trade amount to \$5 billion [Kazanci, 2020].

There is intense competition in the Central Asian market. Russia and China are the most important trade partners for the region. Besides these powers, there are new players such as Iran, with which Turkey has to compete. It is important to note that Turkey does not have a common border with the region, which is a significant disadvantage. This fact makes Turkey dependent on transit countries. Iran is not only Turkey's competitor in Central Asia, but also a transit country, which provides a shorter, faster and cheaper route to Central Asia. Turkey actively uses transportation through Iran. Its trade with countries of the Commonwealth of Independent States region through Iran increased from 565 thousand tons in 2016 to 1.08 million tons in 2019. Understanding the rising dependence of Turkey on its transit, Iran started to increase transit tariffs for Turkey and announced that it would no longer provide fuel to Turkish trucks. Iran aimed to increase trade costs for Turkey in order to reduce competitiveness of its goods for the Central Asian market. As a result, Turkey started to diversify transportation of its goods to Central Asia developing Trans-Caspian routes and deepening cooperation with Caspian countries [Rahimi and Heydari, 2020]. In December 2020, Turkey sent the first train to China. The train set off from Istanbul and covered a distance of 8.7 thousand kilometers across Turkey, Georgia, Azerbaijan, the Caspian Sea, and Kazakhstan to reach Xi'an city in

TURKEY STARTED TO DIVERSIFY TRANSPORTATION OF ITS GOODS TO CENTRAL ASIA DEVELOPING TRANS-CASPIAN ROUTES AND DEEPENING COOPERATION WITH CASPIAN COUNTRIES

ТУРЦИЯ НАЧАЛА ДИВЕРСИФИЦИРОВАТЬ ПЕРЕВОЗКИ СВОИХ ТОВАРОВ В ЦЕНТРАЛЬНУЮ АЗИЮ, РАЗВИВАЯ ТРАНКАСПИЙСКИЕ МАРШРУТЫ И УЛУЧШАЯ СОТРУДНИЧЕСТВО С ПРИКАСПИЙСКИМИ СТРАНАМИ

ние. Импорт из Казахстана снизился с почти \$1.4 миллиардов до \$1.2 миллиардов. Экспорт Узбекистана в Турцию снизился с \$1.1 миллиардов до \$970 миллионов.

Следует отметить, что Турция активно укрепляет двусторонние связи со всеми странами региона. Новая открытая экономическая политика Узбекистана оказала положительное влияние на торгово-экономическое сотрудничество с Турцией. В феврале 2020 года президент Узбекистана посетил Турцию и провел встречу с президентом Турции Реджепом Тайипом Эрдоганом. По итогам встречи президент Эрдоган отметил, что экспорт и импорт впервые превысили \$1 миллиард. Позже министр иностранных дел Турции Мевлют Чавушоглу заявил, что страны договорились о сотрудничестве для увеличения объема двусторонней торговли до \$5 миллиардов [Казанчи, 2020].

На рынке Центральной Азии наблюдается острая конкуренция. Россия и Китай – важнейшие торговые партнеры региона. Помимо этих держав, есть новые игроки, такие как Иран, с которым Турции приходится конкурировать. Важно отметить, что Турция не имеет общей границы с регионом, что является существенным недостатком. Этот факт ставит Турцию в зависимость от транзитных стран. Иран является не только конкурентом Турции в Центральной Азии, но и страной транзита, которая обеспечивает более короткий, быстрый и дешевый путь в Центральную Азию. Турция активно использует перевозки через Иран. Ее торговля со странами региона Содружества Независимых Государств через Иран увеличилась с 565 тысяч тонн в 2016 году до 1.08 миллионов тонн

China. It is expected that this export route will decrease trade costs and duration and increase competitiveness of Turkey's producers [Daily Sabah, 2020].

Beside transportation, mutual business interactions, implementation of joint projects and economic performance of the countries are important for bilateral trade. For instance, Turkey's companies are active players in Turkmenistan's market. They implement different projects varying from industry to infrastructure. As a result, these companies significantly contributed to the trade growth as shown on the example of Turkey's exports to Turkmenistan, which peaked in 2014 exceeding \$2.2 billion. However, the economic slowdown in Turkmenistan negatively affected bilateral trade figures. Turkish construction companies claimed that Turkmenistan's government was not able to pay for finished contracts. As a result, they had to stop many important infrastructural projects such as construction of the highway from Ashgabat to Turkmenbashi [Putz, 2018].

в 2019 году. Осознавая растущую зависимость Турции от своего транзита, Иран начал повышать транзитные тарифы для Турции и объявил, что больше не будет поставлять топливо для турецких грузовиков. Иран стремился увеличить торговые издержки для Турции, чтобы снизить конкурентоспособность ее товаров на рынке Центральной Азии. В результате Турция начала диверсифицировать транспортировку своих товаров в Центральную Азию, развивая Транскаспийские маршруты и углубляя сотрудничество с прикаспийскими странами [Рахими и Хейдари, 2020]. В декабре 2020 года Турция отправила первый поезд в Китай. Поезд отправился из Стамбула и преодолел расстояние в 8.7 тысяч километров через Турцию, Грузию, Азербайджан, Каспийское море и Казахстан, чтобы добраться до города Сиань в Китае. Ожидается, что этот экспортный маршрут снизит торговые издержки и продолжительность доставки, а также повысит конкурентоспособность производителей Турции [Daily Sabah, 2020].

Thus, despite there are no common borders with Central Asia, Turkey is becoming one of the most important trade partners of the region. It substantially increased its exports and started to purchase more goods from Central Asia. It has a positive trade balance with the region. Turkey successfully diversified transportation routes in order to decrease dependence on single transit countries, as many of them compete with Turkey for the regional market. It is important to note that it continues to use traditional routes while discovering other alternatives. Involvement of Turkey's business in the implementation of the important industrial and infrastructural projects positively influences bilateral trade. Trade with Turkey is also beneficial for Central Asia as Turkey is an increasing market. They also can gain from new transportation routes and increase their exports. Moreover, they can consider Turkey as one of alternatives to diversify imports. Therefore, it is important for the countries of the region and Turkey to start free trade agreement negotiations separately and within the Eurasian integration.

References:

1. Daily Sabah (2020). Turkey plans new trips as 1st export train completes landmark trip to China. Retrieved from <https://www.dailysabah.com/business/transportation/turkey-plans-new-trips-as-1st-export-train-completes-landmark-trip-to-china>. Accessed on 18.02.2021.
2. International Trade Centre (2021). Turkey's profile. Retrieved from https://www.trademap.org/Country_SelProduct-Country_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%-7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%-7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1. Accessed on 20.02.2021.
3. Kazanci, Handan (2020). Turkey, Uzbekistan vow to boost trade volume. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/economy/turkey-uzbekistan-vow-to-boost-trade-volume/1925050>. Accessed on 18.02.2021.
4. Putz, Catherine (2018). Turkish Company Complains about Turkmenistan's Emp-

INVOLVEMENT OF TURKEY'S BUSINESS IN THE IMPLEMENTATION OF THE IMPORTANT INDUSTRIAL AND INFRASTRUCTURAL PROJECTS POSITIVELY INFLUENCES BILATERAL TRADE

**ВОВЛЕЧЕНИЕ
БИЗНЕСА ТУРЦИИ
В РЕАЛИЗАЦИЮ
ВАЖНЫХ
ПРОМЫШЛЕННЫХ
И ИНФРАСТРУК-
ТУРНЫХ ПРОЕКТОВ
ПОЛОЖИТЕЛЬНО
ВЛИЯЕТ НА
ДВУСТОРОННЮЮ
ТОРГОВЛЮ**

Помимо транспорта, для двусторонней торговли важное значение имеют взаимное деловое взаимодействие, реализация совместных проектов и экономические показатели стран. Например, турецкие компании являются активными игроками на рынке Туркменистана. Они реализуют разные проекты, варьирующиеся от промышленности до инфраструктуры. В результате эти компании внесли значительный вклад в рост торговли, как показано на примере экспорта Турции в Туркменистан, пик которого был достигнут в 2014 году, превысив \$2.2 миллиардов. Однако замедление экономического роста в Туркменистане отрицательно сказалось на показателях двусторонней торговли. Турецкие строительные компании утверждали, что правительство Туркменистана не в состоянии оплатить завершённые контракты. В результате им пришлось остановить многие важные инфраструктурные проекты, такие как строительство магистрали от Ашхабада до Туркменбаши [Путц, 2018].

Таким образом, несмотря на отсутствие общих границ с Центральной Азией, Турция становится одним из важнейших торговых партнеров региона. Она существенно увеличила экспорт и стала закупать больше товаров из Центральной Азии. Турция имеет положительный торговый баланс с регионом. Она успешно диверсифицировала маршруты транспортировки, чтобы снизить зависимость от отдельных транзитных стран, поскольку многие из них конкурируют с ней за региональный рынок. Важно отметить, что она продолжает использовать традиционные маршруты, одновременно открывая другие альтернативы. Вовлечение

ty Pockets. Retrieved from <https://thedi diplomat.com/2018/06/turkish-company-complains-about-turkmenistans-empty-pockets/>. Accessed on 18.02.2021.

5. Rahimi, Omid and Ali Heydari (2020). How Iran and Turkey Compete in Central Asian Trade. Retrieved from <https://thedi diplomat.com/2020/02/how-iran-and-turkey-complete-in-central-asian-trade/>. Accessed on 16.01.2021.

турецкого бизнеса в реализацию важных промышленных и инфраструктурных проектов положительно влияет на двустороннюю торговлю. Торговля с Турцией также выгодна для Центральной Азии, поскольку Турция является растущим рынком. Они также могут получить выгоду от новых транспортных маршрутов и увеличить свой экспорт. Более того, они могут рассматривать Турцию как одну из альтернатив диверсификации импорта. Поэтому для стран региона и Турции важно начать переговоры по соглашению о свободной торговле отдельно и в рамках евразийской интеграции.

Источники:

1. Daily Sabah (2020). Турция планирует новые рейсы, поскольку первый экспортный поезд завершает знаковое путешествие в Китай. Доступно по адресу <https://www.dailysabah.com/business/transportation/turkey-plans-new-trips-as-1st-export-train-completes-landmark-trip-to-china>. Дата обращения 18.02.2021.
2. Казанчи, Хандан (2020). Турция и Узбекистан обещают увеличить объемы торговли. Доступно по адресу <https://www.aa.com.tr/en/economy/turkey-uzbekistan-vow-to-boost-trade-volume/1925050>. Дата обращения 18.02.2021.
3. Путц, Кэтрин (2018). Турецкая компания жалуется на пустые карманы Туркменистана. Доступно по адресу <https://thedi diplomat.com/2018/06/turkish-company-complains-about-turkmenistans-empty-pockets/>. Дата обращения 18.02.2021.
4. Рахими, Оmid и Али Хейдари (2020). Как Иран и Турция конкурируют в торговле в Центральной Азии. Доступно по адресу <https://thedi diplomat.com/2020/02/how-iran-and-turkey-complete-in-central-asian-trade/>. Дата обращения 16.01.2021.
5. Центр международной торговли (2021). Профиль Турции. Доступно по адресу https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1. Дата обращения 20.02.2021.

TURKEY'S PLACE IN MONGOLIA'S "THIRD NEIGHBOR" POLICY

KANAT MAKHANOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

МЕСТО ТУРЦИИ В "ПОЛИТИКЕ ТРЕТЬЕГО СОСЕДА" МОНГОЛИИ

From Turkey's perspective Mongolia is a very distant and little-known country with a small population. There is neither maritime connection between the two, because Mongolia is a landlocked country, nor direct active land transport route. In the pre-pandemic 2019 the bilateral trade between Turkey and Mongolia barely reached \$43 million, which is less than 1% of Mongolia's total foreign trade [UN Comtrade, 2019]. The amount of tourism between the two countries is also very small. Mongolia is not even among the ten largest destinations for tourists from Turkey [Amicusmongolia.com, 2019]. Nevertheless, since recently the two countries have been devoting much efforts to establish bilateral cooperation and intensify connections.

During most of the 20th century, due to its geopolitical position Mongolia has been destined to comply with its two giant neighbors in political, economic and ideological issues. After the collapse of the Soviet Union and diminishing of the geopolitical pressure from its northern neighbor, Mongolia came up with the foreign policy concept of "Third Neighbor" that was meant to help to counterbalance the overwhelming influence of China and Russia [Bishku, 2021]. The concept mentions the U.S., Japan, South Korea, Australia, Turkey, Germany, India,

**TRADE BETWEEN
TURKEY AND
MONGOLIA BARELY
REACHED \$43
MILLION, WHICH IS
LESS THAN 1% OF
MONGOLIA'S TOTAL
FOREIGN TRADE**

**ДВУСТОРОННЯЯ
ТОРГОВЛЯ МЕЖДУ
ТУРЦИЕЙ И
МОНГОЛИЕЙ
ЕДВА ДОСТИГЛА
43 МИЛЛИОНОВ
ДОЛЛАРОВ, ЧТО
СОСТАВЛЯЕТ МЕНЕЕ
1% ОТ ОБЩЕГО
ОБЪЕМА ВНЕШНЕЙ
ТОРГОВЛИ
МОНГОЛИИ**

С точки зрения Турции, Монголия - довольно далекая и малоизвестная страна с небольшим населением. Между ними нет ни морского сообщения, поскольку Монголия не имеет выхода к морю, ни прямого активного наземного транспортного маршрута. В предпандемический период 2019 года двусторонняя торговля между Турцией и Монголией едва достигла 43 миллионов долларов, что составляет менее 1% от общего объема внешней торговли Монголии [UN Comtrade, 2019]. Объем туризма между двумя странами также очень невелик. Монголия даже не входит в десятку крупнейших направлений для туристов из Турции [Amicusmongolia.com, 2019]. Тем не менее, с недавнего времени две страны прилагают много усилий для налаживания двустороннего сотрудничества и активизации связей.

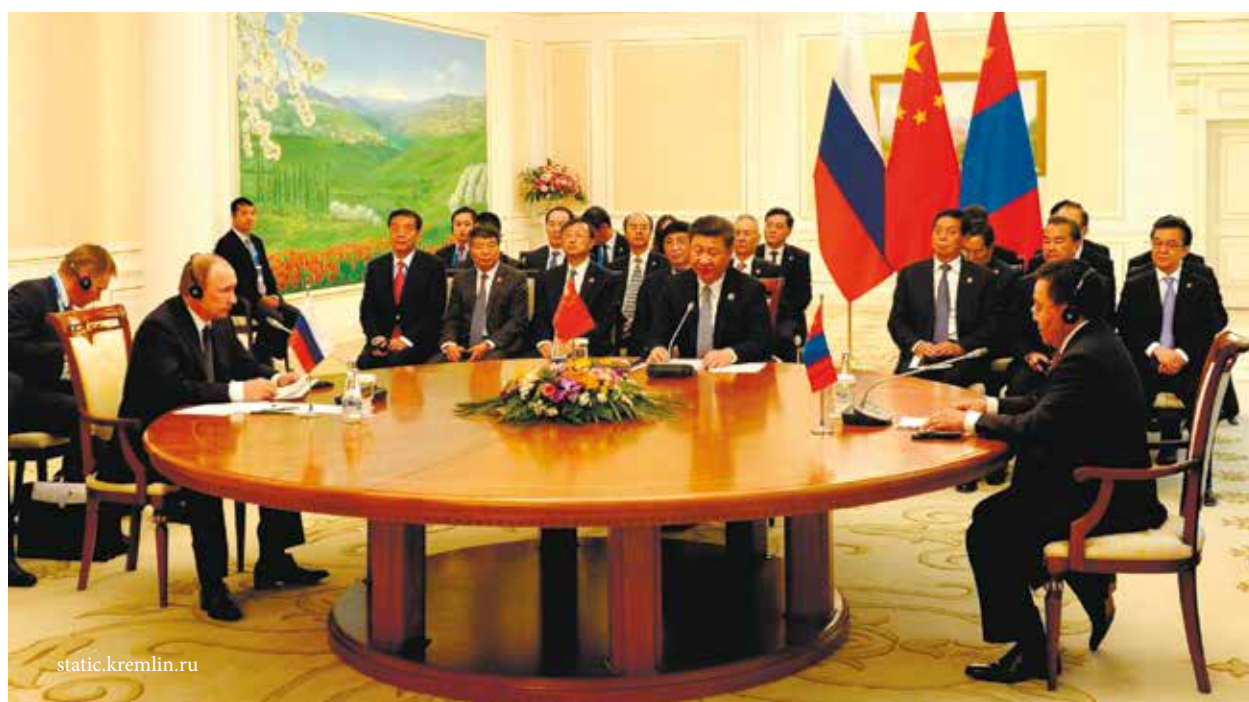
На протяжении большей части XX века из-за своего геополитического положения Монголия была обречена подчиняться двум своим гигантским соседям в политических, экономических и идеологических вопросах. После распада Советского Союза и уменьшения геополитического давления со стороны своего северного соседа Монголия выработала концепцию внешней политики «третьего соседа», кото-

and Canada as third neighbors that Mongolia should develop friendly relations with in the first place. Several other eastern and western countries are also specified as the ones that Mongolia should consider as priority countries in building and formulating its foreign policy. Mongolia's relative success in developing friendly relations and cooperation with Japan and South Korea over the last 2-3 decades can be attributed to the Third Neighbor concept.

Mongolia has managed to establish a rather successful cooperation with Japan since long ago. In 2017, the two countries celebrated the 45th anniversary of diplomatic relations. Japan has financed major projects of Mongolia in energy, transportation, infrastructure and mining. The visit of the Japanese Ex-Prime Minister Shinzo Abe visit to Mongolia has given a very significant impetus to the bilateral cooperation setting a Mongolia-Japan medium and long-term strategic economic partnership and launching Mongolia-Japan-U.S. trilateralism [Lkhaajav, 2017]. The bilateral trade between Mongolia and Japan during the pre-Covid-2019 period reached nearly \$600 million, which is about 4.4% of Mongolia's total trade [UN Comtrade, 2019]. Japan's rivalry with China in the

рая поможет уравновесить подавляющее влияние Китая и России [Bishku, 2021]. В концепции упоминаются США, Япония, Южная Корея, Австралия, Турция, Германия, Индия и Канада в качестве третьих соседей, с которыми Монголия должна в первую очередь развивать дружеские отношения. Некоторые другие восточные и западные страны также указаны как страны, которые Монголия должна рассматривать в качестве приоритетных стран в построении и формулировании своей внешней политики. Относительный успех Монголии в развитии дружественных отношений и сотрудничества с Японией и Южной Кореей, например, за последние 2-3 десятилетия можно объяснить именно концепцией третьего соседа.

Монголия давно сумела наладить довольно успешное сотрудничество с Японией. В 2017 году две страны отметили 45-летие установления дипломатических отношений. Япония финансирует крупные проекты Монголии в области энергетики, транспорта, инфраструктуры и горнодобывающей промышленности. Визит экс-премьер-министра Японии Синдзо Абэ в Монголию придал очень значительный импульс двустороннему сотрудничеству,

East Asian region is also a factor that makes it one of the most suitable candidates for the third neighbor. Mongolia's cooperation with the Republic of Korea has also seen a rapid development since Mongolia abandoned Communism. The trade between Mongolia and South Korea reached almost \$295 million in 2019 [UN Comtrade, 2019]. The bilateral ties have become especially strong in the fields of education, humanitarian and cultural cooperation. For instance, education was specified as one of the top priority spheres of cooperation in the Republic of Korea's Country Partnership Strategy for Mongolia 2016-2020 [Government of South Korea, 2017]. Another factor that plays an important role in establishing bilateral connections is the presence of a large number of Mongolian migrants in South Korea. Around 30 thousand Mongolians have been living in South Korea, which makes Mongolians the seventh largest ethnic diaspora in the country [Statista.com, 2017]. Due to intense human connections Korean language became one of the most learned foreign languages in Mongolia lately [Worldatlas.com, 2017].

Generally speaking, Mongolia's foreign policy with other major actors has been rather consistent with the Third Neighbor concept. We can see it from Mongolia's alignment in many international issues with the EU, reliance on Australia, Canada and the U.S. in building cooperation with the Asia Pacific

установив средне- и долгосрочное стратегическое экономическое партнерство между Монголией и Японией и положив начало трёхстороннему партнерству между Монголией, Японией и США. [Lkhaajav, 2017]. Двусторонняя торговля между Монголией и Японией в период до Covid-2019 достигла почти 600 миллионов долларов, что составляет около 4,4% от общего объема торговли Монголии [UN Comtrade, 2019]. Соперничество Японии с Китаем в регионе Восточной Азии также является фактором, который делает ее одним из наиболее подходящих кандидатов на роль третьего соседа. Сотрудничество Монголии с Республикой Корея также быстро развивалось после того, как Монголия отказалась от коммунизма. В 2019 году товарооборот между Монголией и Южной Кореей достиг почти 295 миллионов долларов [UN Comtrade, 2019]. Двусторонние связи стали особенно крепкими в сферах образования, гуманитарного и культурного сотрудничества. Например, сфера образования было определена как одна из приоритетных сфер сотрудничества в Стратегии партнерства Республики Корея с Монголией на 2016-2020 годы [Правительство Южной Кореи, 2017]. Еще одним фактором, который играет важную роль в установлении двусторонних связей, является присутствие большого количества монгольских мигрантов в Южной Корее. Около 30 тысяч монголов проживают в

region etc. When it comes to Mongolia's relations with Turkey, it should be admitted that there is a tremendous undiscovered potential for cooperation that could serve for the good of the two countries. Turkey can become one of the leading countries within Mongolia's Third Neighbor concept.

Mongolia and Turkey work closely on a number of issues and have warm and friendly relations. In April of 2013, then Prime Minister of Turkey Recep Tayyip Erdogan visited Ulaanbaatar where the Prime Ministers of the two countries signed several documents on bilateral cooperation [News.mn, 2013]. Since then high-ranking officials of both countries visited each other several times. The Minister of Foreign Affairs Mevlut Cavusoglu paid an official visit to Mongolia in April 2015. Prime Minister Binali Yildirim visited Mongolia three years later in April 2018. In July 2019, the Speaker of the Grand National Assembly of Turkey Mustafa Sentop paid an official visit to Mongolia [Mfa.gov.tr, 2021]. In March 2018, Mongolian Parliament Speaker Miyegombyn Enkhbold visited Turkey and held a meeting with the President Recep Tayyip Erdogan [Akipress.com, 2018]. Over the last ten years the sides made significant progress in developing bilateral cooperation in many areas. The Turkish Cooperation and Development Agency (TIKA) is actively working in Mongolia and has implemented projects worth tens of millions of USD since the beginning of its functioning in the country [Tika.gov.tr, 2021]. However, there it should be admitted that economic connections between Mongolia and Turkey are still weak. Turkey's share in the FDI to Mongolia is less than 1% [Mongolian Statistical Service, 2021]. One of the problems that exists in developing the bilateral trade between the two countries is that the trade balance is extremely negative for Mongolia, because Turkey's exports to Mongolia make over

**TURKEY CAN
BECOME ONE OF
THE LEADING
COUNTRIES WITHIN
MONGOLIA'S
THIRD NEIGHBOR
CONCEPT**

**ТУРЦИЯ МОЖЕТ
СТАТЬ ОДНОЙ
ИЗ ВЕДУЩИХ
СТРАН В РАМКАХ
КОНЦЕПЦИИ
«ТРЕТЬЕГО СОСЕДА»
МОНГОЛИИ**

Южной Корее, что делает монголов седьмой по величине этнической диаспорой в стране [Statista.com, 2017]. Благодаря тесным человеческим связям корейский язык в последнее время стал одним из наиболее изучаемых иностранных языков в Монголии [Worldatlas.com, 2017].

В целом внешняя политика Монголии в отношениях с другими крупными игроками вполне соответствовала концепции третьего соседа. Мы можем видеть это по согласованию Монголии с ЕС по многим международным вопросам, диалоге с Австралией, Канадой и США в построении сотрудничества с Азиатско-Тихоокеанским регионом и т.д. Когда речь идет об отношениях Монголии с Турцией, следует признать, что существует огромный нераскрытый потенциал сотрудничества, который может послужить на благо двух стран. Турция может стать одной из ведущих стран в рамках концепции «третьего соседа» Монголии.

Монголия и Турция тесно сотрудничают по ряду вопросов и поддерживают теплые и дружеские отношения. В апреле 2013 года премьер-министр Турции Реджеп Тайип Эрдоган посетил Улан-Батор, где премьер-министры двух стран подписали ряд документов о двустороннем сотрудничестве [News.mn, 2013]. С тех пор высокопоставленные официальные лица обеих стран несколько неоднократно наносили визиты к друг другу. Министр иностранных дел Мевлют Чавушоглу посетил с официальным визитом Монголию в апреле 2015 года. Премьер-министр Бинали Йылдырым посетил Монголию три года спустя, в апреле 2018 года. В июле 2019 года спикер Великого национального собрания Турции Мустафа Шентоп нанес официальный визит в Монголию. Монголия [Mfa.gov.

95% of the bilateral trade. In general, we can state that Mongolia's exports to other countries mainly consist of raw materials and commodities with low value added. Metals, coal and ores make nearly two thirds of Mongolia's exports and the ratio of value to physical mass for this kind of commodity is very low. Consequently, the trade of these commodities requires very cheap transportation, which is not really the case with Mongolia and Turkey. Moreover, Mongolia's mining sector is a relatively small industry with a high degree of competition between foreign companies backed by their states such as China, Russia, U.S. and Australia [Rodionov et al., 2016]. The total exports of Mongolia's extractive and closely related sectors amount to nearly \$6.5 billion [UN Comtrade, 2019]. The supply chains in Mongolia's mining industry are interlinked with the industries of the main importing countries so that it is difficult for other importers to enter the market.

From the Turkish standpoint, establishing strong economic ties with Mongolia is one the primary objectives that requires a special approach. Turkey has been highly successful in building economic cooperation with Central Asian states after the collapse of the USSR becoming the most reliable and the most important trade partner in the Middle-East. When establishing economic relations with Central Asia, Turkey did not focus on the primary sectors of economies, although primary commodities make an important share in Turkey's trade with Central Asia. One of the key components of Turkey's success in building its cooperation with Central Asia was the establishment of human to human connections through appealing to ethnic, cultural and social links. This effect has had economic dimensions as Turkish private companies working in different sectors established their presence in Cen-

ONE OF THE PROBLEMS THAT EXISTS IN DEVELOPING THE BILATERAL TRADE BETWEEN THE TWO COUNTRIES IS THAT THE TRADE BALANCE IS EXTREMELY NEGATIVE FOR MONGOLIA

ОДНА ИЗ ПРОБЛЕМ, СУЩЕСТВУЮЩИХ В РАЗВИТИИ ДВУСТОРОННЕЙ ТОРГОВЛИ МЕЖДУ ДВУМЯ СТРАНАМИ, ЗАКЛЮЧАЕТСЯ В ТОМ, ЧТО ТОРГОВЫЙ БАЛАНС КРАЙНЕ ОТРИЦАТЕЛЕН ДЛЯ МОНГОЛИИ

tr, 2021]. В марте 2018 года спикер парламента Монголии Миегомбын Энхболд посетил Турцию и провел встречу с президентом Реджепом Тайипом Эрдоганом [Akipress.com, 2018]. За последние десять лет стороны значительно продвинулись в развитии двустороннего сотрудничества по многим направлениям. Турецкое агентство сотрудничества и развития (ТИКА) активно работает в Монголии и с начала своего функционирования в стране реализовало проекты на десятки миллионов долларов США [Tika.gov.tr, 2021]. Однако здесь следует признать, что экономические связи между Монголией и Турцией по-прежнему слабые. Доля Турции в прямых иностранных инвестициях в Монголию составляет менее 1% [Статистическая служба Монголии, 2021 г.]. Одна из проблем, существующих в развитии двусторонней торговли между двумя странами, заключается в том, что торговый баланс крайне отрицателен для Монголии, поскольку экспорт Турции в Монголию составляет более 95% двусторонней торговли. В целом можно констатировать, что экспорт Монголии в другие страны в основном состоит из сырья и товаров с низкой добавленной стоимостью. Металлы, уголь и руды составляют почти две трети экспорта Монголии, и отношение стоимости к физической массе для этого вида товаров очень низкое. Следовательно, торговля этими товарами требует очень дешевой транспортировки, чего нет между Монголией и Турцией. Более того, горнодобывающий сектор Монголии - это относительно небольшая отрасль с высокой степенью конкуренции между иностранными компаниями, поддерживаемыми своими государствами, такими как Китай, Россия, США и Австралия [Родионов и др., 2016]. Общий объем экспорта добывающих и смежных секторов Монголии составляет почти 6,5 млрд долларов [UN Comtrade, 2019].

tral Asian markets contributing to economic relations between Turkey and Central Asia [Toplu, 2020]. Building a solid economic base for bilateral partnership between Mongolia and Turkey within Mongolia's Third Neighbor concept requires similar comprehensive approaches that would take into account Mongolia's economic interests in diversification of its economy and investments in non-extractive industries.

It is also important to note that Turkey's potential success in Mongolia's concept of the "third neighbor" are backed with strong political and geopolitical factors. Mongolia is a continental country without access to the ocean and therefore should rely more on partnerships with the major countries of the Eurasian continent. In this sense, it is a priority for Mongolia to build friendly relations with Europe, Japan, Korea and Turkey. Moreover, there is an important factor that makes Turkey the most desirable country on this list. Unlike other countries, Turkey's desire for a strong partnership with Mongolia is not only due to economic pragmatism or competition with one of Mongolia's two main neighbors. Turkey includes Mongolia in its Eurasian concept and in its aspirations to establish friendly relations with Mongolia is also explained by desire to establish long-term strong ties in the political, economic and socio-cultural spheres.

Цепочки поставок в горнодобывающей промышленности Монголии взаимосвязаны с отраслями основных стран-импортеров, поэтому другим импортерам трудно выйти на рынок.

С точки зрения Турции, установление прочных экономических связей с Монголией является одной из основных задач, требующих особого подхода. Турция добилась больших успехов в налаживании экономического сотрудничества со странами Центральной Азии после распада СССР, став самым надежным и самым важным торговым партнером на Ближнем Востоке. Устанавливая экономические отношения с Центральной Азией, Турция не уделяла внимания основным секторам экономики, хотя сырьевые товары составляют важную долю в торговле Турции с Центральной Азией. Одним из ключевых компонентов успеха Турции в налаживании сотрудничества с Центральной Азией было установление человеческих связей посредством апеллирования к этническим, культурным и социальным связям. Этот подход возымел экономические эффект, поскольку турецкие частные компании, работающие в различных секторах, установили свое присутствие на рынках Центральной Азии, способствуя экономическим отношениям между Турцией и Центральной Азией [Toplu, 2020].

References:

1. Akipress.com (2018). Mongolia, Turkey discuss ties. Retrieved from https://akipress.com/news:603387:Mongolia_Turkey_discuss_ties/. Accessed on 27.02.2021.
2. Amicusmongolia.com (2019). Statistics 2008 - 2019: Top 10 countries visited to Mongolia. Retrieved from <https://www.amicusmongolia.com/mongolia-tourism-statistics-tourism.html#2019>. Accessed on 26.02.2021.
3. Bishku, M.B. (2021). Turkey: Mongolia's Middle Eastern "Third Neighbor. Retrieved from <https://www.mei.edu/publications/turkey-mongolias-middle-eastern-third-neighbor>. Accessed on 26.02.2021.
4. Government of the Republic of Korea (2017). The Republic of Korea's country partnership strategy for Mongolia 2016-2020. Retrieved from https://www.odakorea.go.kr/fileDownLoad.xdo?f_id=1493457144953192168139E5PC3WIXCL7LN1K-3ZAEJ. Accessed on 26.02.2021.
5. Lkhaajav B. (2017). Far East Affairs: Mongolia and Japan. Retrieved from <https://thedi diplomat.com/2017/03/far-east-affairs-mongolia-and-japan/>. Accessed on 26.02.2021.
6. Mfa.gov.tr (2021). Relations between Turkey and Mongolia. Retrieved from <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-mongolia.en.mfa>. Accessed on 28.02.2021.
7. Ministry of Foreign Affairs of Mongolia (2021). Concept of Mongolia's foreign policy. Retrieved from http://mfa.gov.mn/?page_id=16937&lang=en#. Accessed on 20.01.2021.
8. Mongolian Statistical Information Service (2021). For-

Создание прочной экономической базы для двустороннего партнерства между Монголией и Турцией в рамках концепции «третьего соседа» Монголии требует аналогичных комплексных подходов, которые учитывали бы экономические интересы Монголии в диверсификации ее экономики и инвестициях в несырьевые отрасли.

Немаловажно отметить и то, что успеху Турции в налаживании стратегического партнерства в рамках политики "третьего соседа" будет сильно способствовать политические и геополитические факторы. Монголия является континентальной страной без выхода к океану и поэтому должна будет больше полагаться на партнерство с крупными странами Евразийского континента. В этом смысле, для Монголии приоритетно выстраивать дружественные отношения с Европой, Японией, Кореей и Турцией. Более того есть один важный фактор, который делает Турцию наиболее желаемой страной из этого списка. В

eign direct investment stock, by country. Retrieved from https://www.1212.mn/tables.aspx?tbl_id=DT_NSO_1500_004V3&COUNTRY_select_all=0&COUNTRYSingleSelect=_1_3_29_17&YearQ_select_all=0&YearQSingleSelect=&YearY_select_all=0&YearYSingleSelect=_2010&viewtype=columnchart. Accessed on 20.01.2021.

9. News.mn (2013). Turkish Prime Minister visits Mongolia. Retrieved from <https://news.mn/en/140368/>. Accessed on 26.02.2021.
10. Rodionov V., Aktamov I., Badaraev D., Badmatsyrenov T., Kombayev A. and Dorzhieva I. (2016). Foreign powers competition in the mining sector of Mongolia. Web of Conferences, 01137.
11. Statista.com (2017). Number of foreigners living in South Korea in 2017, by country. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/934118/number-immigrants-living-south-korea-by-country-of-origin/>. Accessed on 26.02.2021.
12. Tika.gov.tr (2021). TİKA work in Mongolia. Retrieved from <https://www.tika.gov.tr/en/search?s=mongolia&page=1>. Accessed on 26.02.2021.
13. Toplu M., Amirbek A. and K. Makhanov (2020). Some aspects of regional strategies of Russia, China and Turkey towards Central Asia: comparative analysis. Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi 4 (2): 56 - 81.
14. UN Comtrade (2020). Trade data Mongolia 2019. Retrieved from <https://comtrade.un.org/data/>. Accessed on 26.02.2021.
15. Worldatlas.com (2017). What languages are spoken in Mongolia? Retrieved from <https://www.worldatlas.com/articles/what-languages-are-spoken-in-mongolia.html>. Accessed on 26.02.2021.

отличие от других стран желание Турции наладить крепкое партнёрство с Монголией не только объясняется экономическим прагматизмом или конкуренцией с одним из двух основных соседей Монголии. Турция включает Монголию в свою Евразийскую концепцию и в ее стремлениях наладить дружественные отношения с Монголией есть желания наладить долгосрочные крепкие связи в политической, экономической и социально-культурных сферах.

Источники:

1. Akipress.com (2018). Монголия и Турция обсуждают связи. Доступно по адресу: https://akipress.com/news:603387:Mongolia_Turkey_discuss_ties/. Дата обращения: 27.02.2021.
2. Amicusmongolia.com (2019). Статистика за 2008-2019 годы: 10 самых популярных

THE TURKISH STANDPOINT, ESTABLISHING STRONG ECONOMIC TIES WITH MONGOLIA IS ONE THE PRIMARY OBJECTIVES THAT REQUIRES A SPECIAL APPROACH

С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ
ТУРЦИИ,
УСТАНОВЛЕНИЕ
ПРОЧНЫХ
ЭКОНОМИЧЕСКИХ
СВЯЗЕЙ С
МОНГОЛИЕЙ
ЯВЛЯЕТСЯ
ОДНОЙ ИЗ
ОСНОВНЫХ ЗАДАЧ,
ТРЕБУЮЩИХ
ОСОБОГО
ПОДХОДА

стран, посещенных Монголией. Доступно по адресу: <https://www.amicusmongolia.com/mongolia-tourism-statistics-tourism.html#2019>. Дата обращения: 26.02.2021.

3. Биску, М.В. (2021). Турция: ближневосточный «Третий сосед Монголии». Доступно по адресу: <https://www.mei.edu/publications/turkey-mongolias-middle-eastern-third-neighbor>. Дата обращения: 26.02.2021.
4. Правительство Республики Корея (2017). Стратегия партнерства Республики Корея для Монголии на 2016-2020 годы. Доступно по адресу: https://www.odakorea.go.kr/fileDownload.xdo?f_id=1493457144953192168139E5PC3WIXCL7LN1K3ZAEJ. Дата обращения: 26.02.2021.
5. Лкхаажав, В. (2017). Far East Affairs: Mongolia and Japan. Доступно по адресу: <https://thediplotom.com/2017/03/far-east-affairs-mongolia-and-japan/>. Дата обращения: 26.02.2021.
6. Mfa.gov.tr (2021). Отношения между Турцией и Монголией. Доступно по адресу: <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-mongolia.en.mfa>. Дата обращения: 28.02.2021.
7. Министерство иностранных дел Монголии (2021). Concept of Mongolia's Foreign Policy. Доступно по адресу: http://mfa.gov.mn/?page_id=16937&lang=en#. Дата обращения: 20.01.2021.
8. Статистическая информационная служба Монголии (2021). Объемы прямых иностранных инвестиций по странам. Доступно по адресу: https://www.1212.mn/tables.aspx?tbl_id=DT_NSO_1500_004V3&COUNTRY_select_all=0&COUNTRYSingleSelect=_1_3_29_17&YearQ_select_all=0&YearQSingleSelect=&YearY_select_all=0&YearYSingleSelect=_2010&viewtype=columnchart. Дата обращения: 20.01.2021.
9. News.mn (2013). Премьер-министр Турции посетил Монголию. Доступно по адресу: <https://news.mn/en/140368/>. Дата обращения: 26.02.2021.
10. Родионов В., Актамов И., Бадараев Д., Бадматсыренов Т., Комбаев А. и Доржиева И. (2016). Конкуренция иностранных держав в горнодобывающем секторе Монголии. Web of Conferences, 01137.
11. Statista.com (2017). Количество иностранцев, проживающих в Южной Корею в 2017 году, по странам. Доступно по адресу: <https://www.statista.com/statistics/934118/number-immigrants-living-south-korea-by-country-of-origin/>. Дата обращения: 26.02.2021.
12. Tika.gov.tr (2021). ТИКА в Монголии. Доступно по адресу: <https://www.tika.gov.tr/en/search?s=mongolia&page=1>. Дата обращения: 26.02.2021.
13. Toplu M., Amirbek A., Маханов К. (2020). Some aspects of regional strategies of Russia, China and Turkey towards Central Asia: comparative analysis. Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi 4 (2): 56 - 81
14. UN Comtrade (2020). Торговые данные Монголии 2019. Доступно по адресу: <https://comtrade.un.org/data/>. Дата обращения: 26.02.2021.
15. Worldatlas.com (2017). На каких языках говорят в Монголии? Доступно по адресу: <https://www.worldatlas.com/articles/what-languages-are-spoken-in-mongolia.html>. Дата обращения: 26.02.2021.

CHINA'S POST-PANDEMIC DIGITAL SILK ROAD

DR. ALBINA MURATBEKOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
МЛАДШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ЦИФРОВОЙ ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ КИТАЯ ПОСЛЕ ПАНДЕМИИ

At the time when the pandemic has become an essential reminder of the undeniable role of digital technologies, China has shown itself as a leading technological power, which has been promoting its digital capabilities globally through a wide range of technological instruments, including using the pandemic for its own advantage. Well-known Chinese technology companies have been broadly promoting and implementing next-generation 5G networks, intelligent surveillance systems, telecommunication systems, cloud computing, data centers, e-commerce, mobile payment systems, smart city systems and many other high-tech instruments, which have already made China a leading exporter of communications technology. Launched under the three state-driven initiatives, such as the Belt and Road Initiative (BRI), Made in China 2025 and China Standards 2035, the Digital Silk Road (DSR) initiative has become an umbrella project that promotes China's digital aspirations worldwide.

Launched in 2015 as part of the BRI, the DSR has become a principal digital policy of Beijing to promote its global vision through technologies. Based on the framework of the Digital Belt and Road Centre of the Fudan

**IN ORDER TO
CARRY OUT THOSE
OBJECTIVES, LARGE
R&D AND FINANCIAL
INVESTMENTS WERE
PROVIDED, WHICH
SUBSEQUENTLY
EXPANDED LARGE-
SCALE EXPORT AND
IMPLEMENTATION
OF DIGITAL
TECHNOLOGIES**

**ДЛЯ ДОСТИЖЕНИЯ
ЭТИХ ЦЕЛЕЙ БЫЛИ
ПРЕДОСТАВЛЕНЫ
КРУПНЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ
И РАЗРАБОТКИ
И ФИНАНСОВЫЕ
ВЛОЖЕНИЯ, КОТОРЫЕ
ВПОСЛЕДСТВИИ
РАСШИРИЛИ
МАСШТАБНЫЙ
ЭКСПОРТ И
ВНЕДРЕНИЕ
ЦИФРОВЫХ
ТЕХНОЛОГИЙ**

Во времена, когда пандемия стала важным напоминанием о неоспоримой роли цифровых технологий, Китай показал себя в качестве ведущей технологической державы, которая продвигает свои цифровые возможности во всем мире с помощью широкого спектра технологических инструментов, включая возможности пандемии. Известные китайские технологические компании широко продвигают и внедряют сети 5G нового поколения, интеллектуальные системы наблюдения, телекоммуникационные системы, облачные вычисления, центры обработки данных, электронную коммерцию, системы мобильных платежей, системы умных городов и многие другие высокотехнологичные инструменты, которые уже сделали Китай ведущим экспортером коммуникационных технологий. Запущенная в рамках трех государственных инициатив, таких как Инициатива Пояса и Пути (ИПП), Сделано в Китае 2025 и Китайские стандарты 2035, инициатива Цифрового Шелкового пути (ЦШП) стала зонтичным проектом, который продвигает цифровые устремления Китая во всем мире.

University, the DSR has three major objectives. Specifically, (1) improving the regional and international connectivity through developing infrastructure, trade, finance, business and policy; (2) modernizing traditional industries and employment in the BRI countries while opening markets for China's digital assets; and (3) optimizing the regional industrial structure to form the backbone of a regional community in order to create a global value chain, in which China and not the West plays a central role [Dekker, et al., 2020]. In order to carry out those objectives, large research and development (R&D) and financial investments were provided, which subsequently expanded large-scale export and implementation of digital technologies.

The DSR has already entered into an agreement on digital sphere with at least sixteen countries yet considering that majority of Memorandum of Understandings (MOUs) do not necessarily show whether there are digital realms, the number might rise to over 138 involved countries [Kurlantzick, 2020]. The Fudan University records note that 201 Chinese companies in the digital sphere have implemented 1,334 overseas investment and cooperation projects in the past two years, 57% of which are associated with the DSR. All these accomplishments were made possible thanks

Запущенный в 2015 году как часть ИПП, ЦШП стал основной цифровой политикой Пекина для продвижения его глобального видения с помощью технологий. Основываясь на структуре Центра цифровых технологий Университета Фудань, ЦШП имеет три основные цели. В частности, (1) улучшение региональных и международных соединений посредством развития инфраструктуры, торговли, финансов, бизнеса и политики; (2) модернизация традиционных отраслей и занятости в странах ИПП при одновременном открытии рынков для цифровых активов Китая; и (3) оптимизация региональной промышленной структуры для формирования основы регионального сообщества с целью создания глобальной цепочки создания стоимости, в которой Китай, а не Запад играет центральную роль [Деккер и др., 2020]. Для достижения этих целей были предоставлены крупные исследования и разработки (НИОКР) и финансовые вложения, которые впоследствии расширили масштабный экспорт и внедрение цифровых технологий.

ЦШП уже заключил соглашение о цифровой сфере как минимум с шестнадцатью странами, но, учитывая, что большинство меморандумов о взаимопонимании не

to the achievements of Chinese companies, since although the DSR is a state initiative, the Chinese companies are the key implementers of the policy [Dekker, et al., 2020]. Namely, Chinese telecom giants such as Huawei and ZTE, being the largest telecommunication suppliers and major providers of 5G technologies, have been successfully realizing their goal to dominate the 5G market worldwide. Leading Chinese surveillance companies such as Hikvision, Dahua and Huawei are among the major providers of surveillance services and technology among developing nations. The Chinese BeiDou Navigation Satellite System was created as an alternative to the United States' Global Positioning System (GPS), with the purpose of creating a world-class navigation satellite system to ensure the country's national security and promote global satellite navigation development by creating the Global Navigation Satellite Systems (GNSS). Tiktok app, smartphone producers such as Oppo, OnePlus, Xiaomi, Huawei, ZTE, drone makers such as DJI and XAG are in great demand, especially among developing nations.

Nevertheless, China's technological success triggered the ongoing US-China tensions, when the Trump administration initiated a global campaign to boycott leading Chinese companies, blaming Huawei for its security issues. The U.S. government even filed a criminal case against Huawei for the theft of technology and blocked its products in the domestic U.S. market, along with its 70 affiliate companies [Muratbekova, 2020]. Consequently, the increasing dominance of Huawei in the global telecommunication market that risks the U.S. leadership, especially in 5G technologies, has been among the triggering factors of the US-China strains. It seems that the Biden ad-

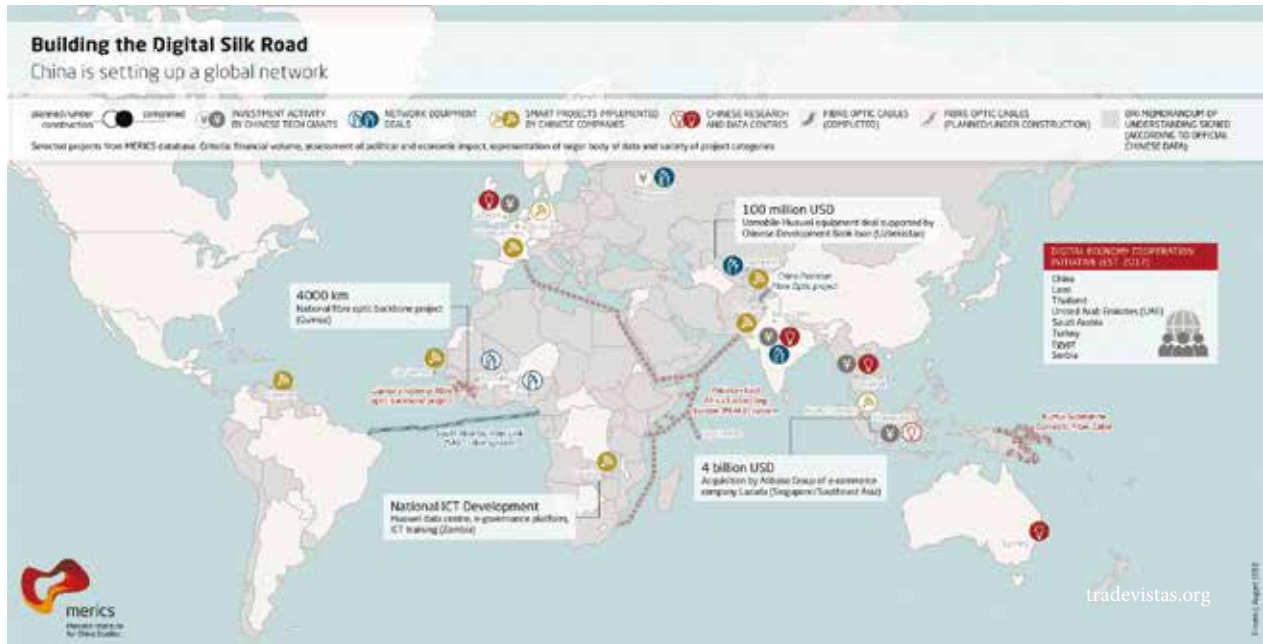

ALL THESE ACCOMPLISHMENTS WERE MADE POSSIBLE THANKS TO THE ACHIEVEMENTS OF CHINESE COMPANIES, SINCE ALTHOUGH THE DSR IS A STATE INITIATIVE, THE CHINESE COMPANIES ARE THE KEY IMPLEMENTERS OF THE POLICY

ВСЕ ЭТИ ДОСТИЖЕНИЯ СТАЛИ ВОЗМОЖНЫМИ БЛАГОДАРЯ ДОСТИЖЕНИЯМ КИТАЙСКИХ КОМПАНИЙ, ПОСКОЛЬКУ, ХОТЯ ЦШП ЯВЛЯЕТСЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИНИЦИАТИВОЙ, КИТАЙСКИЕ КОМПАНИИ ЯВЛЯЮТСЯ КЛЮЧЕВЫМИ УЧАСТНИКАМИ

обязательно показывают, существуют ли цифровые сферы, их число может возрасти до более 138 вовлеченных стран [Курланчик, 2020]. Согласно отчету Университета Фудань, отмечается, что 201 китайская компания в цифровой сфере реализовала 1334 зарубежных инвестиционных проекта и проектов сотрудничества за последние два года, 57% из которых связаны с ЦШП. Все эти достижения стали возможными благодаря достижениям китайских компаний, поскольку, хотя ЦШП является государственной инициативой, китайские компании являются ключевыми участниками [Деккер и др., 2020]. А именно, китайские телекоммуникационные гиганты, такие как Huawei и ZTE, являясь крупнейшими поставщиками телекоммуникационных услуг и основными поставщиками технологий 5G, успешно достигают своей цели по доминированию на рынке 5G во всем мире. Ведущие китайские компании-производители видеонаблюдения, такие как Hikvision, Dahua и Huawei, входят в число основных поставщиков услуг и технологий наблюдения в развивающихся странах. Китайская навигационная спутниковая система BeiDou была создана как альтернатива глобальной системе позиционирования США (GPS) с целью создания навигационной спутниковой системы мирового класса для обеспечения национальной безопасности страны и содействия развитию глобальной спутниковой навигации путем создания Глобальные навигационные спутниковые системы (GNSS). Приложение Tiktok, производители смартфонов Oppo, OnePlus, Xiaomi, Huawei, ZTE, производители дронов DJI и XAG, пользуются

ministration has no choice but to seek for alternatives to compete with the Chinese DSR at home and globally, since China's assertive digital diplomacy has been fostering towards subjugating the digital infrastructure.

Moreover, the ongoing pandemic has led to increase in demand for digital technologies, when within a few months' time, companies were forced to accelerate their digitalization by three to four years, while their portfolio of digital products was accelerated by up to seven years [McKinsey, 2020]. China has indeed widely used these advances by promoting its digital solutions, providing its surveillance systems and encouraging its digital health technology solutions. Specifically, in addition to providing innovative solutions for patient treatment, Beijing facilitated its efforts to harness Big Data and Artificial Intelligence (AI) both for business and for healthcare, promoted its surveillance tools and continued to implement its infrastructure projects halted due to restrictions caused by the pandemic. For instance, China has started laying the final leg of a cross-border fiber optic cable in Pakistan, which links it to a cable in the Arabian Sea. Executed as part of the China-Pakistan Economic Corridor (CPEC) project, the PEACE cable is designed to provide the shortest direct

большим спросом, особенно среди развивающихся стран.

Тем не менее технологический успех Китая спровоцировал продолжающуюся напряженность между США и Китаем, когда администрация Трампа инициировала глобальную кампанию по бойкоту ведущих китайских компаний, обвиняя Huawei в проблемах с безопасностью. Правительство США даже возбудило уголовное дело против Huawei за кражу технологий и заблокировало ее продукты на внутреннем рынке США вместе с 70 дочерними компаниями [Муратбекова, 2020]. Соответственно, растущее доминирование Huawei на мировом рынке телекоммуникаций, которое ставит под угрозу лидерство США, особенно в технологиях 5G, было одним из провоцирующих факторов напряженности между США и Китаем. Похоже, что у администрации Байдена нет другого выбора, кроме как искать альтернативы, чтобы конкурировать с китайской ЦШП в стране и во всем мире, поскольку напористая цифровая дипломатия Китая способствует подчинению цифровой инфраструктуры.

Более того, продолжающаяся пандемия привела к увеличению спроса на цифро-

internet route bypassing India, which is expected to reduce Pakistan's exposure to internet disruptions [Nikkei Asia, 2021]. Given that China already owns or supplies over 11% of existing cables and 24% of planned cables worldwide, the PEACE cable would be another success of the Chinese efforts [Wheeler, 2020].

Overall, by developing next-generation telecommunication infrastructure, smart city technologies and surveillance systems, Data Centre and Storage Infrastructure and other high-tech instruments, Beijing seeks to advance its role in telecommunication governance of the internet and cyber regulations. If on the one hand, China sees that hi-tech technology is an area where it can compete with the U.S. for technological leadership, on the other hand, Beijing is already a number one for emerging markets due to affordable prices and decent quality of products. Well-known advanced Chinese technologies are likely to remain attractive for developing markets, despite the security and quality claims presented in the West. Among them is the Central Asian region, where Chinese companies have the strongest presence due to their long-term credit structures and a high tolerance for financial risk.

Summarizing China's progress in the digital sphere, it could be noted that the pandemic has contributed to China's aspirations for technological excellence by providing high-tech solutions for highly demanded purposes. At the same time, it gives Beijing the basis that China's success in the communications and IT sector, be it telecommunications networks, surveillance systems or AI solutions, will contribute to transforming Beijing's position into a more important standard-setting role.

IF ON THE ONE HAND, CHINA SEES THAT HI-TECH TECHNOLOGY IS AN AREA WHERE IT CAN COMPETE WITH THE U.S. FOR TECHNOLOGICAL LEADERSHIP, ON THE OTHER HAND, BEIJING IS ALREADY A NUMBER ONE FOR EMERGING MARKETS DUE TO AFFORDABLE PRICES AND DECENT QUALITY OF PRODUCTS

ЕСЛИ, С ОДНОЙ СТОРОНЫ, КИТАЙ ВИДИТ, ЧТО ВЫСОКИЕ ТЕХНОЛОГИИ — ЭТО ОБЛАСТЬ, В КОТОРОЙ ОН МОЖЕТ КОНКУРИРОВАТЬ С США ЗА ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЕ ЛИДЕРСТВО, С ДРУГОЙ СТОРОНЫ, ПЕКИН УЖЕ ЯВЛЯЕТСЯ НОМЕРОМ ОДИН ДЛЯ РАЗВИВАЮЩИХСЯ РЫНКОВ БЛАГОДАРЯ ДОСТУПНЫМ ЦЕНАМ И ДОСТОЙНОМУ КАЧЕСТВУ ПРОДУКЦИИ

вые технологии, когда в течение нескольких месяцев компании были вынуждены ускорить процесс цифровизации на три-четыре года, в то время как портфель цифровых продуктов был ускорен до семи лет [McKinsey, 2020]. Китай широко использовал эти достижения, продвигая свои цифровые решения, предоставляя системы наблюдения и поощряя решения в области цифровых технологий здравоохранения. В частности, помимо предоставления инновационных решений для лечения пациентов, Пекин содействовал усилиям по использованию больших данных и искусственного интеллекта (ИИ) как для бизнеса, так и для здравоохранения, продвигал свои инструменты наблюдения и продолжал реализацию инфраструктурных проектов, приостановленных из-за ограничений, вызванных пандемией. Например, Китай начал прокладку последнего участка трансграничного оптоволоконного кабеля в Пакистане, который соединяет его с кабелем в Аравийском море. Кабель PEACE, выполняемый в рамках проекта Китайско-пакистанского экономического коридора (КПЭК), предназначен для обеспечения кратчайшего прямого интернет-маршрута в обход Индии, что, как ожидается, снизит подверженность Пакистана перебоям в работе Интернета [Nikkei Asia, 2021]. Учитывая, что Китай уже владеет или поставляет более 11% существующих кабелей и 24% запланированных кабелей по всему миру, кабель PEACE станет еще одним успехом китайских усилий [Уиллер, 2020].

В целом, развивая телекоммуникационную инфраструктуру следующего поколения, технологии умно-

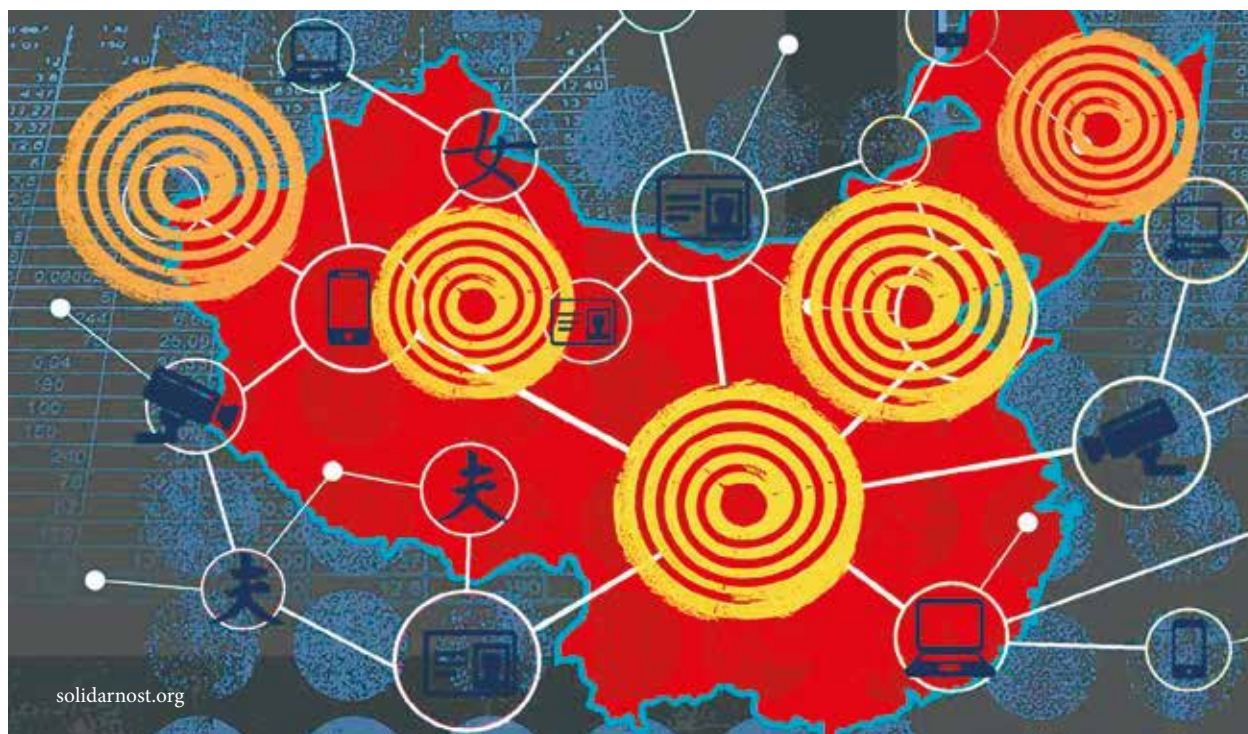
References:

1. Dekker, Brigitte, Maaïke Okano-Heijmans and Eric Siyi Zhang (2020). Unpacking China's Digital Silk Road. Clingendael Report. Retrieved from <https://www.clingendael.org/publication/unpacking-chinas-digital-silk-road>. Accessed on 22.02.2021.
2. Kurlantzick, Joshua (2020). China's Digital Silk Road Initiative: A Boon for Developing Countries or a Danger to Freedom?. Retrieved from <https://thediplomat.com/2020/12/chinas-digital-silk-road-initiative-a-boon-for-developing-countries-or-a-danger-to-freedom/>. Accessed on 22.02.2021.
3. McKinsey (2020). How COVID-19 has pushed companies over the technology tipping point—and transformed business forever. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/how-covid-19-has-pushed-companies-over-the-technology-tipping-point-and-transformed-business-for-ever#>. Accessed on 22.02.2021.
4. Muratbekova, Albina (2020). Geopolitics versus Technology: the Case of Huawei. Retrieved from <https://eurasian-research.org/wp-content/uploads/2020/10/Weekly-e-bulletin-07.09.2020-13.09.2020-No-271.pdf>. Accessed on 22.02.2021.
5. Nikkei Asia (2021). China builds Digital Silk Road in Pakistan to Africa and Europe. Retrieved from <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Belt-and-Road/China-builds-Digital-Silk-Road-in-Pakistan-to-Africa-and-Europe>. Accessed on 22.02.2021.
6. Wheeler, Andre (2020). China's Digital Silk Road (DSR): the new frontier in the Digital Arms Race? Retrieved from <https://www.silkroadbriefing.com/news/2020/02/19/chinas-digital-silk-road-dsr-new-frontier-digital-arms-race/>. Accessed on 22.02.2021.

го города и системы наблюдения, центры обработки данных и инфраструктуру хранения, а также другие высокотехнологичные инструменты, Пекин стремится повысить свою роль в телекоммуникационном управлении Интернетом и регулировании киберпространства. Если, с одной стороны, Китай видит, что высокие технологии — это область, в которой он может конкурировать с США за технологическое лидерство, с другой стороны, Пекин уже является номером один для развивающихся рынков благодаря доступным ценам и достойному качеству продукции. Хорошо известные передовые китайские технологии, вероятно, останутся привлекательными для развивающихся рынков, несмотря на заявления о безопасности и качестве, предъявляемые на Западе. Среди них - Центральноазиатский регион, где китайские компании имеют наиболее сильное присутствие благодаря своей долгосрочной кредитной структуре и высокой толерантности к финансовым рискам.

Обобщая прогресс Китая в цифровой сфере, можно отметить, что пандемия спо-

собствовала стремлению Китая к технологическому совершенству, предоставляя высокотехнологичные решения для крайне востребованных целей. В то же время это дает Пекину основу для того, что успех Китая в секторе связи и информационных технологий, будь то телекоммуникационные сети, системы наблюдения или решения на основе искусственного интеллекта, будут способствовать преобразованию позиции Пекина в более важную нормотворческую роль.

Источники:

1. Деккер, Бриджит, Маайке Окано-Хейманс и Эрик Сийи Чжан (2020). Распаковка цифрового шелкового пути Китая. Отчет Клингденделя. Доступен по адресу: <https://www.clingendael.org/publication/unpacking-chinas-digital-silk-road>. Дата обращения: 22.02.2021.
2. Курланчик, Джошуа (2020). Инициатива Китая по цифровому шелковому пути: благо для развивающихся стран или угроза свободе? Доступен по адре-

THE PANDEMIC HAS CONTRIBUTED TO CHINA'S ASPIRATIONS FOR TECHNOLOGICAL EXCELLENCE BY PROVIDING HIGH-TECH SOLUTIONS FOR HIGHLY DEMANDED PURPOSES

ПАНДЕМИЯ СПОСОБСТВОВАЛА СТРЕМЛЕНИЮ КИТАЯ К ТЕХНОЛОГИЧЕСКОМУ СОВЕРШЕНСТВУ, ПРЕДОСТАВЛЯЯ ВЫСОКОТЕХНОЛОГИЧНЫЕ РЕШЕНИЯ ДЛЯ КРАЙНЕ ВОСТРЕБОВАННЫХ ЦЕЛЕЙ

cy: <https://thediplomat.com/2020/12/chinas-digital-silk-road-initiative-a-boon-for-developing-countries-or-a-danger-to-freedom/>. Дата обращения: 22.02.2021.

3. Муратбекова, Альбина (2020). Геополитика против технологий: случай Huawei. Доступен по адресу: <https://eurasian-research.org/wp-content/uploads/2020/10/Weekly-e-bulletin-07.09.2020-13.09.2020-No-271.pdf>. Дата обращения: 22.02.2021.
4. McKinsey (2020). Как COVID-19 подтолкнул компании к переломному моменту в технологиях и навсегда изменил бизнес. Доступен по адресу: <https://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/how-covid-19-has-pushed-companies-over-the-technology-tipping-point-and-transformed-business-forever#>. Дата обращения: 22.02.2021.
5. Nikkei Asia (2021 г.). Китай прокладывает цифровой шелковый путь из Пакистана в Африку и Европу. Доступен по адресу: <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Belt-and-Road/China-builds-Digital-Silk-Road-in-Pakistan-to-Africa-and-Europe>. Дата обращения: 22.02.2021.
6. Уиллер, Андре (2020). Цифровой шелковый путь Китая (DSR): новый рубеж в гонке цифровых вооружений? Доступен по адресу: <https://www.silkroadbriefing.com/news/2020/02/19/chinas-digital-silk-road-dsr-new-frontier-digital-arms-race/>. Дата обращения: 22.02.2021.

KAZAKİSTAN NEDEN TÜRK YAPIMI İNSANSIZ HAVA ARAÇLARINI TERCİH ETMELİ?

ENES ERGEL

AB ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ

EO КАФЕДРАСЫНЫҢ
МАГИСТРАНТ

ҚАЗАҚСТАН НЕЛІКТЕН
ТҮРКИЯДА ЖАСАЛҒАН
ҰШҚЫШСЫЗ ӘУЕ АППАРАТ-
ТАРЫН ТАҢДАУЫ КЕРЕК?

Tarih boyunca yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte devletlerin güvenlik algılamalarında değişimler yaşanmış, ortaya çıkan yeni güvenlik konseptleri, güvenlik kavramını derinleştirmiştir. Bu doğrultuda, 2000'li yılların başında güvenlik amacıyla kullanımı yaygınlaşan ve birçok güvenlik tehdidine karşı üstünlüğü kanıtlanan İnsansız Hava Araçları [İHA] ve Silahlı İnsansız Hava Araçları [SİHA], devletlerin güvenliği konusunda yeni bir dönemi başlatmıştır.

İHA ve SİHA Nedir?

İnsansız Hava Araçları, uluslararası literatürde "Drone" veya "Unmanned Aerial Vehicle [UAV]" olarak tanımlanmaktadır. İçinde fiziksel olarak insan bulundurmayan İHA'lar, dünyanın çeşitli bölgelerinde yürütülen güvenlik ve istihbarat faaliyetlerinde kritik roller üstlenmektedir. Bununla birlikte İHA'lar; kirlilik tespiti, çevresel gözlemler, yangın izleme veya yangın söndürme, 3 boyutlu şehir modellerinin oluşturulması veya hava durumu izleme gibi sivil amaçlarla da kullanılabilmektedir [Kahveci, 2017]. Bu noktada, İHA'ların birçok fonksiyonu yerine getirebildiği ve devletlerin savunma ihtiyacı haricinde çevresel ve sosyal çalışmalarında da rol oynadığı görülmektedir.

**23-25 KASIM 2020
TARİHLERİNDE
TÜRKİYE'DEKİ 14.
İNSANSIZ UÇAK
SİSTEMLERİ ÜS
KOMUTANLIĞINI
ZİYARET EDEN
KAZAKİSTAN
SAVUNMA
BAKANLIĞI'NDAN BİR
HEYET, TÜRKİYE'DE
ÜRETİLEN İHA'LAR VE
SİHA'LAR HAKKINDA
BİLGİ ALMIŞTIR**

**2020 ЖЫЛЫ 23-25
ҚАРАШАДА ТҮРКИЯ-
ДАҒЫ 14-ШІ ҰШҚЫШ-
СЫЗ ҰШУ ЖҮЙЕЛЕРІ
БАЗАСЫНЫҢ
ҚОЛБАСШЫЛЫҒЫНА
САПАРЛАЙ БАРҒАН
ҚАЗАҚСТАН ҚОРҒА-
НЫС МИНИСТРЛІГІНІҢ
АРНАЙЫ ДЕЛЕГАЦИЯ-
СЫ ТҮРКИЯДА
ӨНДІРІЛГЕН ҰӘА/
ҚҰӘА ТУРАЛЫ
АҚПАРАТ АЛДЫ**

Tarih бойынша технологиялық дамулармен қатар мемлекеттердің қауіпсіздік туралы түсініктерінде өзгерістер болып, пайда болған жаңа қауіпсіздік тұжырымдамалары қауіпсіздік ұғымын тереңдетті. Осы бағытта 2000-шы жылдардың басында қауіпсіздік мақсатында кеңінен таралған және көптеген қауіпсіздік қатерлеріне қарсы өз басымдылығын дәлелдеген ұшқышсыз әуе аппараттары (ҰӘА) мен қарулы ұшқышсыз әуе апараттары (ҚҰӘА) мемлекеттердің қауіпсіздігінде жаңа дәуірдің бастамасы болды.

ҰӘА және ҚҰӘА дегеніміз не?

Ұшқышсыз әуе аппараттары халықаралық әдебиеттерде «Дрон» немесе «Unmanned Aerial Vehicle (UAV)» деп сипатталады. Ішінде физикалық түрде ұшқышы болмайтын ҰӘА әлемнің әр түкпірінде жүргізілген қауіпсіздік пен барлау іс-әрекетінде маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар ҰӘА, ластауды анықтау, қоршаған ортаны бақылау, өртті бақылау немесе өртті сөндіру, қалалық 3D қала модельдерін құру немесе ауа райын бақылау сияқты азаматтық мақсаттарда қолданылады (Кафвежи, 2017). Бұл тұрғыда ҰӘА көптеген функцияларды орындай алатындығы және

Силahlı İnsansız Hava Araçları [Armed Unmanned Aerial Vehicle] ise taşıdıkları çeşitli silah ve mühimmatlar vasıtasıyla saldırgan niteliği bulunan hava muhabere araçları olarak tanımlanmaktadır. SİHA'lar, ait oldukları ülkelere askeri üstünlük sağlaması haricinde kullanıcı [pilot] ölümlerini azaltması, uygun maliyetlerde etkili operasyonlar sağlaması ve ülkelerin toplumsal itibarını yükseltmesi gibi avantajlar da sağlamaktadır [Ak, 2019]. Dünya da bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıda ülkenin SİHA üretebildiğini ve bunlarına arasında Türkiye'nin de yerini sağlamlaştırmakta olduğunu ifade edebiliriz.

Üretici ülkeler haricinde birçok ülke, özellikle güvenlik çalışmalarında kullanmak üzere askeri envanterine İHA/SİHA eklemek üzere çalışmalar yapmakta ve iş birliği faaliyetleri yürütmektedir. Bu ülkelerden biri de Kazakistan'dır. Bugüne kadar İsrail ve Çin'le birlikte İHA/SİHA konusunda iş birliği yapan Kazakistan, ilk İHA siparişini 2016 yılında Çin'den vermiştir. [Kökçü, 2019] Kazakistan aynı yıl içerisinde İsrail ile ortak İHA üretimi konusunda anlaşma imzalamıştır [Avim, 2016].

23-25 Kasım 2020 tarihlerinde ise Türkiye'deki 14. İnsansız Uçak Sistemleri Üs Komutanlığını ziyaret eden Kazakistan Savunma Bakanlığı'ndan bir heyet, Türkiye'de üretilen İHA'lar ve SİHA'lar hakkında bilgi almıştır [TC Milli Sa-

memлекеттердің экологиялық және әлеуметтік зерттеулерінде, сондай-ақ, қорғаныс қажеттіліктерінде рөл атқара алады.

Ал қарулы ұшқышсыз әуе аппараттары (Armed Unmanned Aerial Vehicle), алып жүретін әртүрлі қару-жарақ пен оқ-дәрілердің көмегімен агрессивті сипатқа ие әуе байланыс құралдары ретінде анықталады. ҚҰӘА тиесілі елдерге әскери басымдық берумен қатар, пайдаланушылардың (ұшқыштардың) өлімін азайту, тиімді операцияларды қол жетімді шығындармен қамтамасыз ету және елдердің әлеуметтік беделін арттыру сияқты артықшылықтарды ұсынады (Ақ, 2019). Әлемде санаулы мемлекет ҚҰӘА шығара алады олардың қатарында Түркия да өз орнын алды.

Өндіруші елдерден басқа көптеген елдер, әсіресе, қауіпсіздікті зерттеулерінде пайдалану үшін әскери инвентаризациясына ҰӘА/ҚҰӘА қосу арқылы жұмыс істеуде және ынтымақтасуда. Қазақстан аталмыш елдердің бірі ретінде осы уақытқа дейін Израиль және Қытаймен ҰӘА/ҚҰӘА бойынша ынтымақтастық жасай отырып, 2016 жылы алғашқы ҰӘА бойынша Қытайға тапсырыс берді (Көкші, 2019). Сол жылы Қазақстан Израильмен бірлесіп ҰӘА шығару туралы келісімге қол қойды (Авим,

vunma Bakanlığı, 2020]. Yapılan bilgi alışverişinin ardından, iki ülke Nur Sultan'da savunma sanayii alanında iş birliğinin güçlendirilmesi ve Türk yapımı İHA'ların sevkiyatına yönelik bir toplantı gerçekleştirilmiş, toplantıda Türkiye ve Kazakistan arasında İHA/SİHA konusunda iş birliği yapılması gündeme gelmiştir [Sputnik Türkiye, 2021].

Peki Kazakistan neden Türk yapımı İHA/SİHA'ları tercih etmeli? Bu sorunun cevabı, Türk İHA/SİHA'larının katıldığı operasyonlardaki başarısında net bir şekilde görülmektedir.

Türk İHA/SİHA'larının Başarıları

Türkiye'nin ürettiği İHA'lar ve SİHA'ların başarısı öncelikle yürütülen terör operasyonlarında açık bir şekilde görülmüştür. Türkiye'nin askeri operasyonlarının değerli bir kolu haline gelen İHA'lar, 2019 yılında 73, 2020 yılının ilk 6 ayında ise 177 teröristin doğrudan etkisiz hale getirilmesinin yanı sıra sığınak ve hedef tespitinde de Türk Silahlı Kuvvetleri'ne önemli destekler sağlamıştır [Gemici, 2020]. Türkiye'nin 27 Şubat 2020 tarihinde düzenlediği Bahar Kalkanı operasyonunda da etkin rol oynayan Türk İHA/SİHA'ları, askeri lojistik faaliyetlerin yanında çok sayıda hedefin ve hava savunma sisteminin imha edilmesini sağlamıştır [HaberTürk, 2020].

Türk yapımı İHA/SİHA'ların sahada gösterdiği bu başarı uluslararası basında da geniş yer bulmuştur. Örneğin; Fransız Liberation Gazetesi Türk İHA/SİHA'larını "*güç ve bağımsızlık sembolü*" olarak nitelendirmiştir [Trt Haber, 2020]. Benzer şekilde ABD merkezli yayın kuruluşu Bloomberg, Suriye'de görev yapan İHA/SİHA'ların başarısının emsalsiz olduğunu belirterek "Ankara teknolojik gücünü gösterdi" şeklinde yayın yapmıştır [Trt Türk, 2020]. Forbes Dergisi de, "Sadece 3 gün içinde Türk drone'ları ve topçu atışları 100'den fazla zırhlı aracı ve düzinelerce topçu sistemini imha etti" başlıklı haberiyle Türk İHA/Sİ-

**TÜRK YAPIMI İHA/
SİHA'LARIN SAHADA
GÖSTERDİĞİ
BU BAŞARI
ULUSLARARASI
BASINDA DA GENİŞ
YER BULMUŞTUR**

**TÜRKİYADA
JASALĞAN ҰӘА/
ҚҰӘА-НЫҢ ӘСКЕРИ
ОПЕРАЦИЯДАҒЫ
ЖЕТИСТІГІ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
БАСПАСӨЗДЕ КЕҢ
ОРЫН АЛДЫ**

2016).

2020 жылы 23-25 қарашада Түркиядағы 14-ші ұшқышсыз ұшу жүйелері базасының қолбасшылығына сапарлай барған Қазақстан Қорғаныс министрлігінің арнайы делегациясы Түркияда өндірілген ҰӘА/ҚҰӘА туралы ақпарат алды (ТР Ұлттық қорғаныс министрлігі, 2020). Ақпарат алмасудан кейін, екі ел Нұр-Сұлтанда қорғаныс өнеркәсібі саласындағы ынтымақтастықты нығайту және Түркияда өндірілген ҰӘА жеткізу бойынша кездесу өткізіп, Түркия мен Қазақстан арасында ҰӘА/ҚҰӘА туралы ынтымақтастықты жүзеге асыру жұмыстары күн тәртібінде шықты (Спутник, 2021).

Сонымен Қазақстан Түркияда жасалған ұшқышсыз әуе аппараттарын неліктен таңдауы керек? Бұл сұрақтың жауабы түрік ҰӘА/ҚҰӘА қатысқан операциялардың сәттілігінен айқын көрінеді.

Түрік ҰӘА/ҚҰӘА-ның жетістіктері

Түркияның ҰӘА/ҚҰӘА-ның табысы ең алдымен жүргізілген террористік операцияларда анық байқалды. Түркияның әскери операциясының құнды саласына айналған ҰӘА, 2019 жылы 73, 2020 жылдың алғашқы алты айында 177 террористті тікелей залалсыздандырумен қатар, Түрік Қарулы күштерінің террористтер жасырынған жерлер мен нысандарды анықтауына айтарлықтай қолдау көрсетті (Гемиджи, 2020). 2020 жылдың 27 ақпанында «Spring Shield» операциясында маңызды рөл атқарған түрік ҰӘА/ҚҰӘА әскери логистикалық шаралардан басқа, көптеген нысандар мен әуе қорғанысы жүйелерінің жойылуын қамтамасыз етті (Хабар Түрік, 2020).

Түркияда жасалған ҰӘА/ҚҰӘА-ның әскери операциядағы жетістігі халықаралық баспасөзде кең орын алды. Мысалы, Француз Liberation газеті түрік ҰӘА/ҚҰӘА-ын «күш пен тәуелсіздік символы» ретінде сипаттады (ТРТ Түрік, 2020). Сол сияқты

HA'ларının başarısına dikkat çekmiştir [Independent Türkçe, 2020]. Sahada görmezden gelinemeyecek derecede başarı sağlayan Türk İHA/SİHA'larının koordineli bir şekilde çalışması, düşman hedeflerinin yok edilmesindeki seriliği ve diğer silahlı kuvvetlere sağladığı kolaylıklar gibi örnekler, neden Türk İHA/SİHA'larının tercih edilmesi gerektiğinin net cevabıdır.

Türk yapımı İHA'lar, Azerbaycan'ın Karabağ operasyonlarında da etkin görev almıştır. Ermenistan güçlerinin Karabağ bölgesinde konuşlandığı zırhlı araçların, askeri personelin, tuzakların ve silah depolarının keşfinde ve yok edilmesinde kritik bir oynayan İHA/SİHA'lar, işgal altındaki Azerbaycan topraklarının kurtarılmasını hızlandırmıştır [Rehimov, 2020]. Almanya'da yayın yapan Tagesschau gazetesinde de Türk SİHA'ların Karabağ'daki performansından övgüyle söz etmiş ve geliştirilen bu silah teknolojisini "baş edilemez" olarak nitelendirmiştir [Trt Haber, 2020].

Türk İHA/SİHA'ları, Türkiye'nin Libya'da gerçekleştirdiği operasyonlarda da önemli görevler üstlenmiştir. Öyle ki 24 Temmuz 2019 tarihine kadar İngiltere Savunma Bakanlığı görevini yerine getiren Robert Ben Lobban Wallace, Türk İHA/SİHA'larından "oyun değiştirici" olarak bahsetmiş, ayrıca istihbarat, gözetleme ve hedef tespiti bakımından da hayati bir rol üstlenen bu araçların önemini vurgulamıştır [Euronews, 2020]. Benzer şekilde, Danimarka'da yayınlanan Information gazetesinde, Türkiye'nin ürettiği İHA/SİHA'ların terör örgütü PKK ile mücadelelenin yanı sıra Suriye'de ve Libya'da etkin bir biçimde kullanıldığını yazmıştır [Çolak, 2021].

Anka ve Bayraktar TB2

Türkiye'nin güvenlik çalışmalarına ve terörle mücadele operasyonlarına destek veren çok sayıda İHA/SİHA modeli mevcuttur. Ancak son dönemlerde operasyonel yetenekleri doğrultusunda ön plana çıkan iki model;

**TÜRK İHA/SİHA'LARI,
TÜRKİYE'NİN
LİBYA'DA
GERÇEKLEŞTİRDİĞİ
OPERASYONLARDA
DA ÖNEMLİ
GÖREVLER
ÜSTLENMİŞTİR**

**ТҮРІК ҰӘА/ҚҰӘА
ТҮРКІЯНЫҢ
ЛИВИЯДА
ЖҮРГІЗГЕН
ОПЕРАЦИЯЛА-
РЫНДА МАҢЫЗДЫ
МІНДЕТТЕР АЛДЫ**

АҚШ-тағы Bloomberg хабар агенттігі Сириядағы операцияда қолданылған ҰӘА/ҚҰӘА-ның жетістігін бұрын-соңды болмағанын және «Анкара өзінің технологиялық қуатын көрсеткенін» жариялады (ТРТ Түрік, 2020). Сонымен қатар, Forbes журналы «Түрік дрондары мен артиллериялық қарулары 3 күн ішінде 100-ден астам бронды техника мен ондаған артиллериялық жүйені жойды» деген тақырыптағы хабарымен түрік ҰӘА/ҚҰӘА-ның жетістіктеріне назар аударды (Индепендент, 2020). Осы салада даусыз жетістікке қол жеткізген түрік ҰӘА/ҚҰӘА келісілген түрде жұмыс істеуі, қарсылас нысандарын жоюдағы жылдамдығы және басқа қарулы күштерге қолайлылығы сияқты артықшылықтары, неліктен түрік авиациясының ҰӘА/ҚҰӘА-ын таңдау керектігіне айқын жауап бола алады.

Түркияда жасалған ҰӘА Әзірбайжанның Қарабақ операцияларында да белсенді рөл атқарды. Армения тарапынан Қарабақ аймағында орналастырылған бронды машиналарды, әскери қызметкерлерді, тұзақтарды және қару-жарақ қоймаларын табуда және жоюда маңызды рөл атқарған түрік ҰӘА/ҚҰӘА Әзірбайжанның оккупацияланған территорияларын қайтаруын жеделдетті (Рехимов, 2020). Германиядағы Tagesschau газеті Қарабақтағы түрік ҚҰӘА-ның жұмысын жоғары бағалап, дамыған осы қару технологиясын «қарсысына төтеп бере алар күштің болмағандығы» жайлы жазды (ТРТ Хабар, 2020).

Түрік ҰӘА/ҚҰӘА Түркияның Ливияда жүргізген операцияларында маңызды міндеттер алды. 2019 жылдың 24 шілдесіне дейін Ұлыбританияның қорғаныс министрінің қызметін атқарушы Роберт Бен Лоббан Уоллес, түрік ҰӘА/ҚҰӘА туралы «ойын ауыстырғыш» ретінде сипаттай отырып, сондай-ақ бағдар, қадағалау және нысананы табуда ерекше рөл атқаратын осы құралдардың маңы-

Bayraktar TB2 ve Anka'dır.

Anka, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin esas olarak keşif, hedef tespiti/teşhisi ve gözetme ihtiyacını gideren Silahlı İnsansız Hava Aracı modelidir [T.C. Savunma Sanayii Başkanlığı, 2020]. Türk Havacılık ve Uzay Sanayisi [TUSAŞ] tarafından tasarlanan Anka, ilk olarak 16 Temmuz 2010 tarihinde göreve başlamıştır. Gerçek zamanlı görüntü istihbaratı sağlayabilen Anka, takip amaçlı güvenlik seferleri gerçekleştirebilmektedir [Tusaş, 2020]. Aktif olarak özellikle terörle mücadele operasyonlarında kullanılan Anka, 200 kg kadar ağırlık taşıyabilmekte ve 24 saatten fazla havada kalabilmektedir. Ayrıca Army Technology tarafından 2019 yılında hazırlanan dünyanın en iyi 10 insansız hava araçları sıralamasında yer almaktadır [Euro-news, 2020].

Baykar Makina tarafından üretimi sağlanan Bayraktar TB2 modeli ise, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin havadan keşif, gözetleme ve belirlenen hedeflerin etkisizleştirilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Uçuş süresi 24 saati bulan ve 55 kg'a kadar yük taşıma kapasitesi olan Bayraktar TB2'nin 150 km haberleşme menzili bulunmaktadır [T.C. Savunma Sanayii Başkan-

лдылығын атап өтті (Еуроньюс, 2020). Сол сияқты Данияда шыққан ақпараттық газет, Түркияның шығарған ҰӘА/ҚҰӘА-ның ПҚК террористік ұйымымен қатар Сирия мен Ливиядағы күресте тиімді қолданылғанын жазды (Анадолы агенттігі, 2021).

Анка және Байрактар TB2

Түркияның қауіпсіздік пен лаңкестікке қарсы операцияларына қолдау көрсететін көптеген ҰӘА/ҚҰӘА модельдері бар. Алайда, жақында өздерінің өндірістік мүмкіндіктеріне сәйкес алдыңғы қатарға шыққан екі модель; Байрактар TB2 және Анка.

Анка - Түрік қарулы күштерінің барлау, нысандарды анықтау/диагностикалау және қадағалау қажеттілігін қанағаттандыратын қарулы ұшқышсыз әуе аппараты моделі (ТР Қорғаныс өнеркәсіп министрлігі, 2020). Түрік аэроғарыш өнеркәсібі (ТАҒӨ) әзірлеген Анка алғаш рет 2010 жылы 16 шілдеде қызметіне бастады. Нақты уақыттағы бейнелік барлау қамтамасыз ете алатын Анка ізінен еру мақсатында қауіпсіздік экспедицияларын жүзеге асыра алады (Тусаş, 2020). Анка, әсіресе терроризмге қарсы операцияларда белсенді қолданыла оты-

лығы, 2020]. Bayraktar TB2 askeri operasyonlar haricinde, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki kıta sahanlığının kontrolü ve güvenliği için belli periyotlarda uçuşlar gerçekleştirmektedir [Arslan, 2019]. Aynı doğrultuda Bayraktar TB2 sayesinde Türkiye'de 3,5 milyon hektarlık ormanlık alan, yangın tehlikesine karşı gözetlenmektedir [Baykar, 2020].

Teknik yeterliliklerini, somut başarılarla kanıtlayan Türk yapımı İHA/SİHA'lar, kuşkusuz Kazakistan'ın güvenlik ihtiyaçlarını da karşılayacak düzeydedir. Geçtiğimiz aylarda uzay alanında iş birliği anlaşması yapan Kazakistan ve Türkiye'nin savunma sanayii alanında da iş birliğine gitmesi ve bu kapsamda Kazakistan'ın Türk yapımı İHA/SİHA'larla yakından ilgilenmesi ikili ilişkilerin geliştirilmesi ve yeni ortaklık alanlarının kurulması için çok değerli bir fırsattır.

Kaynakça

1. Ak, T., & Avaner, T. (2019). Silahlı İnsansız Hava Araçlarının Uluslararası Alanda ve İç Güvenlikte Sevk ve İdaresine İlişkin Hukuki Saptamalar. Savunma Bilimleri Dergisi, 18 (36), s.46.
2. Arslan, M., & Yüzbaşıoğlu, N. (2019). Anadolu Ajansı. Türkiye'den KKTG'ye inen ilk İHA Doğu Akdeniz'deki görev uçuşuna başladı. Alınan yer: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyeden-kktgye-inen-ilk-ihado-gu-akdenizdeki-gorev-ucusuna-basladi/1674709>. Erişim tarihi: 08.02.2021.
3. Avim (2016). Avrasya İncelemeleri Merkezi. Kazakistan İsrail'le Ortak İha Üretecek. Alınan yer: <https://>

рып, 200 кг-дық салмақ көтеріп, ауада 24 сағаттан артық тұра алады. Сондай-ақ 2019 жылы Army Technology компаниясы дайындаған әлемдегі ұшқышсыз ұшақтардың ең үздік 10 рейтингісіне кірді (Еуроньюс, 2020).

Байкар Макина шығарған Байрактар TB2 моделі Түрік қарулы күштерінің әуе арқылы барлау, бақылау және белгіленген нысандарын бейтараптандыру үшін қолданылады. Байрактар TB2, ұшу ұзақтығы 24 сағат, жүк көтергіштігі 55 кг-ға дейін және байланыс қашықтығы 150 км құрайды (ТР қорғаныс өнеркәсіп министрлігі, 2020). Байрактар TB2 әскери операциялардан басқа, Түркияның шығыс Жерорта теңізіндегі континенттік бақылау және қауіпсіздік үшін белгілі бір кезеңдерде рейстер жүзеге асырады (Арслан, 2019). Түркияда 3,5 миллион гектар орманды алқапты Bayraktar TB2 өртке қарсы бақылайды (Байкар, 2020).

Техникалық құзыреттілігін нақты жетістіктерімен дәлелдеген Түркияда шығарылған ҰӘА/ҚҰӘА Қазақстанның қауіпсіздік қажеттіліктерін қанағаттандыра алатыны сөзсіз. Соңғы айларда ғарыш саласындағы ынтымақтастық туралы келісім жасаған Қазақстан мен Түркияның қорғаныс өнер-

УЧУШ СҮРЕСІ 24 СААТІ БУЛАН VE 55 KG'А KADAR YÜK TAŞIMA KAPASİTESİ OLAN BAYRAKTAR TB2'NİN 150 KM HABERLEŞME MENZİLİ BULUNMAKTADIR

БАЙРАКТАР TB2, ҰШУ ҰЗАҚТЫҒЫ 24 САҒАТ, ЖҮК КӨТЕРГІШТІГІ 55 КГ-ҒА ДЕЙІН ЖӘНЕ БАЙЛАНЫС ҚАШЫҚТЫҒЫ 150 КМ ҚҰРАЙДЫ

- avim.org.tr/tr/Bulten/Kazakistan-Israil-Le-Ortak-I-ha-Uretecek. Erişim tarihi: 09.02.2021.
4. Baykar (2020). Baykar Savunma Resmi Twitter Hesabı. Alınan yer: https://twitter.com/Baykar_Savunma/status/1273572970234085380. Erişim tarihi: 09.02.2021.
5. Çolak, D. (2021). Anadolu Ajansı. Danimarka gazetesi Information: Türkiye Orta Doğu'nun SIHA süper gücü. Alınan yer: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/danimarka-gazetesi-information-turkiye-orta-dogunun-siha-super-gucu/1832894>. Erişim tarihi: 09.02.2021.
6. Euronews (2020). Euronews. İngiltere Savunma Bakanı: Türkiye'nin İHA'ları Suriye'de ve Libya'da 'oyun değiştirici' nitelikte. Alınan yer: <https://tr.euronews.com/2020/07/19/ingiltere-savunma-bakan-turkiye-nin-ihalar-suriye-de-ve-libya-da-oyun-degistirici-nitelik>. Erişim tarihi: 09.02.2021.
7. Euronews (2020). Euronews. Dünyanın en iyi 10 savaşçı İHA'ları hangileri? Listede Türk yapımı insansız hava aracı var mı? Alınan yer: <https://tr.euronews.com/2020/07/04/dunyanin-en-iyi-10-savasci-ihalari-hangileri-ukrayna-siha-bayraktar-akinci-turk-savunma>. Erişim tarihi: 09.02.2021.
8. Gemici, O. (2020). Anadolu Ajansı. İHA ve SIHA'lar teröristlerin korkulu rüyası oluyor. Alınan yer: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ihave-sihalar-teroristlerin-korkulu-ruyasi-oluyor/1757756>. Erişim tarihi: 09.02.2021.
9. HaberTürk (2020). Habertürk. İdlib'de havanın hakimi yerli SIHA'lar. Alınan yer: <https://www.haberturk.com/idlib-de-havanin-hakimi-yerli-sihalar-2601159>. Erişim tarihi: 09.02.2021.
10. Independent Türkçe (2020). Independent Türkçe. Türkiye'nin SIHA'ları dünya basınında. Alınan yer: <https://www.indyturk.com/node/141746/haber/t%C3%BCrkiye%E2%80%99nin-sihalar%C4%B1-d%C3%BCnya-bas%C4%B1n%C4%B1nda>. Erişim tarihi: 09.02.2021.
11. Kahveci, M., & Can, N. (2017). İnsansız Hava Araçları: Tanımı, Dünyada ve Türkiye'deki Yasal Durumu. Selçuk Üniversitesi Mühendislik, Bilim ve Teknoloji Dergisi, s. 513.
12. Kökcü, A. (2019). Defence Turk. Kazakistan ve İsrail ortak İHA üretim anlaşması imzalandı: <https://www.defenceturk.net/kazakistan-ve-israil-ortak-ihauretim-anlasmasi-imzalandi>. Erişim tarihi: 09.02.2021.
13. Rehimov, R. (2020). Anadolu Ajansı. Ermenistan'ın 2. Dağlık Karabağ savaşında imha edilen silahlarının maddi karşılığı 4,8 milyar dolar. Alınan yer: <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/ermenistanin-2-daglik-karabag-savasinda-imha-edilen-silahlarinin-maddi-karsiligi-4-8-milyar-dolar/2066420>. Erişim tarihi: 09.02.2021.
14. Sputnik Türkiye (2021). Sputnik Türkiye. Kazakistan, Türkiye ile insansız hava araçları alımını görüşüyor. Alınan yer: <https://tr.sputniknews.com/turkiye/202102051043740768-kazakistan-turkiye-ile-insansiz-hava-aracilari-alimini-gorusuyor/>. Erişim tarihi: 09.02.2021.
15. T.C. Savunma Sanayii Başkanlığı (2020). Bayraktar Silahlı İnsansız Hava Aracı. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı. Alınan yer: <https://www.ssb.gov.tr/Website/ContentList.aspx?PageID=365>. Erişim tarihi: 09.02.2021.
16. T.C. Savunma Sanayii Başkanlığı (2020). T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı. Anka İnsansız Hava Aracı. Alınan yer: <https://www.ssb.gov.tr/Website/contentlist.aspx?PageID=364&LangID=1>. Erişim tarihi: 09.02.2021.
17. T.C. Milli Savunma Bakanlığı (2020). Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı Resmi Twitter He-

kәсібі саласында да ынтымақтастық орнатуы және бұл тұрғыда Қазақстанның Түркияда өндірілген ҰӘА/ҚҰӘА-мен тығыз байланыста болуы екіжақты қатынастарды дамытуға және жаңа серіктестік бағыттарын құруға өте құнды мүмкіндік болып табылады.

Дереккөз:

1. Авим (2016). Еуразиялық зерттеулер орталығы. Қазақстан Израильмен бірлескен ҰӘА жасайды. Сілтеме: <https://avim.org.tr/tr/Bulten/Kazakistan-Israil-Le-Ortak-I-ha-Uretecek>. Қаралған уақыты: 09.02.2021.
2. Ак Т., Аванер Т. (2019). Халықаралық аумақтағы және ішкі қауіпсіздіктегі қарусыз пилотсыз аппараттарды жөнелту мен басқаруға қатысты заңды шешімдер. Қорғаныс ғылымдары журналы, 18 (36), б. 46.
3. Арслан М., Иузбасшыұлы Н., (2019). Түркиядан Оңтүстік Кипр Түрік Республикасына қонған алғашқы ҰӘА Шығыс Ақтеңіздегі тұрақты ұшуын бастады. Сілтеме: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyeden-kktcye-inen-ilk-ihadogu-akdenizdegigorev-ucusuna-basladi/1674709>. Қаралған уақыты: 08.02.2021.
4. Байкар (2020). Байкар қорғаныс ресми твитер парақшасы. Сілтеме: https://twitter.com/Baykar_Savunma/status/1273572970234085380. Қаралған уақыты: 09.02.2021.
5. Гемжи О., (2020). Анадолы агенттігі. ҰӘА мен ҚҰӘА террористердің қорқынышын арттырап үрейіне айналады. Сілтеме: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ihave-sihalar-teroristlerin-korkulu-ruyasi-oluyor/1757756>. Қаралған уақыты: 09.02.2021.
6. Еуроньюс (2020). Әлемнің ең мықты 10 әскери ҰӘА-тары қайсы? Тізімде Түркия мақтаншы ҰӘА бар ма? Сілтеме: <https://tr.euronews.com/2020/07/04/dunyanin-en-iyi-10-savasci-ihalari-hangileri-ukrayna-siha-bayraktar-akinci-turk-savunma>. Қаралған уақыты: 09.02.2021.
7. Еуроньюс (2020). Еуроньюс. Англия қорғаныс министрлігі: Түркияның ҰӘА-тары Сирия мен Ливиядағы ойындарды мүлдем өзгертті. Сілтеме: <https://tr.euronews.com/2020/07/19/ingiltere-savunma-bakan-turkiye-nin-ihalar-suriye-de-ve-libya-da-oyun-degistirici-nitelik>. Қаралған уақыты: 09.02.2021.
8. Индепендент Түрікше (2020). Түркиялық ҚҰӘА-тары әлем баспасөзінде. Сілтеме: <https://www.indyturk.com/node/141746/haber/t%C3%BCrkiye%E2%80%99nin-sihalar%C4%B1-d%C3%BCnya-bas%C4%B1n%C4%B1nda>. Қаралған уақыты: 09.02.2021.
9. Кафвежи М., Жан Н. (2017). ҰӘА: Әлемдегі және Түркиядағы құқықтық мәртебесі. Селчук университеті инженерлігі, ғылым және технология журналы, 513б.
10. Көкші А. (2019). Түрік қорғанысы. Қазақстан мен Израиль ортақ ҰӘА жасау келісіміне қол қойды. Сілтеме: <https://www.defenceturk.net/kazakistan-ve-israil-ortak-ihauretim-anlasmasi-imzalandi>. Қаралған уақыты: 09.02.2021.
11. Sputnik, Түркия (2021). Қазақстан мен Түркия ҰӘА сатып алу келісімін талқылады. Сілтеме: <https://tr.sputniknews.com/turkiye/202102051043740768-kazakistan-turkiye-ile-insansiz-hava-aracilari-alimini-gorusuyor/>. Қаралған уақыты: 09.02.2021.

trthaber.com.tr

sabi. Alinan yer: <https://twitter.com/tcsavunma/status/1331887499799633920>. Erişim tarihi: 09.02.2021.

18. Trt Haber (2020). Trt Haber. Türk SiHA'ları Fransız basınında. Alinan yer: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/turk-sihaları-fransız-basınında-540351.html>. Erişim tarihi: 09.02.2021.
 19. Trt Haber (2020). Trt Haber. Alman basını: Avrupa ülkeleri Türk SiHA'ları ile baş edemez. Alinan yer: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/alman-basını-avrupa-ülkeleri-turk-sihaları-ile-bas-edemez-532849.html>. Erişim tarihi: 09.02.2021.
 20. Trt Türk (2020). Trt Türk. Türk SiHA'ları dünya gündeminde: Ankara teknolojik gücünü gösterdi. Alinan yer: https://www.trtturk.com.tr/haber/dunya/turk-sihaları-dunya-gundeminde-ankara-teknolojik-gucunu-gosterdi_10623. Erişim tarihi: 09.02.2021.
 21. Tusaş (2020). Türk Havaçılık Uzay Sanayi. Anka. Alinan yer: <https://www.tusas.com/urun/anka>. Erişim tarihi: 09.02.2021.
-
12. Рехимов Р. (2020). Арменияның Екінші Таулы қарабақ соғысында қару шығыны 4,8 млрд. АҚШ доллары. Сілтеме: <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/ermenistanin-2-daglik-karabag-savasinda-imha-edilen-silahlarinin-maddi-karsiligi-4-8-milyar-dollar/2066420>. Қаралған уақыты: 09.02.2021.
 13. ТР Ұлттық қорғаныс министрлігі (2020). ТР Ұлттық қорғаныс министрлігінің ресми твитер парақшасы. Сілтеме: <https://twitter.com/tcsavunma/status/1331887499799633920>. Қаралған уақыты: 09.02.2021.
 14. ТР қорғаныс қорғаныс министрлігі (2020). Байрактар ҚҰӘА. Түркия Республикасы Президентіне қарасты Қорғаныс өнеркәсібі басқармасы. Сілтеме: <https://www.ssb.gov.tr/Website/ContentList.aspx?PageID=365>. Қаралған уақыты: 09.02.2021.
 15. ТР Ұлттық қорғаныс министрлігі (2020). Т.Р. Президенттік қорғаныс өнеркәсібі төрағалығы. Анка пилотсыз аппараты. Сілтеме: <https://www.ssb.gov.tr/Website/contentlist.aspx?PageID=364&LangID=1>. Қаралған уақыты: 09.02.2021.
 16. ТРТ Түрік (2020). Түркия-ның ҚҰӘА-лары әлемнің назарында: Анка технологиялық қуатын паш етті. Сілтеме: https://www.trtturk.com.tr/haber/dunya/turk-sihaları-dunya-gundeminde-ankara-teknolojik-gucunu-gosterdi_10623. Қаралған уақыты: 09.02.2021.
 17. ТРТ Хабар (2020). Түркиялық ҚҰӘА-лары Франция баспасөзінде. Сілтеме: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/turk-sihaları-fransız-basınında-540351.html>. Қаралған уақыты: 09.02.2021.
 18. ТРТ Хабар (2020). Неміс баспасөзі: Еуропа түркиялық ҚҰӘА-лармен бәсекелесе алмайды. Сілтеме: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/alman-basını-avrupa-ülkeleri-turk-sihaları-ile-bas-edemez-532849.html>. Қаралған уақыты: 09.02.2021.
 19. Тусаш (Түркия әуе-ғарыш өнеркәсібі) (2020). Анка Сілтеме: <https://www.tusas.com/urun/anka>. Қаралған уақыты: 09.02.2021.
 20. Хабар Түрік (2020). Түркиялық ҚҰӘА-тары Изливте аспанында әмірлік көрсетті. Сілтеме: <https://www.haberturk.com/idlib-de-havanin-hakimi-yerli-sihalar-2601159>. Қаралған уақыты: 09.02.2021.
 21. Чолак, Д. (2021). Дания газетінен ақпарат: Түркия Таяу Шығыстағы ең күшті ҚҰӘА жасаушысы. Сілтеме: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/danimarkagazetesi-information-turkiye-orta-dogunun-sihasuper-gucu/1832894>. Қаралған уақыты: 09.02.2021.

IMPACT OF THE PANDEMIC ON DEMOCRACY IN THE CENTRAL ASIA REGION

PROF. GULNAR NADIROVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ НА ДЕМОКРАТИЮ В РЕГИОНЕ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

The pandemic has disrupted the usual course of life in many ways - some had to adapt to the new online life-style, others lost their jobs, some - even their lives. Most of the countries worldwide finished the year in a much worse socio-economic state than they had begun with it. One more area of human life that was severely affected by the pandemic on a global scale is the system of governance. According to the Economist Intelligence Unit [Economist Intelligence Unit, 2021], the year 2020 was the worst for democracy worldwide since 2006, the start of the Democracy Index. A lot of countries worsened their ratings due to the restrictions imposed on individual freedoms and civil liberties in response to the pandemic. Another significant trend taking place is the global shift from the West to the East in terms of democracy. While Western Europe has lost two "full democracies" - France and Portugal, Asia has gained three "full democracies" - Japan, South Korea, and Taiwan.

Regarding the nature of the Democracy Index, it is based on five catego-

**THE YEAR 2020
WAS THE WORST
FOR DEMOCRACY
WORLDWIDE SINCE
2006, THE START OF
THE DEMOCRACY
INDEX**

**2020 ГОД БЫЛ
ХУДШИМ ДЛЯ
ДЕМОКРАТИИ ВО
ВСЕМ МИРЕ, ЕСЛИ
ВЕСТИ ОТСЧЕТ С 2006
ГОДА, КОГДА ИНДЕКС
ДЕМОКРАТИИ
ВПЕРВЫЕ ПОЯВИЛСЯ**

Пандемия во многом нарушила привычный образ жизни людей - некоторым пришлось адаптироваться к новому онлайн-стилю в своей деятельности, другие потеряли работу, некоторые - даже жизнь. Большинство стран мира завершили год в гораздо худшем социально-экономическом состоянии, чем они начали его. Еще одна сфера человеческой деятельности, которая серьезно пострадала от пандемии в глобальном масштабе, это система управления. По данным Economist Intelligence Unit [Economist Intelligence Unit, 2021], 2020 год был худшим для демократии во всем мире, если вести отсчет с 2006 года, когда Индекс демократии впервые появился. Многие страны ухудшили свои позиции в рейтинге из-за ограничений, наложенных на индивидуальные и гражданские свободы в ответ на пандемию. Еще одна важная тенденция - глобальный сдвиг с Запада на Восток с точки зрения демократии. В то время как Западная Европа потеряла две «полноценные демократии» - Францию и

ries: electoral process and pluralism, the functioning of government, political participation, political culture, and civil liberties [Economist Intelligence Unit, 2021]. Based on its scores (out of 10 in each category) on a range of indicators within these categories, each country is then classified as one of four types of regime: "full democracy", "flawed democracy", "hybrid regime" or "authoritarian regime". The index covers 165 countries and two territories, and it has already published 13 issues since 2006.

Counterintuitively, the year 2020 wasn't as bad for the Central Asian countries in terms of democracy. Kazakhstan and Uzbekistan demonstrated a slight growth, making both of their scores the highest since 2014. It is interesting to note that both Kazakhstan and Uzbekistan had unprecedented spikes in their scores in 2014 (3.17 and 2.45, respectively), Kazakhstan experienced that due to the growth in political participation, while Uzbekistan increased its score in the areas of government functioning and political culture.

For Kazakhstan the recent growth of 2020 (from 2.94 to 3.14) is explained in terms of po-

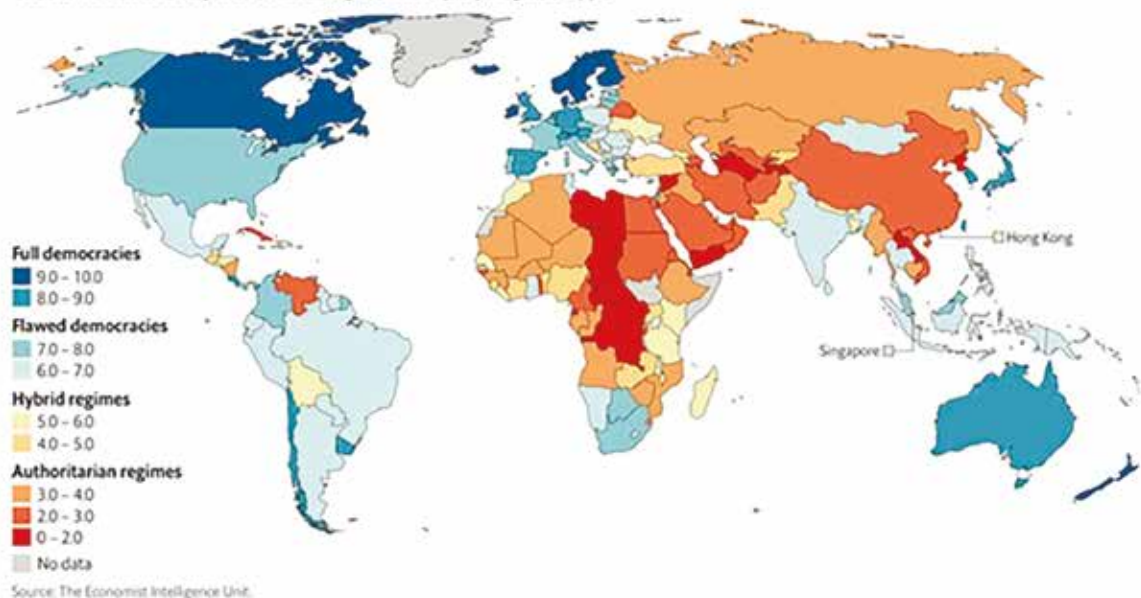
Португалию, Азия получила три «полноценные демократии» - Японию, Южную Корею и Тайвань.

Что касается формирования Индекса демократии, то он основан на пяти категориях: избирательный процесс и плюрализм, функционирование правительства, участие в политической жизни, политическая культура и гражданские свободы [Economist Intelligence Unit, 2021]. На основании оценок (из 10 в каждой категории) по ряду показателей в этих категориях каждая страна классифицируется как один из четырех типов режима: «полноценная демократия», «несовершенная демократия», «гибридный режим» или «авторитарный режим». Индекс охватывает 165 стран и две территории, с 2006 года были опубликованы 13 отчетов.

Несколько неожиданно 2020 год оказался достаточно успешным для стран Центральной Азии с точки зрения демократии. Казахстан и Узбекистан продемонстрировали небольшой рост, добившись наивысших показателей с 2014 года. Интересно отметить, что в 2014 году и Казахстан, и Узбекистан

Chart 1. Democracy Index 2020, global map by regime type

litical participation and government functioning, meaning that both the society and the government contributed to the results. However, at the same time, the researchers noticed a drop in political culture. Currently, the electoral process and pluralism category are the weakest link of the local democracy, any improvements in these spheres would have a huge impact on the country's score and the state of democracy. The government of the republic announced and authorized relevant reforms in the first half of 2020 [Vaal, 2020]. However, according to local and foreign experts, these reforms, aimed at improving the situation with political parties, have not yet led to noticeable changes in the work of parliament [Vayskopf, 2021]. However, the results of the recent parliamentary elections, which were attended by representatives of three parties out of the five that participated in these elections, have not yet had time to show themselves. In terms of local democracy's strengths, political participation has remained the main one for years, therefore making the

THE DEMOCRACY INDEX IS BASED ON FIVE CATEGORIES: ELECTORAL PROCESS AND PLURALISM, THE FUNCTIONING OF GOVERNMENT, POLITICAL PARTICIPATION, POLITICAL CULTURE, AND CIVIL LIBERTIES

ИНДЕКС ДЕМОКРАТИИ ОСНОВАН НА ПЯТИ КАТЕГОРИЯХ: ИЗБИРАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС И ПЛЮРАЛИЗМ, ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ПРАВИТЕЛЬСТВА, ПОЛИТИЧЕСКОЕ УЧАСТИЕ, ПОЛИТИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ГРАЖДАНСКИЕ СВОБОДЫ

продемонстрировали беспрецедентный рост результатов (3,17 и 2,45 соответственно), Казахстан значительно улучшил показатель политического участия, в то время как Узбекистан повысил свой рейтинг в сферах функционирования правительства и политической культуры.

Рост Казахстана в 2020 году (с 2,94 до 3,14) происходит за счет категорий политического участия и функционирования правительства, что означает, что и общество, и правительство внесли свой вклад в улучшенные результаты. В то же время исследователи заметили падение показателя политической культуры. В настоящее время избирательный процесс и плюрализм являются самым слабым звеном местной демократии, любые улучшения в этих сферах окажут огромное влияние на рейтинг страны и состояние демократии. Правительство республики объявило и санкционировало соответствующие реформы в первой половине 2020 года [Вааль, 2020]. По мнению местных и зарубежных экспертов,

Kazakhstani society the main contributor towards democratization. Overall, it can be said that the current trend within the index is positive for Kazakhstan, however, the republic is still yet to retrieve its former results from the 2000s when the country was able to score as high as 3.62, the highest result Kazakhstan has ever achieved within the index. In a comparison of 2006 results with 2020 ones, it can be observed that the government functioning (2.14 to 3.21, respectively) and political participation (3.33 to 5) have improved with time, however other categories have deteriorated, especially the already mentioned electoral process and pluralism (2.67 to 0.5). In any case, it is important to note that Kazakhstan's score is still almost two times lower than the world average and there is a substantial way to go.

Uzbekistan's growth in 2020 (from 2.01 to 2.12) is based solely on political participa-

эти реформы, направленные на улучшение ситуации с политическими партиями, пока не привели к заметным изменениям в работе парламента [Вайскопф, 2021]. Стоит учитывать, что результаты недавних парламентских выборов, на которых три из пяти участвующих партий получили места в парламенте, еще не успели проявиться. Что касается сильных сторон местной демократии, то участие в политической жизни оставалось основным драйвером в течение многих лет, поэтому казахстанское общество является главным актором демократизации. В целом, можно сказать, что текущая тенденция в рамках Индекса является положительной для Казахстана, однако республике еще предстоит восстановить прежние успехи 2000-х годов, когда страна смогла набрать 3,62 балла, что является самым высоким показателем, достигнутым Казахстаном. При сравнении результатов 2006 года с результатами 2020

tion growth with all other factors remaining constant. This once again highlights the role of society in the promotion of democracy. Regarding the wider trends, it can be seen that Uzbekistan in contrast to some of its neighbors is enjoying higher levels of democracy since 2014 (2.06 on average), compared to the previous period (1.75 on average). Uzbekistan experiences the same difficulties as Kazakhstan with the electoral process and pluralism being its weakest category with a score of only 0.08, at the same time political culture remains the highest scoring part of Uzbek democracy with a score of 5. International experts assess the reforms in Uzbekistan as mainly economic, almost not affecting the political aspects of citizens' lives [Schmitz, 2020].

At the same time, the scores for Tajikistan and

года можно заметить, что такие факторы как функционирование правительства (2,14 и 3,21 соответственно) и политическое участие (3,33 и 5) со временем усилились, однако по другим категориям наблюдается спад, особенно заметен уже упомянутый ранее избирательный процесс и плюрализм (2,67 и 0,5). В любом случае важно отметить, что рейтинг Казахстана по-прежнему почти в два раза ниже, чем среднемировой, и предстоит еще многое сделать.

Рост Узбекистана в 2020 году (с 2,01 до 2,12) основан исключительно на росте политического участия, при этом все остальные показатели остаются неизменными. Это еще раз подчеркивает роль общества в продвижении демократии. Что касается более широких тенденций, можно увидеть,

Turkmenistan remained constant, continuing the long-lasting trend. Since 2006 Turkmenistan scored only either 1.72 or 1.83, demonstrating the static character of the regime and the society. For the four recent years, the score was set at 1.72. The weakest part of Turkmenistan's fragile democracy is the electoral process and pluralism, which has a score of zero, Turkmenistan is one of only 24 countries in the world with such a score for the category. It is interesting to note that counterintuitively at the same time Turkmenistan's score for the political culture is quite high for this kind of regime - 5.

Tajikistan's score is both higher (1.94) and more dynamic than that of Turkmenistan. However, the republic consistently scored above 2 and as high as 2.51 before 2015. Since then the country has been drifting a little below the score of 2. According to the index, this decline is explained by the fall in three categories: electoral process and pluralism (from 1.83 to 0), political culture (from

что в Узбекистане, в отличие от некоторых соседей, наблюдается более высокий уровень демократии с 2014 года (в среднем 2,06) по сравнению с предыдущим периодом (в среднем 1,75). Узбекистан испытывает те же трудности, что и Казахстан, поскольку избирательный процесс и плюрализм являются его самой слабой категорией с оценкой всего 0,08, в то же время политическая культура остается самой высоко оцениваемой частью узбекской демократии с оценкой 5. Международные эксперты оценивают реформы в Узбекистане как преимущественно экономические, практически не влияющие на политические аспекты жизни граждан [Шмитц, 2020].

В то же время показатели Таджикистана и Туркменистана остались неизменными, демонстрируя устойчивую тенденцию. С 2006 года Туркменистан получал либо 1,72, либо 1,83 балла, что свидетельствует о статичности режима и общества. За

6.25 to 4.38), and civil liberties (from 1.47 to 0.88). Simultaneously, significant growth in government functioning score has been registered (from 0.79 to 2.21). Thus, it can be observed that while the government of Tajikistan has shown itself as more professional in recent years, the rights and freedoms of people have been limited within the same period.

Kyrgyzstan was the only country in the region that fell significantly to its worst result (4.21) since 2008 (4.05), this seems to be a part of a trend for the country that started in 2017. The republic has experienced a significant plunge in all categories but the functioning of government, the most notable one happening in the electoral process and pluralism. This falls perfectly in line with recent events in the country culminating in the government overthrow due to supposed election fraud [BBC, 2020]. Still, the Kyrgyz Republic remains the highest scoring country in the Central Asian region and the only "hybrid regime" surrounded by "authoritarian" neighbors, with Kazakhstan as the closest pursuer. Uniquely for the Central Asian region, the government functioning is the weakest part of Kyrgyz democracy, while political participation is its strongest foundation.

According to some experts, the coronavirus pandemic did not generate, but only highlighted and accelerated many of those social processes that existed or inevitably had to appear in society regardless of this disaster [Shulman, 2020]. Obviously, an extreme situation can have not only destructive effects on people and societies, but, on the contrary, induce them to self-determination, contribute to an increase in the meaningfulness of life and social maturity.

POLITICAL PARTICIPATION HAS REMAINED THE MAIN ONE FOR YEARS, THEREFORE MAKING THE KAZAKHSTANI SOCIETY THE MAIN CONTRIBUTOR TOWARDS DEMOCRATIZATION

УЧАСТИЕ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ ОСТАВАЛОСЬ ОСНОВНЫМ ДРАЙВЕРОМ В ТЕЧЕНИЕ МНОГИХ ЛЕТ, ПОЭТОМУ КАЗАХСТАНСКОЕ ОБЩЕСТВО ЯВЛЯЕТСЯ ГЛАВНЫМ АКТОРОМ ДЕМОКРАТИЗАЦИИ

последние четыре года показатель стабилизировался на уровне 1,72. Самой слабой стороной хрупкой туркменской демократии является избирательный процесс и плюрализм, у этого показателя нулевой балл. Туркменистан является одной из 24 стран мира с таким баллом в данной категории. Интересно отметить, что, как ни парадоксально, в то же время оценка политической культуры Туркменистана достаточно высока для подобного режима - 5.

Рейтинг Таджикистана выше (1,94) и более динамичен, чем у Туркменистана. Тем не менее, до 2015 года республика стабильно набирала более 2 баллов и достигала показателя в 2,51 балла. С тех пор страна в основном получала результаты чуть ниже 2 баллов. Согласно Индексу, это снижение объясняется падением по трем категориям: избирательный процесс и плюрализм (от 1,83 до 0), политическая культура (от 6,25 до 4,38) и гражданские свободы (от 1,47 до 0,88). Одновременно отмечен значительный рост показателя функционирования правительства (с 0,79 до 2,21). Таким образом, можно заметить, что, хотя правительство Таджикистана в последние годы продемонстрировало больший профессионализм, права и свободы людей в тот же период были заметно ограничены.

Кыргызстан был единственной страной в регионе, которая значительно упала до своего худшего результата (4,21) с 2008 года (4,05), это, похоже, является частью тенденции для страны, которая началась в 2017 году. В республике произошел значительный спад во всех категориях, кроме функционирования правительства, наиболее

References:

1. BBC (2020). Kyrgyzstan election: PM quits as protesters take control in Kyrgyzstan. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-asia-54432037>. Accessed on 19.01.2021.
2. Economist Intelligence Unit (2021). Democracy Index 2020 In sickness and in health? Retrieved from https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=democracy2020. Accessed on 15.02.2021.
3. Schmitz, Andrea (2020). Uzbekistan's transformation. Stiftung Wissenschaft und Politik. Berlin, Germany.
4. Shulman, Ekaterina (2020). Socio-economic consequences of the global quarantine. Retrieved from <https://www.ranepa.ru/ab/lektsiya-ekateriny-shulman-sotsialno-ekonomicheskie-posledstviya-vsemirnogo-karantina>. Accessed on 21.02.2021.
5. Vaal, Tamara (2020). Parliament of Kazakhstan fixes the decrease in the number of members for the registration of political parties. Retrieved from <https://vlast.kz/novosti/39702-parlament-kazakhstan-zakrepil-snizhenie-kolicestva-clenov-dla-registracii-politiceskih-partij.html>. Accessed on 18.02.2021.
6. Vayskopf, Anatoly (2021). Elections to the Parliament of Kazakhstan: rebranding, budgets, intrigues. Retrieved from <https://www.dw.com/ru/vybory-v-parlament-kazakhstan-rebrending-bjudzhety-intrigi/a-56172222>. Accessed on 27.02.2021.

заметный спад произошел в категории избирательного процесса и плюрализма. Это полностью согласуется с недавними событиями в стране, кульминацией которых стало свержение правительства из-за предполагаемой фальсификации выборов [BBC, 2020]. Тем не менее, Кыргызская Республика остается страной с наивысшими показателями в Центральноазиатском регионе и единственным «гибридным режимом» в окружении «авторитарных» соседей, а Казахстан является её ближайшим соседом в рейтинге. Уникальным для региона Центральной Азии является то, что функционирование правительства — это самая слабая часть кыргызской демократии, а

THE CORONAVIRUS PANDEMIC DID NOT GENERATE, BUT ONLY HIGHLIGHTED AND ACCELERATED MANY OF THOSE SOCIAL PROCESSES THAT EXISTED

ПАНДЕМИЯ КОРОНАВИРУСА НЕ ПОРОДИЛА, А ЛИШЬ ВЫСВЕТИЛА И УСКОРИЛА МНОГИЕ СОЦИАЛЬНЫЕ ПРОЦЕССЫ, КОТОРЫЕ СУЩЕСТВОВАЛИ В ОБЩЕСТВЕ

участие в политической жизни — ее самая прочная основа.

По мнению некоторых экспертов, пандемия коронавируса не породила, а лишь высветила и ускорила многие социальные процессы, которые существовали или неизбежно должны были проявиться в обществе независимо от этой катастрофы [Шульман, 2020]. Очевидно, что экстремальная ситуация может иметь не только деструктивные последствия для людей и общества, но, напротив, побуждать их к самоопределению, способствовать повышению осмысления жизни и социальной зрелости.

Источники:

1. Вааль, Тамара (2020). Парламент Казахстана укрепил снижение количества членов для регистрации политических партий. Доступно по адресу <https://vlast.kz/novosti/39702-parlament-kazakhstan-zakrepil-snizhenie-kolicestva-clenov-dla-registracii-politiceskih-partij.html>. Дата обращения 18.02.2021.
2. Вайскопф, Анатолий (2021). Выборы в Парламент Казахстана: ребрендинг, бюджеты, интриги. Доступно по адресу <https://www.dw.com/ru/vybory-v-parlament-kazakhstan-rebrending-bjudzhety-intrigi/a-56172222>. Дата обращения 27.02.2021.
3. BBC (2020). Выборы в Кыргызстане: премьер-министр уходит, в то время как протестующие берут под свой контроль Кыргызстан. Доступно по адресу <https://www.bbc.com/news/world-asia-54432037>. Дата обращения 19.01.2021.
4. Economist Intelligence Unit (2021). Индекс демократии 2020 По болезни и здоровью? Доступно по адресу https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=democracy2020. Дата обращения 15.02.2021.
5. Шмитц, Андреа (2020). Трансформация Узбекистана. Stiftung Wissenschaft und Politik. Берлин, Германия.
6. Шульман. Екатерина (2020). Социально-экономические последствия всемирного карантина. Доступно по адресу <https://www.ranepa.ru/ab/lektsiya-ekateriny-shulman-sotsialno-ekonomicheskie-posledstviya-vsemirnogo-karantina>. Дата обращения 21.02.2021.

SYNOPSIS ON THE FINALIZED NEGOTIATIONS OF THE EU-CHINA COMPREHENSIVE AGREEMENT ON INVESTMENT

DR. ALBINA MURATBEKOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
МЛАДШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

КРАТКИЙ ОБЗОР ЗАВЕРШЕННЫХ ПЕРЕГОВОРОВ ПО ВСЕОБЪЕМЛЮЩЕ- МУ ИНВЕСТИЦИОННОМУ СОГЛАШЕНИЮ МЕЖДУ ЕС И КИТАЕМ

On December 30, 2020, the European Union (EU) and China marked a new level of engagement with the completion of negotiations on the Comprehensive Agreement on Investment (CAI). As agreed during the joint virtual conference between the heads of member states, once signed and ratified, the CAI is expected to expand investment opportunities for both European and Chinese businesses by replacing 26 existing bilateral investment treaties between 27 individual EU Member States and China [Taylor, 2021]. Given that, according to their trade statistics, approximately one billion euros of goods circulate between the EU countries and China every day, the expansion of opportunities for investment has multiple implications not only for the participating member states but also for the future of the global economy.

Through the CAI, the EU seeks to establish new rules that enable building a new type of globalization, which the EU has long been targeting. Namely, by removing barriers for European investments in certain industries in China, the EU seeks to ensure greater access to the Chinese market that subsequently allows establishing rules that discipline the behavior of

**THE EXPANSION
OF OPPORTUNITIES
FOR INVESTMENT
HAS MULTIPLE
IMPLICATIONS
NOT ONLY FOR THE
PARTICIPATING
MEMBER STATES
BUT ALSO FOR THE
FUTURE OF THE
GLOBAL ECONOMY**

**РАСШИРЕНИЕ
ВОЗМОЖНОСТЕЙ
ДЛЯ ИНВЕСТИЦИЙ
ИМЕЕТ МНОЖЕСТВО
ПОСЛЕДСТВИЙ
НЕ ТОЛЬКО ДЛЯ
УЧАСТВУЮЩИХ
СТРАН-ЧЛЕНОВ, НО
И ДЛЯ БУДУЩЕГО
МИРОВОЙ
ЭКОНОМИКИ**

30 декабря 2020 года, сотрудничество между Европейским союзом (ЕС) и Китаем ознаменовало новый уровень взаимодействия в связи с завершением переговоров по Всеобъемлющему инвестиционному соглашению (ВИС). По итогам совместной виртуальной конференции между главами государств-членов, после подписания и ратификации, ожидается, что ВИС расширит инвестиционные возможности как для европейского, так и для китайского бизнеса, заменив 26 существующих двусторонних инвестиционных договоров между 27 отдельными странами-членами ЕС и Китаем [Тейлор, 2021]. Учитывая, что, согласно торговой статистике, между странами ЕС и Китаем ежедневно циркулирует около одного миллиарда евро товаров, расширение возможностей для инвестиций имеет множество последствий не только для участвующих стран-членов, но и для будущего мировой экономики.

Посредством ВИС, ЕС стремится установить новые правила, которые позволят построить новый тип глобализации, к которому ЕС уже давно нацелен. В частности,

Chinese state-owned enterprises (SOE) secure openness of subsidies, and promote sustainable development [Baruzzi, 2021]. In other words, the guarantee of protection of foreign investors' rights and interests at the international level, provided by the CAI, enables other stakeholders to work within the new environment in China. With EU companies facing much more restrictions for investments in China, in comparison to the already open market of the EU, the CAI seeks to provide unprecedented mutual access for investments. The main obstacle to achieving necessary reciprocity in bilateral investments is the regulations of China, which, according to the Organization for Economic Cooperation and Development (OSCE), is considered one of the most restrictive foreign direct investment (FDI) regimes in the world [Harper, 2020].

China, on the other hand, sees the CAI as its geopolitical leverage, especially when the Biden administration in the US has already demonstrated its plans to put pressure on China over issues such as human rights records and aggressive trade practices [FT, 2021]. For China, this is also one more step towards opening its market for foreign companies, along with its commitment to the

устраняя барьеры для европейских инвестиций в определенные отрасли в Китае, ЕС стремится обеспечить больший доступ к китайскому рынку, что впоследствии позволяет устанавливать правила, дисциплинирующие поведение китайских государственных предприятий (КГП), обеспечивать открытость субсидий и способствовать устойчивому развитию [Баруцци, 2021]. Другими словами, гарантия защиты прав и интересов иностранных инвесторов на международном уровне, предоставляемая ВИС, позволяет другим заинтересованным сторонам работать в новых условиях в Китае. Ввиду того, что компании ЕС сталкиваются с гораздо большими ограничениями для инвестиций в Китай по сравнению с уже открытым рынком ЕС, ВИС стремится обеспечить беспрецедентный взаимный доступ для привлечения инвестиций. На сегодняшний день основное препятствие для достижения необходимой взаимности в двусторонних инвестициях является правила Китая, которые, согласно Организации экономического сотрудничества и развития (ОБСЕ), считается одним из самых строгих режимов прямых иностранных инвестиций (ПИИ) в мире [Харпер, 2020].

ratification of the International Labor Organization (ILO) conventions and sustainable development - this speaks about China's intentions to position itself as a reliable partner. China has agreed to open new industrial sectors with significant overcapacity. Taking into account that more than half of the EU's investments in China are concentrated in the manufacturing sector, the agreed conditions will open considerable opportunities for European companies. In particular, the CAI obliges to open the manufacturing of automobiles (traditional and electric vehicles), production of transport and health equipment and production of chemicals sectors. In the service sector, financial, international maritime, environmental, construction, computer, auxiliary air transport, cloud and private health services are expected to be opened. In the non-services sectors, some liberalization would affect agriculture, fisheries, mining and energy sectors. As for the EU, since the EU market is already open for services sectors under the General Agreement on Trade in Services (GATS), areas such as energy, agriculture, fisheries, audio-visual and public services will be expanded under the CAI [Baruzzi, 2021]. At the same time, China has commitments under the US-China Economic and Trade Agreement (ETA), which is expected to hit the EU manufacturing sector due to a commitment to import up to 48% more goods from the US in 2021 [European Parliament, 2020].

Overall, the CAI, initiated by Germany and France seven years ago, has six sections, including market access; a regulatory framework that has domestic regulations, transparency and financial services; investment and sustainable development; and insti-

THROUGH THE CAI, THE EU SEEKS TO ESTABLISH NEW RULES THAT ENABLE BUILDING A NEW TYPE OF GLOBALIZATION, WHICH THE EU HAS LONG BEEN TARGETING

ПОСРЕДСТВОМ ВИС ЕС СТРЕМИТСЯ УСТАНОВИТЬ НОВЫЕ ПРАВИЛА, КОТОРЫЕ ПОЗВОЛЯТ ПОСТРОИТЬ НОВЫЙ ТИП ГЛОБАЛИЗАЦИИ, К КОТОРОМУ ЕС УЖЕ ДАВНО НАЦЕЛЕН

Китай, с другой стороны, считает ВИС своим геополитическим рычагом, особенно когда администрация Байдена в США уже продемонстрировала свои планы по оказанию давления на Китай в связи с вопросами соблюдения прав человека и агрессивной торговой практики [FT, 2021]. Для Китая это также еще один шаг к открытию своего рынка для иностранных компаний, а его приверженность ратификации конвенций Международной организации труда (МОТ) и устойчивому развитию, говорит о намерениях Китая позиционировать себя как надежного партнера. Китай согласился открыть новые промышленные сектора со значительным избытком производственных мощностей. Если учесть, что более половины инвестиций ЕС в Китае сосредоточено в производственном секторе, согласованные условия откроют значительные возможности для европейских компаний. В частности, ВИС обязывает открыть такие сферы как производство автомобилей (традиционные и электромобили), производство транспортного и медицинского оборудования, производство химической продукции. В секторе услуг будут доступны финансовые услуги, международные морские услуги, экология, строительство, компьютерные услуги, вспомогательные услуги воздушного транспорта, облачные услуги и частные медицинские услуги. Также, как и в секторах, не связанных с услугами, некоторая либерализация затронет сельское хозяйство, рыболовство, горнодобывающую промышленность и энергетику. Со стороны ЕС, поскольку рынок ЕС уже открыт для секторов услуг в соответствии с Генеральным соглашением по торговле услуга-

tutional provisions [European Commission, 2021]. Although the text has been published for discussions, the final decision will be available once the parties sign the treaty for further ratification.

Meanwhile, despite the fact that the preferences will be given to European companies, not many Europeans are happy with the deal. Europeans are concerned that the CAI undermines the so-called European values and norms. In particular, there are concerns about the use of forced labor of Muslim Uyghurs in Xinjiang. In defense of such claims, Beijing is committed to ratify the ILO conventions to prevent such allegations. Another concern is the issue of migration of Chinese workers to the EU and the overcapacity of Chinese workers in Chinese companies, with a possible stay of up to three years [Tyler, 2021]. Nonetheless, the CAI is expected to be the first agreement to expose the behavior of Chinese SOEs and obtain transparency rules for subsidies.

In current affairs, the EU's foreign direct investment (FDI) in China has been declining due to the factors such as poor investor protection and difficult market access that hinder the participation of European investors in China. Moreover, the required joint ventures

↑

ми (ГАТС), такие области, как энергетика, сельское хозяйство, рыболовство, аудио-визуальные и общественные услуги будут расширены в рамках ВИС [Баруцци, 2021]. В то же время, у Китая есть обязательства в рамках Экономического и торгового соглашения между США и Китаем (ЕТА), которое, как ожидается, затронет производственный сектор ЕС из-за обязательства импортировать на 48% больше товаров из США в 2021 году [Европейский парламент, 2020].

В целом ВИС, инициированный Германией и Францией семь лет назад, состоит из шести секций, включая доступ к рынку; нормативно-правовую базу, включающую внутренние правила, прозрачность и финансовые услуги; инвестиции и устойчивое развитие; и институциональные положения [Европейская комиссия, 2021]. Хотя текст был опубликован для обсуждения, окончательное решение будет принято после подписания сторонами договора для дальнейшей ратификации.

Между тем, несмотря на то, что преференции будут отданы европейским компаниям, не многие европейцы довольны сделкой. Европейцы обеспокоены тем,

in the majority of sectors threaten the theft of intellectual property and technology transfer to China that also challenges the enlargement of European investments in China [European Parliament, 2020]. As a result, these issues have led to a disproportionately low amount of FDI flows. If the bilateral trade amounted to around US\$650 billion in 2019, EU's FDI to China over the last 20 years reached more than US\$170.24 billion, and Chinese FDI amounted to about US\$145.92 billion. At the same time, the EU-China trade interdependence is significant, considering that the EU is China's largest trading partner and China is the EU's second-largest trading partner after the US [Taylor, 2021]. However, the EU's trade deficit with China has been growing, for instance from 2000 to 2018, the deficit increased from US\$49 billion to US\$300 billion, which is equal to 2% of EU's GDP. Yet, in comparison to the US, the EU's trade deficit with China is much lower. In terms of the trade in services, China's trade in services have been developing slowly, but it still remains EU's third-largest trade in services partner after Switzerland and the US [European Parlia-

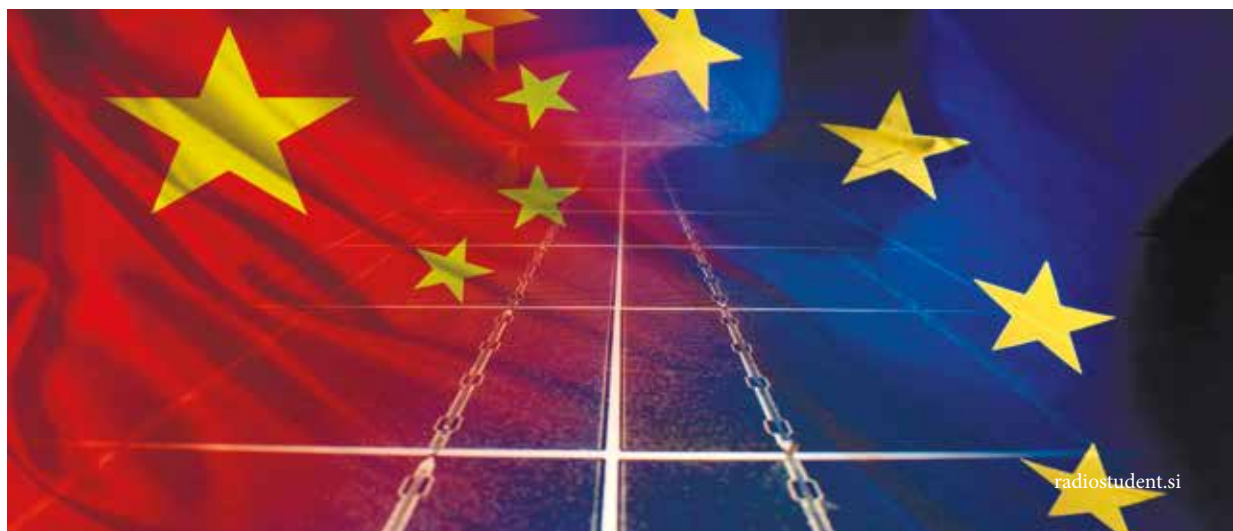
THE GUARANTEE OF PROTECTION OF FOREIGN INVESTORS' RIGHTS AND INTERESTS AT THE INTERNATIONAL LEVEL, PROVIDED BY THE CAI, ENABLES OTHER STAKEHOLDERS TO WORK WITHIN THE NEW ENVIRONMENT IN CHINA

ГАРАНТИЯ ЗАЩИТЫ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТОРОВ НА МЕЖДУНАРОДНОМ УРОВНЕ, ПРЕДОСТАВЛЯЕМАЯ ВИС, ПОЗВОЛЯЕТ ДРУГИМ ЗАИНТЕРЕСОВАННЫМ СТОРОНАМ РАБОТАТЬ В НОВЫХ УСЛОВИЯХ В КИТАЕ

что ВИС подрывает так называемые европейские ценности и нормы. В частности, существует озабоченность по поводу использования принудительного труда мусульман-уйгуров в Синьцзяне. В свою защиту Пекин обязуется ратифицировать конвенции МОТ, которое предотвратить такие утверждения. Еще одна проблема связана с миграцией китайских рабочих в ЕС и избытком китайских рабочих в китайских компаниях с возможным пребыванием до трех лет [Тайлер, 2021]. В любом случае, ВИС будет первым соглашением, которое позволит раскрыть поведение китайских госпредприятий и получить правила прозрачности для субсидий.

Что касается текущих дел, прямые иностранные инвестиции ЕС в Китай сокращаются из-за таких факторов, как слабая защита инвесторов и затрудненный доступ на рынок, препятствующие участию европейских инвесторов в Китае. Более того, необходимое совместное предприятие в большинстве секторов, которые угрожают кражей интеллектуальной собствен-

ment, 2020].

It follows from this that the CAI, in fact, has every reason to change the current investment policy. Considering that China, as the second-largest economy in the world, with huge potential in the manufacturing and supply chain, is changing its rules for European countries, there is certainly transformation of business with China. Consequently, the expected changes in China's import policy towards the United States and investment policy with the EU will lead to significant changes in China's trade and manufacturing industry. Given that China has recently succeeded with the Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP), the CAI with the EU seems like a logical continuation of China's policy towards transforming its policies to be more open to foreign trade and institutionalize emerging changes.

References:

1. Baruzzi, Sofia (2021). EU, China Reach Agreement on Investments in Principle: What Does it Mean for Businesses? Retrieved from <https://www.china-briefing.com/news/eu-china-reach-agreement-on-investments-in-principle-what-does-it-mean-for-businesses/>. Accessed on 12.02.2021.
2. European Commission (2021). EU – China Comprehensive Agreement on Investment (CAI): list of sections. Retrieved from <https://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=2237>. Accessed on 12.02.2021.
3. European Parliament (2020). EU-China trade and investment relations in challenging times. Policy Department for External Relations. Directorate General for External Policies of the Union. PE 603.492 – May 2020. Retrieved from https://www.bruegel.org/wp-content/uploads/2020/06/EXPO_STU2020603492_EN.pdf. Accessed on 12.02.2021.
4. FT (2021). What is in the EU-China investment treaty? Retrieved from <https://www.ft.com/content/8b810ff7-457d-46a3-8ec8-4ac52f6f1862>. Accessed on 12.02.2021.
5. Harper, Jo (2020). EU-China investment

GIVEN THAT CHINA HAS RECENTLY SUCCEEDED WITH THE RCEP, THE CAI WITH THE EU SEEMS LIKE A LOGICAL CONTINUATION OF CHINA'S POLICY TOWARDS TRANSFORMING ITS POLICIES TO BE MORE OPEN TO FOREIGN TRADE AND INSTITUTIONALIZE EMERGING CHANGES

УЧИТЫВАЯ, ЧТО КИТАЙ НЕДАВНО ДОБИЛСЯ УСПЕХА В РАМКАХ ВРЭП, ВИС С ЕС КАЖЕТСЯ ЛОГИЧЕСКИМ ПРОДОЛЖЕНИЕМ ПОЛИТИКИ КИТАЯ ПО ПРЕОБРАЗОВАНИЮ СВОЕЙ ПОЛИТИКИ, ДЛЯ ТОГО ЧТОБЫ СТАТЬ БОЛЕЕ ОТКРЫТОЙ ДЛЯ ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ И ИНСТИТУЦИОНАЛИЗИРОВАТЬ ВОЗНИКАЮЩИЕ ИЗМЕНЕНИЯ

ности и передаче технологий Китаю, препятствует увеличению европейских инвестиций в Китай [Европейский парламент, 2020]. Все эти проблемы привели к непропорционально низкому потоку прямых иностранных инвестиций. Если в 2019 году объем двусторонней торговли составил около 650 миллиардов долларов США, прямые иностранные инвестиции ЕС в Китай за последние 20 лет достигли более 170,24 миллиарда долларов США, а китайские прямые иностранные инвестиции составили около 145,92 миллиарда долларов США. В то же время торговая взаимозависимость между ЕС и Китаем значительна, учитывая, что ЕС является крупнейшим торговым партнером Китая, а Китай – вторым по величине торговым партнером ЕС после США [Тейлор, 2021]. Однако торговый дефицит ЕС с Китаем растет, например, с 2000 по 2018 год дефицит увеличился с 49 миллиардов долларов США до 300 миллиардов долларов США, что составляет 2% ВВП ЕС. При этом, по сравнению с США, торговый дефицит ЕС с Китаем значительно ниже. Что касается торговли услугами, то торговля услугами Китая развивается медленно, но по-прежнему является третьим по величине партнером ЕС по торговле услугами после Швейцарии и США [Европейский парламент, 2020].

Из этого следует, что ВИС, по существу, имеет все основания для изменения текущей политики инвестирования. Учитывая, что Китай, как вторая по величине экономика в мире, с огромным потенциалом в производстве и цепочке поставок, меняет свои правила для европейских стран, можно утверждать, что происходит трансформация бизнеса с Китаем. В целом, ожидающи-

deal done and dusted. Retrieved from <https://www.dw.com/en/eu-china-investment-deal-done-and-dusted/a-56087516>. Accessed on 12.02.2021.

6. Taylor, Paul (2021). In defense of the EU-China investment deal. Retrieved from <https://www.politico.eu/article/europe-at-large-eu-china-investment-deal/>. Accessed on 12.02.2021.
7. Tyler, Robert (2021). The EU-China investment agreement is a disaster for the West. Retrieved from <https://www.neweurope.eu/article/the-eu-china-investment-agreement-is-a-disaster-for-the-west/>. Accessed on 12.02.2021.

еся изменения импортной политики Китая в отношении США и инвестиционной политики с ЕС приведут к значительным изменениям торговой и производственной стратегии Китая. Учитывая, что Китай недавно добился успеха в рамках Всеобъемлющего регионального экономического партнерства (ВРЭП), ВИС с ЕС кажется логическим продолжением политики Китая по преобразованию своей политики, для того чтобы стать более открытой для внешней торговли и институционализировать возникающие изменения.

Источники:

1. Баруцци, София (2021). ЕС и Китай достигают принципиального соглашения об инвестициях:

что это значит для бизнеса. Доступен по адресу: <https://www.china-briefing.com/news/eu-china-reach-agreement-on-investments-in-principle-what-does-it-mean-for-businesses/>. Дата обращения: 12.02.2021.

2. Европейская комиссия (2021). Всеобъемлющее соглашение об инвестициях между ЕС и Китаем (CAI): список разделов. Доступен по адресу: <https://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=2237>. Дата обращения: 12.02.2021.
3. Европейский парламент (2020). Торговые и инвестиционные отношения между ЕС и Китаем в непростые времена. Департамент политики по внешним связям. Главное управление внешней политики Союза. РЕ 603.492 - Май 2020 г. Доступен по адресу: https://www.bruegel.org/wp-content/uploads/2020/06/EXPO_STU2020603492_EN.pdf. Дата обращения: 12.02.2021.
4. FT (2021 г.). Что содержится в инвестиционном соглашении между ЕС и Китаем? Доступен по адресу: <https://www.ft.com/content/8b810ff7-457d-46a3-8ec8-4ac52f6f1862>. Дата обращения: 12.02.2021.
5. Харпер, Джо (2020). Инвестиционная сделка между ЕС и Китаем завершена. Доступен по адресу: <https://www.dw.com/en/eu-china-investment-deal-done-and-dusted/a-56087516>. Дата обращения: 12.02.2021.
6. Тейлор, Пол (2021). В защиту инвестиционной сделки между ЕС и Китаем. Доступен по адресу: <https://www.politico.eu/article/europe-at-large-eu-china-investment-deal/>. Дата обращения: 12.02.2021.
7. Тайлер, Роберт (2021). Инвестиционное соглашение между ЕС и Китаем - катастрофа для Запада. Доступен по адресу: <https://www.neweurope.eu/article/the-eu-china-investment-agreement-is-a-disaster-for-the-west/>. Дата обращения: 12.02.2021.

RUSYA'NIN TACİKİSTAN'DAKİ KARA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI'NIN JEOSTRATEJİK VE JEOPOLİTİK ÖNEMİ

DR. ZHULDYZ KANAPIYANOVA

BAĞIMSIZ
ARAŞTIRMACI

ТӘУЕЛСІЗ
ЗЕРТТЕУШІ

ТӘЖІКСТАНДАҒЫ РЕСЕЙДІҢ
ҚҰРЛЫҚ ӘСКЕРЛЕРІ ҚОЛБАС-
ШЫЛЫҒЫНЫҢ ГЕОСТРАТЕГИЯЛЫҚ
ЖӘНЕ ГЕОСАЯСИ МАҢЫЗЫ

Rusya'nın Tacikistan'da yer alan Kara Kuvvetleri Komutanlığı (201. Motorize Piyade Tümeni), Merkezi Askeri Bölge'nin bir parçası olarak Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri'nin askeri üssüdür. Bu üs, diğer devletlerin de çıkarlarının olduğu Orta Asya bölgesindeki Rus askeri ve jeopolitik varlığını göstergesidir. Zira Tacikistan, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Afganistan'daki askeri operasyonlarının başlamasından bu yana Amerikan çıkarlarının merceğinde olmuştur. Orta Doğu'nun istikrarsız ülkelerinden biri olan Afganistan ile tüm Orta Asya ülkelerine göre 1344 kilometre ile en uzun sınıra sahip olan Tacikistan [Buriyev, 2020], kendi topraklarında Amerikan askeri tesislerini barındırmasa bile 11 Eylül terörle mücadele çerçevesinde fiilen ABD'nin "arka üssü" haline gelmiştir. 2014 yılında ABD'nin Orta Asya'daki son üssü kapanınca (Kırgızistan'daki Kant üssü), Washington yönetimi Tacikistan'a olan ilgisini artırarak bu ülke ile ortak askeri tatbikatlar yapmış ve aynı zamanda askeri-teknik yardımlarını artırmışır [Şustov, 2017].

Rusya Federasyonu'nun Tacikistan'daki Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Tacikistan Cumhuriyeti'nde anayasal düzeni desteklemek, ülkenin bağımsızlığını korumak, askeri ve siyasi istikrarı sağlamak ve Orta Asya böl-

**RUSYA'NIN
TACİKİSTAN'DA
YER ALAN KARA
KUVVETLERİ
KOMUTANLIĞI (201.
MOTORİZE PİYADE
TÜMENİ), MERKEZİ
ASKERİ BÖLGE'NİN
BİR PARÇASI OLARAK
RUSYA FEDERASYONU
SİLAHLI
KUVVETLERİ'NİN
ASKERİ ÜSSÜDÜR**

**ТӘЖІКСТАНДАҒЫ
РЕСЕЙДІҢ ҚҰРЛЫҚ
ӘСКЕРЛЕРІНІҢ
ҚОЛБАСШЫЛЫҒЫ
(201-ШІ
МОТОАТҚЫШТАР
ДИВИЗИЯСЫ)-
ОРТАЛЫҚ
ӘСКЕРИ ОКРУГ
ҚҰРАМЫНДАҒЫ
РЕСЕЙ
ФЕДЕРАЦИЯСЫ
ҚАРУЛЫ КҮШТЕРІНІҢ
ӘСКЕРИ БАЗАСЫ**

Тәжікстандағы Ресейдің Құрлық әскерлерінің қолбасшылығы (201-мотоатқыштар дивизиясы)-Орталық әскери округ құрамындағы Ресей Федерациясы Қарулы Күштерінің әскери базасы. Бұл басқа мемлекеттердің де мүдделеріне ие Ресейдің Орталық Азия аймағындағы әскери және геосаяси қатысуы. Себебі Тәжікстан Америка Құрама Штаттарының (АҚШ) Ауғанстандағы әскери операциясы басталғаннан бері Американдық мүдделердің назарында болды. Таяу Шығыстағы тұрақсыз елдердің бірі Ауғанстанмен барлық Орталық Азия елдерімен салыстырғанда ең ұзын шекараға ие болған Тәжікстан [Буриев, 2020], аумағында американдық әскери нысандарды орналастырмаса да, 11 қыркүйек терроризмі жағдайында АҚШ-тың «артқы базасы» рөлін ойнады. 2014 жылы АҚШ-тың Орталық Азиядағы соңғы базасы жабылған кезде (Қырғызстандағы Кант базасы) Вашингтон әкімшілігі Тәжікстанға деген қызығушылығын арттырып, осы елмен бірлескен әскери жаттығулар өткізіп, осы елге әскери-техникалық көмегін арттырды [Шустов, 2017].

Тәжікстандағы Ресей Федерациясының Құрлық әскерлерінің қолбасшылығы 2004 жылы Тәжікстан Республикасындағы конституци-

gesindeki Rusya'nın ulusal çıkarlarını güçlendirmek amacıyla 2004 yılında 201. Gatçinsky Motorize Piyade Tümeni temelinde kurulmuştur [Antonova, 2015]. 2012 yılında ilgili anlaşmanın yeniden onaylanması ile askeri üssün Tacikistan'da kalma süresi 2042 yılına kadar uzatılmıştır [Docs.cntd.ru, 2013]. Askeri üs, Tacikistan'ın Duşanbe, Kulyab (2015'e kadar) ve Bohtar şehirlerinde konuşlandırılmıştır.

Üssün askeri geçmişi, 1 Haziran 1943 yılında Leningrad'ın iç muhafız tugayları, sınır tugayı ve Kızıl Bayrak Baltık Filosu deniz birliklerinin belirli birimleri temelinde Sovyetler Birliği Başkomutanı'nın emriyle 1941'den beri Leningrad'ı savunan 201. Piyade Tümeninin kurulmasına dayanmaktadır. Askeri birlik, 1944 yılında Gatçina'nın (Rusya'da bir şehir) kurtuluşu sırasında ilk savaş deneyimini yaşamıştır. Leningrad cephesi birliklerinin bir parçası olarak, piyade tümeninin askeri birimleri 55'ten fazla yerleşim yerini kurtararak Gatçina

ялық құрылысты қолдау, елдің тәуелсіздігін қорғау, әскери-саяси тұрақтылықты қамтамасыз ету және Орталық Азия аймағында Ресейдің ұлттық мүдделерін нығайту мақсатында 201-ші Гатчинск мотополкыштар дивизиясының негізінде құрылды [Антонова, 2015]. 2012 жылы Тәжікстандағы әскери базаның қалу мерзімін екі ел тиісті келісіммен бекіте отырып, базаның жұмысы 2042 жылға дейін ұзартылды [Docs.cntd.ru, 2013]. Әскери база Тәжікстанның Душанбе, Куляб (2015 жылға дейін) және Бохтар қалаларында орналасқан.

Базаның әскери тарихы 1943 жылдың 1 маусымында Ленинградтың ішкі қарауыл бригадаларының, шекара бригадаларының және Қызыл Тулы Балтық Флотының әскери-теңіз бөлімдерінің белгілі бір бөлімшелерінің негізінде, Кеңес Одағының Жоғарғы Бас қолбасшысының бұйрығымен 1941 жылдан бастап Ленинградты қорғаған 201-жаяу әскер дивизиясын

şehrini geri almıştır. Gatçina'nın kurtarılması sırasında personelin gösterdiği cesaret ve kitlesel kahramanlık için, 27 Ocak 1944 tarihli Başkomutan emriyle 201. Piyade Tümeni'ne "Gatçina" adı verilmiştir [Dushanbe.mid.ru].

İkinci Dünya Savaşı sırasında Estonya ve Letonya'nın kurtarılması operasyonlarında yer alan bu askeri birlik 1945 yılı Mayıs-Temmuz arasında, Letonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ndeki (SSC) Tukums şehrinin kuzeybatısına konuşlandırılmıştır. Ekim 1945'te, Tacik SSC'nin Stalinabad (şimdiki Duşanbe) şehrine taşınarak Türkistan askeri bölgesi birliklerinin bir parçası olmuştur. 1945 yılından Aralık 1979 tarihine kadar 201. Motorize Piyade Tümeni Tacik SSC'de konuşlanarak planlı muharebe eğitimi alanında faaliyet göstermiştir. Aralık 1979 tarihinde Afganistan operasyonu ile birlikte askeri birimler alarına geçirilmiş ve savaş koordinasyonu faaliyetleri yürütülmüştür. Savaş koordinasyonu aşamasının sonunda, 201. Motorize Piyade Tümeni, 40. ordunun bir parçası haline getirilerek, bu kez Özbek SSC'nin Termez şehrine konuşlandırıl-

құрудан басталды. Әскери бөлім 1944 жылы Гатчинаны (Ресейдегі қала) азат ету кезінде алғашқы соғыс тәжірибесін бастан кешті. Ленинград майдан әскерлері құрамында атқыштар дивизиясының әскери бөлімдері 55-тен астам елді мекенді құтқарып, Гатчина қаласын қорғады. Гатчинаны құтқару кезінде штаб көрсеткен батылдық пен жаппай ерлігі үшін Бас қолбасшының 1944 жылғы 27 қаңтардағы бұйрығымен 201-жаяу әскер дивизиясы «Гатчина» аталды [Dushanbe.mid.ru].

Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде Эстония мен Латвияны азат ету операцияларына қатысқан бұл әскери дивизия 1945 жылдың мамыр-шілде айлары аралығында Латвия Кеңестік Социалистік Республикасының (КСР) Тукумс қаласының солтүстік-батысында орналастырылды. 1945 жылы қазанда Тәжік КСР-нің Сталинабад (қазіргі Душанбе) қаласына көшіріліп, Түркістан әскери округі әскерлерінің құрамына енді. 1945 жылдан 1979 жылғы желтоқсанға дейін 201-ші мотоатқыштар дивизи-

міштір. Шұбат 1980'де Соыетлер Бирлігі сінрлі сыйда аскерден олушан бир бирлік улусларарасы ыардм сағламак ішін Афғанистан топракларına ташінміштір. Шұбат 1989 тарихнде, iki kez Kızıl bayrak өдүллү Gatçinsky 201. Motorize Piya-de Tümeni Afganistan Cumhuriyeti'nden çekилерек Tacik SSC'nin Душанбе, Kurgan-Tobe (191. Motorize Tümeni) ve Kulyab (149. Motorize Tümeni) şehirlerine конушландırılmıştır [Dushanbe.mid.ru]. Tarihi geçmişі İkinci Dünya Savaşı'na dayanan ve farklı bölgelerde askeri görevlerde bulunan Gatçinsky Üssü, Соыетлер Бирлігі'nin Афғанистан'dan çekилме kararı ile son olarak görevли bulunduғу Афғанистан'dan Tacikistan'a ташінміштір. Bu şekilde Rusya'nın Соыетлер Бирлігі sonrası ulusal çıkarlarının korunmasına yönelik yurt dışındaki askeri varlığını temsil etmiştir.

1992 yılından 1996 yılına kadar iç savaş koşullarında söz konusu üs Tacikistan'daki en önemli askeri ve devlet tesislerinin korunması, kamu düzeninin sağlanması, düşmanlara karşı birimler ve sivililerin tahliyesi de dâhil olmak üzere "çeteler" tarafından milletlerarası sınır geçişlerinin önlenmesi ve çeşitli yasa dışı faaliyetlerin bastırılması konusunda görev almıştır [Seidov, 2017]. Zira dönem itibarıyla Tacikistan'ın askeri kapasitesi, ülkenin güvenliğini korumak, iç savaşı bastırmaq ve buna benzer krizleri önlemek için yeterli değildi.

2009 yılında, Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı'nın direktifine dayanarak, 201. Askeri Üs, önce tugaya, 2013 yılında ise tümene dönüştürülmüştür [Gorbenko, 2013]. 2014 yılında üs "Zastava", "Granat" ve "Leer" tipi insansız hava araçları (İHA) ile donatılmıştır. Bu insansız hava araçlarının yanı sıra 2015 yılında "Forpost" ve "Orlan-10" tipi İHA gece de dâhil olmak üzere yüksek irtifa koşullarında test edilmiştir. Aynı yıl Üs, Gissar kasabası yakınlarındaki Aini hava üssüne конушlandırılan Mi-24P ve Mi-8MTV tipi helikopterler

2012 YILINDA ASKERİ ÜSSÜN TACİKİSTAN'DA KALMA SÜRESİ İLGİLİ ANLAŞMA İLE HER İKİ ÜLKE TARAFINDAN ONAYLANARAK, ÜSSÜN FAALİYETİ 2042 YILINA KADAR UZATILMIŞTIR

2012 ЖЫЛЫ ТӘЖİKСТАНДАҒЫ ӘСКЕРИ БАЗАНЫҢ ӨАЛУ МЕРЗІМІН ЕКІ ЕЛ ТИІСТІ КЕЛІСІММЕН БЕКІТЕ ОТЫРЫП, БАЗАНЫҢ ЖҰМЫСЫ 2042 ЖЫЛҒА ДЕЙІН ҰЗАРТЫЛДЫ

зиясы Тәжікстан КСР-на орналастырылып, жоспарлы жауынгерлік дайындықта жұмыс істеді. 1979 жылғы желтоқсандағы Ауғанстандағы операциямен әскери бөлімдерге ескерту жасалып, соғысты үйлестіру шаралары жүргізілді. Жауынгерлік үйлестіру кезеңінің соңында 201-ші мотоатқыштар дивизиясы 40-армияның құрамына кірді және бұл жолы Өзбек КСР-нің Термез қаласына орналастырылды. 1980 жылы ақпанда Кеңес Одағы шектеулі әскерімен халықаралық көмек көрсету үшін Ауғанстанға көшті. 1989 жылы ақпанда екі рет Қызыл Ту иегері атанған Гатчинский атындағы 201-ші мотоатқыштар дивизиясы Ауғанстан Республикасынан шығып, Тәжік КСР-нің Душанбе, Қорған-Төбе (191-ші моторлы дивизия) және Куляб (149-шы мотоатқыштар дивизиясы) қалаларына орналастырылды [Dushanbe.mid.ru]. Тарихы Екінші дүниежүзілік соғыстан басталған және әр түрлі аймақтарда әскери кезекшілік атқарған Гатчинский базасы Кеңес Одағының Ауғанстаннан шығу туралы шешімімен Ауғанстаннан Тәжікстанға көшірілді. Осылайша, бұл посткеңестік ұлттық мүдделерді қорғау үшін Ресейдің шетелдегі әскери бар болуын білдірді.

1992-1996 жылдар арасындағы Азаматтық соғыс жағдайында аталмыш база Тәжікстандағы ең маңызды әскери және мемлекеттік нысандарды күзету, қоғамдық тәртіпті орнату, дұшпандарға қатысы бөлімдер мен бейбіт тұрғындарды эвакуациялаумен қатар, «бандалардың» халықаралық шекарадан өтуін алдын-алу және әртүрлі заңсыз әрекеттерін кесумен айналысқан [Сеидов, 2017]. Себебі Тәжікстанның өзінің әскери қабілеті елдің қауіпсіздігін қорғауға, азаматтық соғысты басуға және осындай дағдарыстардың алдын алуға жеткіліксіз болды.

2009 жылы Ресей Федерациясы Қарулы Күштері Бас штабының директивасы негізінде 201 әскери базасы

201.askeri üs

ile güçlendirilmiştir [Lenta.ru, 2015].

Dушанбе'nin 25 kilometre güneybatısında bulunan Aini Hava Üssü Sovyetler Birlięi dağılmadan önce uçak onarım tesisi olarak kullanılıyordu. 1994'ten bu yana, 41. Rus Helikopter Filosu (1999'dan itibaren 303. olmuştur) bu bölgede konuşlandırılmıştır. Tacikistan'daki iç savaş ve terörle mücadele sırasında, bu filo Rus 201. Motorize Piyade Tümeni'nin operasyonlarına destek vermiştir. Uçakların Aini'ye yerleştirilmesi Rusya Federasyonu ve Tacikistan arasındaki ilgili anlaşma ile belirlenmiş, fakat daha sonra Tacik hükümetinin isteęi üzerine Rusya bu alanı terk etmek durumunda kalmıştır. 2003 yılında Hint hükümeti 70 milyon dolarlık yatırım yaparak söz konusu üssün modernizasyonunu gerçekleştirmiştir [Kommersant.ru, 2011]. Havaalanının bir Hint üssüne dönüştürülmesi konusunda kamuya açık herhangi bir anlaşma bulunmamaktadır. Ancak Hindistan, Afganistan'daki uluslararası operasyona yardımın bir parçası olarak aşırılıkla mücadele gerekçesi ile Aini'ye yerleşmeyi hedeflemiştir. Bu senaryo Sovyet sonrası

бригадалық құрылымға және 2013 жылы дивизия құрылымына айналды [Горбенко, 2013]. 2014 жылы база «Застава», «Гранат» және «Леер» типтес пилотсыз аппараттармен жабдықталған. Осы пилотсыз ұшу аппараттарынан басқа, 2015 жылы «Форпост» және «Орлан-10» типтегі ПВО-лар биіктік жағдайында және түнде сынақтан өтті. Сол жылы база Гиссар қаласының маңындағы Аини авиабазасында орналастырылған Ми-24П және Ми-8МТВ типті тікұшақтармен қуаттандырылды [Лента.ру, 2015].

Душанбе қаласынан оңтүстік-батысқа қарай 25 шақырым жерде орналасқан Аини авиабазасы Кеңес Одағы ыдырағанға дейін әуе кемелерін жөндеу мекемесі ретінде қолданылған. 1994 жылдан бастап бұл аймаққа 41-ші ресейлік тікұшақ паркі (1999 жылдан бастап 303) орналастырылды. Азаматтық соғыс кезінде және Тәжікстандағы бандалармен күрес кезінде бұл флот Ресейдің 201-ші мотоатқыштар дивизиясының әрекеттерін қолдады. Айнидегі

coğrafyada yabancı aktörlerin varlığına karşı tutumunu sürdüren Moskova yönetimi tarafından engellenmiştir [Panfilova, 2010]. Hindistan ve Rusya dışında ABD, NATO, Çin ve Pakistan gibi küresel ve bölgesel aktörler üsse olan ilgilerini gizlememiştir. Aini'nin Hindistan tarafından kiralama ihtimali Rusya'nın yanı sıra Çin ve Pakistan'ı da rahatsız etmektedir. Zira havaalanından Tacik-Çin sınırı uçakla yarım saat uzaklıktadır. Tacikistan'ın Pakistan'la kara sınırı bulunmamakla birlikte, iki ülke, dar Wahan koridoru ile ayrılmakta ve bir Hint hava üssünün burada yer alma ihtimali Pakistan'da da bazı endişeleri gündeme getirme potansiyeli taşımaktadır. Bu bağlamda Pakistan da, Rusya gibi, Tacik hükümetini Aini hava üssünü Hindistan'a kiralama fikrinden caydırmak için adımlar almıştır. Örneğin, 2012'de Pakistan, Tacikistan'daki diğer iki havaalanını modernize etmeyi ve Tacik Hava Kuvvetleri pilotları için ücretsiz eğitim sağlamayı teklif etmiştir [Hamidullin, 2015]. Görüldüğü üzere Aini Hava Üssünün küresel ve bölgesel güçler tarafından ilgi görmesi ve kiralama konusu siyasi manipülatif bir araç haline gelmiştir.

Ağustos 2008'de Rusya ve Tacikistan, Aini'nin Rus Hava Kuvvetleri'nin çıkarlarına yönelik kullanımını içeren askeri ve askeri-teknik işbirliğini genişletme amaçlı bir anlaşma imzalamışlardır. Anlaşmaya göre Moskova, havaalanının modernizasyonunu tamamlamayı, 201. Askeri Üssün teçhizatının bir kısmını Tacikistan'a transfer etmeyi ve aynı zamanda inşasını yarım bıraktığı Rogun hidroelektrik istasyonunun inşaat projesine geri dönmeyi taahhüt etmiştir. Ancak Kremlin'in bu üsse kira ödemek istememesi ve Duşanbe'nin de bu hususta ısrarcı olması nedeniyle söz konusu anlaşma yürürlüğe girmemiştir [Panfilova, 2010]. Resmi olarak Aini havaalanı Eylül 2010'da modernizasyon işlemi tamamlandıktan sonra faaliyete geçmiştir. Tacik yetkililer, havaalanının

**ASKERİ ÜS,
TACİKİSTAN'IN
DUŞANBE, KULYAB
(2015'E KADAR)
VE BOHTAR
ŞEHİRLERİNDE
KONUŞLANDIRIL-
MIŞTIR**

**ӘСКЕРИ БАЗА
ТӘЖІКСТАННЫҢ
ДУШАҢБЕ, КУЛЯБ
(2015 ЖЫЛҒА ДЕЙІН)
ЖӘНЕ БОХТАР
ҚАЛАЛАРЫНДА
ОРНАЛАСҚАН**

ұшақтардың орналасуы Ресей Федерациясы мен Тәжікстан арасындағы тиісті келісіммен анықталды, бірақ кейіннен Тәжікстан үкіметінің сұранысы бойынша Ресей бұл аймақтан кетуге мәжбүр болды. 2003 жылы Үндістан үкіметі 70 миллион доллар инвестиция құйып, аталмыш базаны жаңғыртты [Коммерсант.ру, 2011]. Әуежайды үнділік базаға айналдыру туралы қоғамға ашық келісім болмағанымен, Үндістан Ауғанстандағы халықаралық операцияға көмектесу аясында экстремизммен күресу үшін Айниге орналасуды көздеді. Бұл сценарийді посткеңестік кеңістікте шетелдік актерлердің болуына қарсы ұстанымын сақтаған Мәскеу әкімшілігі бұзды [Панфилова, 2010]. Үндістан мен Ресейден басқа АҚШ, НАТО, Қытай және Пәкістан сияқты әлемдік және аймақтық актерлер базаға деген қызығушылықтарын жасырмады. Айниди Үндістанның жалдау мүмкіндігі Ресеймен қатар Қытай мен Пәкістанды да мазалайды. Тәжік-Қытай шекарасы әуежайдан ұшақпен жарты сағаттық қашықтықта орналасқан. Тәжікстанның Пәкістанмен шекарасы болмаса да, екі елді тар Уахан дәлізі бөліп тұр және бұл жерде Үндістанның әуе базасын орналастыру мүмкіндігі Пәкістанда біраз күмән тудыруы мүмкін. Осы тұрғыда Пәкістан, Ресей сияқты, тәжік үкіметін Айни авиабазасын Үндістанға жалға беруден сақтандыратын шаралар қабылдады. Мысалы, 2012 жылы Пәкістан Тәжікстандағы тағы екі әуежайды жаңартуды және тәжік әуе күштерінің ұшқыштарын ақысыз оқытуды ұсынды [Хамидуллин, 2015]. Көріп отырғанымыздай, әлемдік және аймақтық державалардың Айни авиабазасын қызықтыруы және жалға беру мәселесі саяси манипуляциялық құралға айналды.

2008 жылы тамызда Ресей мен Тәжікстан Айниді Ресейдің әуе

Rusya'ya kiralanmayacağını, ancak 201. Askeri Üs bağlamında geçici olarak uçakların yerleştirilmesi için teslim edildiğini iddia ederken, askeri uzmanlar, havaalanının gelecekte Rus Hava Kuvvetleri'nin kontrolü altına girebilme ihtimalinin yüksek olduğunu ifade etmektedir [Hamidullin, 2015]. Yukarıda verilen bilgiler ışığında, Rus helikopterlerinin Aini'de bulunması ve üssün 201. Askeri Üs bağlamında kullanıma verilmesi göz önünde bulundurulduğunda üssün kısmen de olsa Rusya tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Aralık 2015 tarihinde yeniden yapılanan 149. Motorize Tümeni, Kulyab'tan Duşanbe yakınlardaki Luyar eğitim alanına taşınmıştır [Zverev, 2017]. Rusya Savunma Bakanlığı Merkezi Askeri Bölge Basın Servisi Başkanı Yaroslav Roşçupkin'in açıklamasına göre Üssün taşınma sebebi "savaşa hazırlığı artırma ve savaş potansiyelini geliştirme çıkarlarından" kaynaklanmıştır [Rus.ozodi.org, 2015]. 2016 yılında Üs, BTR-82A ve T-72B1 tipi savaş tankları ile yeniden donatılmıştır. 1 Aralık 2016'dan bu yana üs, Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı'nın direktifine dayana-

küштерінің мүдделері үшін пайдалану және әскери және әскери-техникалық ынтымақтастықты кеңейту туралы келісімге қол қойды. Келісімге сәйкес Мәскеу әуежайды модернизациялауды аяқтауға, 201-ші әскери базаның қару-жарағының бір бөлігін Тәжікстанға беруге, сондай-ақ аяқталмай қалған Рогун гидроэлектростанциясының құрылыс жобасына оралуға міндеттеме алды. Кремль бұл база үшін жалдау ақысын төлегісі келмегені және Душанбе бұл мәселеге табандылық танытқаны үшін келісім күшіне енбеді [Панфилова, 2010]. Ресми түрде Айни әуежайы жаңарту үдерісі аяқталғаннан кейін 2010 жылдың қыркүйегінде жұмыс істей бастады. Тәжік шенеуніктері әуежайдың Ресейге жалға берілмейтінін, бірақ 201-ші әскери базаның жағдайында ұшақтарды уақытша орналастыруға берілетінін мәлімдемесе де, әскери сарапшылар болашақта Ресейдің әскери-әуе күштерінің бақылауына өтуі мүмкін екенін болжауда [Хамидуллин, 2015]. Жоғарыда келтірілген ақпарат аясында Айниде ресейлік тікұшақтардың болуын және базаның 201 әскери базаның контекстінде

www.odnako.org/blogs/vneshnie-rubezhi-pochemu-v-tadzhikistane-vossozdayotsya-legendarnaya-201-ya-diviziya/. Erişim tarihi: 16.05.2020.

5. Hamidullin R. (2015). "Komu Dostanetsya Aerodrom Aini" (Aini Havaalanı Kimin Olacak). Alınan yer: <http://berlek-nkp.com/tadzhikistan/4595-cgi-berlek-edinstvo-komu-dostanetsya-tadzhikskiy-aerodrom-ayni.html>. Erişim tarihi: 16.05.2020.
6. Hrolenko A. (2020). "Začem Rossiya Usilivaet Svoi Voennye Bazy v Tadjikistane i Kirgizii" (Neden Rusya Tacikistan ve Kirgizistan'daki Askeri Üslerini Güçlendiriyor). Alınan yer: <https://ria.ru/20170607/1496044411.html>. Erişim tarihi: 03.03.2021.
7. Oficialnaya Ceremoniya Otkritiya 201-i Rossiskoy Voennoy Bazy (201. Rus Askeri Üssünün Resmi Açılış Töreni), Alınan yer: <https://dushanbe.mid.ru/201-a-gatcinskaa-ordena-zukova-dvazdy-krasnoznamennaa-voennaa-baza>. Erişim tarihi: 17.05.2020.
8. Panfilova V. (2010). Na Konu- Aerodrom "Aini" (Şimdi Sırada "Aini"). Alınan yer: <https://www.aex.ru/fdocs/1/2010/8/31/18031/print/>. Erişim tarihi: 14.02.2021.
9. "Rossiskaya Baza v Tadjikistane Budet Usilena Boevymi Vertoletami" (Tacikistan'daki Rus Üssü Savaş Helikopterleri ile Güçlendirilecek). (2015). Alınan yer: <https://lenta.ru/news/2015/10/07/tadjikistan/>. Erişim tarihi: 16.05.2020.
10. Rossiskaya 201 Voennaya Baza Perevela Svoe Podrazdelenie iz Kuylaba v Lyaur (201. Rus Askeri Üssü Kulyab'tan Luyar'a Taşınmıştır). (2015). Alınan yer: <https://rus.ozodi.org/a/27374340.html>. Erişim tarihi: 17.10.2020.
11. Rusya Federasyonu ile Tacikistan Cumhuriyeti arasında, Tacikistan Cumhuriyeti topraklarındaki Rus askeri üssünün mevcudiyetinin durumu ve koşulları hakkında anlaşma (2013). Alınan yer: <http://docs.cntd.ru/document/902383806>. Erişim tarihi: 14.02.2021.
12. Seidov A. (2017). "Navyazannaya" Reznya, ("Dayatılan" Katliam). Alınan yer: https://lenta.ru/articles/2017/06/27/civil_war/. Erişim tarihi: 16.05.2020.
13. Şustov A. (2017). "Çemu SŞA Uчат Tadjikistan" (ABD Tacikistan'a Ne Öğretiyor). Alınan yer: https://eurasia.expert/chemu-ssha-uchat-tadzhikistan/?sphrase_id=5741. Erişim tarihi: 16.05.2020.
14. Zverev Y. (2017). Rossiskie Voennye Bazy i Obyekty za Rubezhom: Kazahstan, Tajikistan, Kirgiziya (Rusya'nın Yurt Dışındaki Askeri Üsleri: Kazakistan, Tacikistan, Kirgizistan). Alınan yer: <https://eurasia.expert/rossiyskie-voennye-bazy-i-obekty-za-rubezhom-asia/>. Erişim tarihi: 16.05.2020.

мағынада бар болуын қорғаныс мақсатында ғана емес, сонымен қатар оның ықпал ету аймағын кеңейтуге бағытталған күш ретінде қарастыруға болады.

Дереккөз:

1. Антонова Е. (2015). "Российские военные допустили возвращения на границу с Таджикистаном". Сілтеме: <https://www.rbc.ru/politics/15/10/2015/561f71ba9a7947bb1619f52b>. Қаралған күні: 16.05.2020.
2. "Авибаза Айни" (Гиссар) (2011). Kommersant, No: 164. Сілтеме: <https://www.kommersant.ru/doc/1765768>. Қаралған күні: 16.05.2020.
3. Буриев М. (2020). "Tajikistan and Neighbors: Similarities and Differences From the Four Borders". Сілтеме: <https://cabar.asia/en/tajikistan-and-neighbors-similarities-and-differences-from-the-four-borders>. Қаралған күні: 03.03.2021.
4. Горбенко А. (2013). "Внешние рубежи: почему в Таджикистане воссоздается легендарная 201ая дивизия". Сілтеме: <http://www.odnako.org/blogs/vneshnie-rubezhi-pochemu-v-tadzhikistane-vossozdayotsya-legendarnaya-201-ya-diviziya/>. Қаралған күні: 16.05.2020.
5. Хамидуллин Р. (2015). "Кому достанется аэродром Айни". Сілтеме: <http://berlek-nkp.com/tadzhikistan/4595-cgi-berlek-edinstvo-komu-dostanetsya-tadzhikskiy-aerodrom-ayni.html>. Қаралған күні: 16.05.2020.
6. Хроленко А. (2020). "Зачем Россия усиливает свои военные базы в Таджикистане и Киргизии". Сілтеме: <https://ria.ru/20170607/1496044411.html>. Қаралған күні: 03.03.2021.
7. Официальная церемония открытия 201-ой Российской военной базы. Сілтеме: <https://dushanbe.mid.ru/201-a-gatcinskaa-ordena-zukova-dvazdy-krasnoznamennaa-voennaa-baza>. Қаралған күні: 17.05.2020.
8. Панфилова В. (2010). На кону-Аэродром «Айни». Сілтеме: <https://www.aex.ru/fdocs/1/2010/8/31/18031/print/>, Қаралған күні: 14.02.2021.
9. "Российская база в Таджикистане будет усилена боевыми вертолетами" (2015). Сілтеме: <https://lenta.ru/news/2015/10/07/tadjikistan/>. Қаралған күні: 16.05.2020.
10. «Российская 201 военная база перевела свое подразделение из Куляба в Луйар» (2015). Сілтеме: <https://rus.ozodi.org/a/27374340.html>. Қаралған күні: 17.10.2020.
11. Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Таджикистан о статусе и условиях пребывания российской военной базы на территории Республики Таджикистан (2013). Сілтеме: <http://docs.cntd.ru/document/902383806>, Қаралған күні: 14.02.2021.
12. Сеидов А. (2017). "Навязанная" резня. Сілтеме: https://lenta.ru/articles/2017/06/27/civil_war/. Қаралған күні: 16.05.2020.
13. Шустов А. (2017). "Чему США учат Таджикистан". Сілтеме: https://eurasia.expert/chemu-ssha-uchat-tadzhikistan/?sphrase_id=5741. Қаралған күні: 16.05.2020.
14. Зверев Ю. (2017). Российские военные базы и объекты за рубежом: Казахстан, Таджикистан, Киргизия. Сілтеме: <https://eurasia.expert/rossiyskie-voennye-bazy-i-obekty-za-rubezhom-asia/>. Қаралған күні: 16.05.2020.

BACK TO EUROPEAN INTEGRATION: RESETTING THE FOREIGN POLICY PRIORITIES OF MOLDOVA

KANAT MAKHANOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ВОЗВРАЩЕНИЕ К ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ: ПЕРЕЗАГРУЗКА ПРИОРИТЕТОВ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ МОЛДОВЫ

The election of Maia Sandu as the President of Moldova on November 15, 2020, led to drastic changes in Moldovan politics and its foreign policy. As she had declared earlier, the new President of Moldova started to take actions aimed at intensification of the European integration of Moldova since she took the office on 24 December 2020. This marked a turning point in the country's foreign policy, which from 2016 to 2020 under the presidency of Igor Dodon has relied heavily on a close partnership with Russia. Within a very short period into her presidency, Maia Sandu managed to make significant progress in turning the foreign policy of Moldova towards the West.

The President of Romania Klaus Iohannis became the first foreign leader to visit Moldova during the presidential term of Maia Sandu. On December 29 of 2021, Romanian President Iohannis arrived in Chisinau where the two presidents signed a declaration consolidating the Moldovan-Romanian strategic partnership. The meeting took place in a warm and friendly atmosphere imbued with the spirit of brotherhood of the two nations. The statement reaffirms the special bilat-

**MAIA SANDU PAID
AN OFFICIAL VISIT
TO UKRAINE, WHICH
BECAME THE FIRST
OFFICIAL VISIT OF THE
NEW PRESIDENT OF
MOLDOVA AND ALSO
THE FIRST VISIT OF
MOLDOVAN HEAD OF
STATE TO UKRAINE
SINCE 2015**

**МАЙЯ САНДУ
ПОСЕТИЛА УКРАИНУ
С ОФИЦИАЛЬНЫМ
ВИЗИТОМ, КОТОРЫЙ
СТАЛ ПЕРВЫМ
ОФИЦИАЛЬНЫМ
ВИЗИТОМ НОВОГО
ПРЕЗИДЕНТА
МОЛДОВЫ, А
ТАКЖЕ ПЕРВЫМ
ВИЗИТОМ ГЛАВЫ
МОЛДАВСКОГО
ГОСУДАРСТВА В
УКРАИНУ С 2015 ГОДА**

Избрание Майи Санду президентом Молдовы 15 ноября 2020 года привело к кардинальным изменениям в молдавской политике и ее внешней политике. Как она заявила ранее, новый президент Молдовы с момента вступления в должность 24 декабря 2020 года начал предпринимать действия, направленные на активизацию европейской интеграции Молдовы. Это стало поворотным моментом во внешней политике страны, которая с 2016 по 2020 год под президентством Игоря Додона во многом полагался на тесное партнерство с Россией. За очень короткий период своего президентства Майя Санду смогла добиться значительного прогресса в повороте внешней политики Молдовы в сторону Запада.

Президент Румынии Клаус Иоаннис стал первым иностранным лидером, посетившим Молдову в период президентского срока Майи Санду. Еще 29 декабря 2021 года президент Румынии Иоаннис прибыл в Кишинев, где оба президента подписали декларацию, укрепляющую молдавско-румынское стратегическое партнерство. Встреча прошла в теплой дружеской атмосфере, проникнутой ду-

eral relationship on the tenth anniversary of the signing of the Strategic Partnership for European Integration of the Republic of Moldova, as well as Moldova's commitment to follow the European path and to implement the necessary reforms in this regard [Digi24.ro, 2021]. President Iohannis also said that Romania would donate 200.000 doses of the Pfizer-BioNTech COVID-19 vaccine, offered to Moldova as a sign of solidarity [Reuters.com, 2021].

On January 12 Maia Sandu paid an official visit to Ukraine, which became the first official visit of the new President of Moldova and also the first visit of Moldovan head of state to Ukraine since 2015. Interestingly, the previous president has visited neither Ukraine nor Romania during his four-year presidential term and relations with the two neighboring countries were not prioritized. The Ex-president Dodon made it clear from the very beginning of his term in 2016 that he would take a pro-Russian stance declaring that he would recognize Crimea as part of Russia during

хом братства двух народов. В заявлении подтверждаются особые двусторонние отношения по случаю десятой годовщины подписания Стратегического партнерства для европейской интеграции Республики Молдова, а также приверженность Молдовы идти по европейскому пути и проводить необходимые реформы в этом отношении [Digi24.ro, 2021]. Президент Йоханнис также сказал, что Румыния предоставит 200 000 доз вакцины Pfizer-BioNTech против COVID-19, предложенной Молдове в знак солидарности [Reuters.com, 2021].

12 января Майя Санду посетила Украину с официальным визитом, который стал первым официальным визитом нового президента Молдовы, а также первым визитом главы молдавского государства в Украину с 2015 года. Примечательно, что предыдущий президент не посещал ни Украину, ни Румынию. Во время своего четырехлетнего президентского срока отношения с двумя соседними странами не были приоритетными для предыдущего президента Молдовы. Экс-президент Додон с само-

his electoral campaign in 2016 [Rferl.org, 2016]. He also denied to admit Russian involvement in the conflict in eastern regions of Ukraine [Eurointegration.com.ua, 2017]. With such declared views, Ex-president Dodon definitely could not count on good relations with Ukraine. The relations with Romania were also in decline during the presidential term of Igor Dodon, who viewed the Romanian factor as a threat to Moldova. For instance, in January 2017, he signed a presidential decree depriving the former President of Romania Traian Basescu of his Moldovan citizenship. This was understood by many as an illustrative manifestation of his negative attitude towards Moldova's western neighbor. Therefore, to make it clear that Moldova is resetting its foreign policy, especially regarding the relations with its two neighboring countries, Maia Sandu needed to take decisive and indicative actions.

First of all, the fact that the new president of Moldova declared that she would first start settling new relations with the two neighboring states had a symbolic meaning of rearranging the foreign policy priorities. The visit of President Sandu to Ukraine was highly productive. The two leaders signed documents that enhance cooperation in numerous issues in bilateral trade, energy, transportation, and connectivity between the two countries. President Zelensky thanked Maia Sandu for recognizing Crimea as part of Ukraine. He also firmly support the sovereignty and territorial integrity of Moldova within the framework of its international legal borders. President Sandu also invited her Ukrainian counterpart to pay an official visit to Moldova, which would further strengthen the bilateral cooperation [Newsmaker.md, 2021]. At the same time, Maia Sandu was invited by President Iohannis to

THE FACT THAT THE NEW PRESIDENT OF MOLDOVA DECLARED THAT SHE WOULD FIRST START SETTLING NEW RELATIONS WITH THE TWO NEIGHBORING STATES HAD A SYMBOLIC MEANING OF REARRANGING THE FOREIGN POLICY PRIORITIES

ТО, ЧТО НОВЫЙ ПРЕЗИДЕНТ МОЛДОВЫ ЗАЯВИЛА, ЧТО ОНА СНАЧАЛА ПРИСТУПИТ К УРЕГУЛИРОВАНИЮ НОВЫХ ОТНОШЕНИЙ С ДВУМЯ СОСЕДНИМИ ГОСУДАРСТВАМИ, ИМЕЛО СИМВОЛИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПЕРЕСТАНОВКИ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИХ ПРИОРИТЕТОВ

го начала своего президентского срока в 2016 году дал понять, что займет пророссийскую позицию, заявив, что он признал Крым частью России во время своей избирательной кампании в 2016 году [Rferl.org, 2016]. Он также отрицал причастность России к конфликту в восточных областях Украины [Eurointegration.com.ua, 2017]. При таких заявленных взглядах экс-президент Додон определенно не мог рассчитывать на теплые отношения с Украиной. Отношения с Румынией были в упадке и во время президентского срока Игоря Додона, который рассматривал румынский фактор как угрозу для Молдовы. Например, в январе 2017 года он подписал указ президента о лишении молдавского гражданства бывшего президента Румынии Траяна Бэеску. Многие восприняли это как демонстративное проявление его негативного отношения к западному соседу Молдовы. Поэтому, чтобы дать понять, что Молдова меняет свою внешнюю политику, особенно в отношениях с двумя соседними странами, Майе Санду потребовалось предпринять решительные и показательные действия.

Во-первых, то, что новый президент Молдовы заявила, что она сначала приступит к урегулированию новых отношений с двумя соседними государствами, имело символическое значение перестановки внешнеполитических приоритетов. Визит Президента Санду в Украину был очень продуктивным. Лидеры двух стран подписали документы, которые расширяют сотрудничество по многим вопросам в двусторонней торговле, энергетике, транспорте и всесторонних связях между двумя странами. Президент Зеленский поблагодарил Майю Санду за признание Крыма частью Украины. Он также твердо поддерживает суверенитет

visit Romania [Stiri.md, 2020] during the meeting of the two leaders. The friendly attitude and determination of Moldova to reset its relations with its immediate neighborhood indicate that it will build strong comprehensive cooperation with Romania and Ukraine shortly at the expense of its ties with Russia.

Secondly, President Maia Sandu is being very coherent by re-embarking on the European integration. One of the key points in the agenda discussed by the Presidents of Moldova and Ukraine during the visit of President Maia Sandu to Kiev was the European Integration. A separate part of the negotiations was devoted to the issue of Ukraine and Moldova's integration into the EU. The heads of states reaffirmed their common desire to step up the implementation of European integration programs. Vladimir Zelensky has stated that membership in the European Union was a strategic goal of the two countries and that Ukraine and Moldova were united by common values and positions on key issues of the common European agenda and regional security [Ukrinform.ru, 2021]. Shortly after she visited Ukraine, President Sandu went to Brussels, where she met with high-ranking European officials and heads of key European institutions. Although the sides discussed a very wide range of issues, the real purpose of this visit could be summarized as the willingness of Moldova to show its readiness to cooperate with the EU. Thus, during talks with the High Representative of the EU for Foreign Affairs and Security Policy Joseph Borrell, she reiterated that Moldova wanted to intensify cooperation with the EU in the fields of foreign policy as well as national and regional security [Noi.md, 2021].

Recently, the Ministers of Foreign

PRESIDENT MAIA SANDU IS BEING VERY COHERENT BY RE-EMBARKING ON THE EUROPEAN INTEGRATION

ПРЕЗИДЕНТ МАЙЯ САНДУ ОЧЕНЬ ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНА В ВОЗОБНОВЛЕНИИ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ МОЛДОВЫ

и территориальную целостность Молдовы в рамках ее международно-правовых границ. Президент Санду также пригласила своего украинского коллегу посетить Молдову с официальным визитом, что еще больше укрепит двустороннее сотрудничество [Newsmaker.md, 2021]. В то же время Майя Санду была приглашена президентом Ионаннисом с визитом в Румынию [Stiri.md, 2020] во время встречи двух лидеров. Дружественное отношение и решимость Молдовы перезагрузить отношения со своими ближайшими соседями указывают на то, что в ближайшее время она наладит тесное и всестороннее сотрудничество с Румынией и Украиной,

Affairs of Moldova, Ukraine, and Georgia addressed a joint letter to the EU High Representative Joseph Borrell, EU Commissioner for Neighborhood and Enlargement Oliver Varhelyi, and Foreign Ministers of the EU Member States. The authors of the letter asked for the creation of a new, long-term strategy that would allow deeper cooperation between the EU and its new associated partners in various fields envisaged in the Association Agreement, including energy, justice, health, and strategic communications [Civil.ge, 2021]. The Ministers also called for cooperation in the security and defense fields, asking the EU to increase its role in conflict resolution. This point can be interpreted as a call for assistance in confrontation with Russia because all three states (Georgia, Ukraine, and Moldova)

не вредя при этом отношениям с Россией.

Во-вторых, президент Майя Санду очень последовательна в возобновлении европейской интеграции Молдовы. Одним из ключевых пунктов повестки дня, обсуждаемого президентами Молдовы и Украины во время визита президента Майи Санду в Киев, была именно европейская интеграция. Отдельная часть переговоров была посвящена вопросу интеграции Украины и Молдовы в ЕС. Главы государств подтвердили общее стремление активизировать реализацию программ европейской интеграции. Владимир Зеленский заявил, что членство в Европейском Союзе является стратегической целью двух стран и что Украину и Молдову объединяют общие ценности и позиции по ключевым вопро-

currently have unresolved conflicts and territorial disputes with Russian involvement. The fact that this letter was addressed shortly after President Sandu took the office shows the determination of the new Moldovan President and the significance of the role of Moldova among the most active members of the Eastern Partnership initiative. In this regard, the recent sharp deterioration of the relations between the EU and Russia can be a window of opportunity for reinforcing existing efforts to find the right approach to encourage the EU to take actions that would favor the members of the Eastern Partnership.

Within a short period of time Moldova has taken firm steps towards re-establishing the European integration in its foreign policy agenda restoring friendly relations with its key partners without damaging its economic ties with Russia. Despite four years of freezing the Euro-integration processes, Moldova has made much more progress than most other members of the Eastern Partnership initiative have. Further realization of Moldo-

→

сам общеевропейской повестки дня и региональной безопасности [Укринформ.ру, 2021]. Вскоре после ее визита в Украину президент Санду отправилась в Брюссель, где встретила с высокопоставленными европейскими чиновниками и руководителями ключевых европейских институтов. Хотя стороны обсудили очень широкий круг вопросов, реальную цель этого визита можно резюмировать как желание Молдовы продемонстрировать свою готовность сотрудничать с ЕС. Так, в ходе переговоров с Верховным представителем ЕС по иностранным делам и политике безопасности Джозефом Борреллом она подтвердила, что Молдова хочет активизировать сотрудничество с ЕС в сферах внешней политики, а также национальной и региональной безопасности [Noi.md, 2021].

Министры иностранных дел Молдовы, Украины и Грузии направили совместное письмо Верховному представителю ЕС Джозефу Борреллу, Комиссару ЕС по вопросам политики соседства и расшире-

va's European aspirations will depend on implementation of deep reforms and also on the outcome of the Parliamentary Elections of 2021.

References

1. Civil.ge (2021). Georgia, Ukraine, Moldova FMs call for 'new opportunities' from the EU. Retrieved from <https://civil.ge/archives/394976>. Accessed on 19.02.2021.
2. Digi24.ro (2021). How Klaus Iohannis was received in the Republic of Moldova. The first images from the meeting with Maia Sandu. Retrieved from <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/cum-a-fost-primit-klaus-iohannis-in-republica-moldova-primele-imagini-de-la-intalnirea-cu-maia-sandu-1425418>. Accessed on 19.02.2021.
3. Eurointegration.com.ua (2021). Ukrainian Ambassador to Moldova explained why Dodon is not expected in Kiev. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2017/09/27/7071552/>. Accessed on 19.02.2021.
4. Newsmaker.md (2021). What did Maia Sandu get after meeting Zelensky? The main statements briefly. Retrieved from <https://newsmaker.md/ro/rezultatul-intalnirii-dintre-sandu-si-zelenski-principale-declaratii-pe-scurt/>. Accessed on 19.02.2021.
5. Noi.md (2021). Maia Sandu has met with Josep Borrell. Retrieved from <https://noi.md/md/politica/maia-sandu-s-a-intalnit-cu-josep-borrell>. Accessed on 19.02.2021.
6. Reuters.com (2021). Romanian president donates 200,000 Pfizer vaccine doses to Moldova. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-moldova-romania-idUSKBN2931A2>. Accessed on 19.02.2021.
7. Rferl.org (2016). Moldovan Presidential Candidate Calls Rival's Crimea Remarks 'High Treason'. Retrieved from <https://www.rferl.org/a/moldova-sandu-dodon-crimea-remarks-treason/28091731.html>. Accessed on 20.02.2021.
8. Stirileprotv.ro (2020). Klaus Iohannis in Chisinau. Romania is helping the Republic of Moldova with 200,000 doses of Covid vaccine. Retrieved from <https://stirileprotv.ro/stiri/politic/presedintele-klaus-iohannis-ajunge-marti-in-chisinau-intr-o-vizita-oficiala.html>. Accessed on 20.02.2021.
9. Ukrinform.ru (2021). Ukraine and Moldova agreed to accelerate European integration programs. Retrieved from <https://www.ukrinform.ru/rubric-politics/3169435-ukraina-i-moldova-dogovorilis-uskorit-programmy-evrointegracii.html>. Accessed on 19.02.2021.

DESPITE FOUR YEARS OF FREEZING THE EURO-INTEGRATION PROCESSES, MOLDOVA HAS MADE MUCH MORE PROGRESS THAN MOST OTHER MEMBERS OF THE EASTERN PARTNERSHIP INITIATIVE HAVE

НЕСМОТЯ НА ЧЕТЫРЕ ГОДА ЗАМОРАЖИВАНИЯ ПРОЦЕССОВ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ, МОЛДОВА ДОБИЛАСЬ ГОРАЗДО БОЛЬШЕГО ПРОГРЕССА, ЧЕМ БОЛЬШИНСТВО ДРУГИХ УЧАСТНИКОВ ИНИЦИАТИВЫ ВОСТОЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

Оливеру Вархейи и министрам иностранных дел стран-членов ЕС. Авторы письма просили создать новую долгосрочную стратегию, которая позволила бы более глубокое сотрудничество между ЕС и его новыми ассоциированными партнерами в различных областях, предусмотренных Соглашением об ассоциации, включая энергетику, правосудие, здравоохранение и стратегические коммуникации [Civil.ge, 2021]. Министры также призвали к сотрудничеству в области безопасности и обороны, прося ЕС усилить свою роль в разрешении конфликтов. Этот пункт можно интерпретировать как призыв к помощи в противостоянии с Россией, поскольку все три государства (Грузия, Украина и Молдова) в настоящее время имеют неурегулированные конфликты и территориальные споры с участием России. Тот факт, что это письмо было адресовано вскоре после вступления в должность президента Санду, свидетельствует о решимости нового президента Молдовы и значении роли Молдовы среди наиболее активных участников инициативы Восточного партнерства. В этом отношении недавнее резкое ухудшение отношений между ЕС и Россией может быть окном возможностей для усиления существующих усилий по поиску правильного подхода, чтобы побудить ЕС к действиям, которые будут благоприятствовать членам Восточного партнерства.

За короткий период времени Молдова предприняла решительные шаги в направлении восстановления европейской интеграции в своей внешнеполитической повестке дня, восстановив дружественные отношения со своими ключевыми партнерами без ущерба для экономических связей с Россией. Несмотря на четыре года замораживания процессов евро-

інтеграції, Молдова добилась гораздо большего прогресса, чем большинство других участников инициативы Восточного партнерства. Дальнейшая реализация европейских устремлений Молдовы будет зависеть от проведения глубоких реформ, а также от результатов парламентских выборов 2021 года.

Источники

1. Civil.ge (2021). Главы МИД Грузии, Украины и Молдовы призывают ЕС к «новым возможностям». Доступно по адресу: <https://civil.ge/archives/394976>. Дата обращения: 19.02.2021.
2. Digi24.ro (2021). Как Клауса Иоанниса приняли в Молдове. Доступно по адресу: <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/cum-a-fost-primit-klaus-iohannis-in-republica-moldova-primele-imagini-de-la-intalnirea-cu-maia-sandu-1425418>. Дата обращения: 19.02.2021.
3. Eurointegration.com.ua (2021). Посол Украины в Молдове объяснил, почему Додона не ждут в Киеве. Доступно по адресу: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2017/09/27/7071552/>. Дата обращения: 19.02.2021.
4. Newsmaker.md (2021). Что получила Майя Санду после встречи с Зелески? Кратко основные положения. Доступно по адресу: <https://newsmaker.md/ro/rezultatul-intalnirii-dintre-sandu-si-zelenski-principalele-declaratii-pe-scurt/>. Дата обращения: 19.02.2021.
5. Noi.md (2021). Майя Санду встретила с Хосепом Борреллем. Доступно по адресу: <https://noi.md/md/politica/maia-sandu-s-a-intilnit-cu-josep-borrell>. Дата обращения: 19.02.2021.
6. Reuters.com (2021). Президент Румынии передал Молдове 200 тысяч доз вакцины Pfizer. Доступно по адресу: <https://www.reuters.com/article/us-moldova-romania-idUSKBN2931A2>. Дата обращения: 19.02.2021.
7. Rferl.org (2016). Кандидат в президенты Молдовы назвал крымские реплики конкурента "государственной изменой". Доступно по адресу: <https://www.rferl.org/a/moldova-sandu-dodon-crimea-remarks-treason/28091731.html>. Дата обращения: 20.02.2021.
8. Stirileprotv.ro (2020). Клаус Иоаннис в Кишиневе. Румыния помогает Республике Молдова доставкой 200000 доз вакцины Covid. Доступно по адресу: <https://stirileprotv.ro/stiri/politic/presedintele-klaus-iohannis-ajunge-marti-in-chisinau-intr-o-vizita-oficiala.html>. Дата обращения: 20.02.2021.
9. Ukrinform.ru (2021). Украина и Молдова договорились ускорить программы евроинтеграции. Доступно по адресу: <https://www.ukrinform.ru/rubric-politics/3169435-ukraina-i-moldova-dogovorilis-uskorit-programmy-evrointegracii.html>. Дата обращения: 19.02.2021.

GLOBAL ARMS TRADE AND IMPLICATIONS FOR THE CENTRAL ASIAN REGION

DR. ZHARMUKHAMED ZHARDYKHAN

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

МИРОВАЯ ТОРГОВЛЯ ОРУЖИЕМ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ ЦЕНТРАЛЬНОАЗИАТСКОГО РЕГИОНА

A few weeks ago, the Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), the leading international research institute on armed conflict, military expenditure and arms trade, presented its extensive annual *Arms Industry Database* for 2019 that elucidates the current state of affairs in the field of development and transfer of military technology and weapon systems. Despite the fact that the current report does not reflect the direct and indirect impact of the COVID-19 pandemic on arms trade, it presents the principal trends and modifications of the global arms market, its key actors and the gradual shift within the system that highlights potential breakthroughs. From our perspective, it was especially important to analyse the current trends in the military technology and arms trade and figure out prospective implications for the Central Asian states and the adjacent region, including the Caucasus, Russia, China and Turkey.

According to the SIPRI report, the total arms sales by the 25 largest arms companies in the world reached 361 billion USD in 2019, which is an 8.5 percent increase compared to the previous year, but, unexpectedly, for the first time a Middle Eastern com-

ACCORDING TO THE SIPRI REPORT, THE TOTAL ARMS SALES BY THE 25 LARGEST ARMS COMPANIES IN THE WORLD REACHED 361 BILLION USD IN 2019, WHICH IS AN 8.5 PERCENT INCREASE COMPARED TO THE PREVIOUS YEAR

СУДЯ ПО ДОКЛАДУ SIPRI, ОБЩИЕ ПРОДАЖИ ОРУЖИЯ 25 ВЕДУЩИХ КОМПАНИЙ ДОСТИГЛИ 361 МЛРД ДОЛЛАРОВ В 2019 ГОДУ, ЧТО НА 8,5% ВЫШЕ, ЧЕМ В ПРЕДЫДУЩЕМ

Несколько недель назад Стокгольмский институт исследования проблем мира (SIPRI) – ведущий международный исследовательский институт, который занимается изучением вооруженных конфликтов, военных расходов и торговли оружием, презентовал свою обширную базу данных военной промышленности *Arms Industry Database* с данными за 2019 год, которая проливает свет на текущее состояние разработок и передачи военных технологий и вооруженных систем. Несмотря на то, что данный доклад не отражает прямое и косвенное влияние пандемии COVID-19 на торговый оборот, он, тем не менее, показывает основные тенденции и модификации мирового рынка вооружения, его основных игроков, а также постепенную трансформацию внутри системы, которая указывает на потенциально прорывные сегменты. С нашей стороны было особенно важно проанализировать текущие тенденции в военных технологиях и выявить потенциальные последствия для центральноазиатских государств, а также региона в целом, включая Кавказ, Россию, Китай и Турцию.

pany appeared in the top 25, as EDGE representing the United Arab Emirates (UAE) ranked 22nd in that list with an impressive share of 1.3 percent of total arms sales [Sipri.org, 2020]. What could have been expected, however, was the steady rise of the Chinese arms sales, which is well illustrated by the presence of the four Chinese companies in the top 25 with their sales increased by 4.8 percent since 2018, as the sales of the two Russian companies in top 25 decreased significantly, with the third company dropping out of top 25 altogether after a 1.3 billion USD loss in sales [Sipri.org, 2020]. Thus, as far as the top 25 arms manufacturers in the world were concerned, the revenues of 12 US companies constituted 61 percent of total sales in 2019, with China coming second with an impressive 16 percent [DW.com, 2020].

Another SIPRI report entitled *Emerging Suppliers in the Global Arms Trade* compared the perspectives of the four newly emerging global arms suppliers – Brazil, South Korea, Turkey and the UAE – which, although not yet transformed into major players in the market, already delivered impressive sales performance. The UAE and Turkey became the

Судя по докладу SIPRI, общие продажи оружия 25 ведущих компаний, производящих вооружения, достигли в 2019 году 361 млрд долларов, что на 8,5% выше, чем в предыдущем году, но примечательно тут то, что впервые в списке 25 ведущих производителей был представлен Ближний Восток, когда компания EDGE из Объединенных Арабских Эмиратов (ОАЭ) заняла 22-е место, что равняется 1,3% всего оборота вооружений [Sipri.org, 2020]. Что было более менее ожидаемо, так это устойчивый рост китайских продаж оружия, что хорошо проиллюстрировано нахождением четырех китайских компаний в списке 25 ведущих производителей оружия, продажи которых выросли с 2018 года на 4,8%, в то время как продажи двух российских компаний из этого списка значительно упали, а третья вообще покинула этот список после падения продаж на 1,3 млрд долларов по сравнению с предыдущим годом [Sipri.org, 2020]. Если брать в расчет только 25 ведущих мировых производителей оружия, то выручка 12 американских компаний из этого списка составляет 61% всех продаж в 2019 году, опережая выручку китайских компаний,

two countries with the fastest average rank progression among global arms suppliers, as, compared to their 2000-2004 rank, they jumped 23 and 16 positions respectively by the end of 2019 [Béraud-Sudreau et al., 2020]. According to the report, Turkish defence and aviation industry sales showed one of the most impressive increases in recent years, jumping from 3.71 billion USD in 2010 to 6.69 billion USD in 2017, as the volume of arms exports by Turkey increased by 86 percent between 2010-2014 and 2015-2019.

The Turkish arms sales and export figures could expectedly be on relative rise for 2020 as well, partially due to Turkish arms sales to Azerbaijan during the armed conflict between Armenia and Azerbaijan over Nagorno-Karabakh and adjacent regions in October 2020, including prominent Bayraktar TB2 UAV (unmanned aerial vehicle), but as of the 2019 data, it was Turkmenistan, who became the largest recipient of Turkish arms exports with 23 percent share, compared to 5 percent of Azerbaijan [Béraud-Sudreau et al., 2020]. The two Turkish companies – Aselsan (#54) and Turkish Aerospace Industries (#84) – were already listed in the *Top 100 Arms-producing and Military Services Companies* with a collective arms sale of 2.8 billion USD [Fleurant et al., 2019].

According to the *Trends in International Arms Transfers, 2019*, another report by SIPRI that analyses arms transfer tendencies among the 25 largest arms exporting countries, Russian total arms exports dropped 18 percent in 2015-2019 compared to 2010-2014, including 87 percent decrease of Russian arms deliveries to the Syrian Government, which Russia actively supported since 2015 [Wezeman et al., 2020]

As for the list of the largest import-

которые уверенно идут на втором месте с 16% долей от общих продаж [DW.com, 2020].

Другой доклад SIPRI – *Emerging Suppliers in the Global Arms Trade* (Развивающиеся поставщики в мировой торговле оружием) сравнил перспективы четырех развивающихся стран-поставщиков оружия – Бразилии, Южной Кореи, Турции и ОАЭ – которые хотя еще не стали ведущими игроками на рынке, но уже достигли впечатляющих показателей. ОАЭ и Турция стали двумя странами с самой быстрой средней скоростью продвижения в рейтинге по сравнению с их положением в 2000-2004 годах, благодаря их прыжку к 2019 году на 23 и 16 мест соответственно [Béraud-Sudreau и др., 2020]. Согласно докладу, продажи турецкой оборонной и авиационной промышленности показали один из самых впечатляющих уровней роста, достигнув 6,69 млрд долларов в 2017 году по сравнению с 3,71 млрд в 2010 году, в то время как общий объем экспорта вырос на 86% с периода 2010-2014 по 2015-2019 годы.

Объем продаж оружия и экспорта Турции может сравнительно вырасти и в 2020 году частично за счет продаж оружия Азербайджану во время вооруженного конфликта между Арменией и Азербайджаном из-за Нагорного Карабаха и близлежащих районов в октябре 2020 года, включая знаменитые беспилотные летательные аппараты (БПЛА) Bayraktar TB2, хотя по данным за 2019 год главным импортером турецкого вооружения стал Туркменистан с долей в 23%, в то время как доля Азербайджана составляла всего 5% турецкого экспорта оружия [Béraud-Sudreau и др., 2020]. Две турецких компании – Aselsan (№ 54) и Turkish

TURKISH DEFENCE AND AVIATION INDUSTRY SALES SHOWED ONE OF THE MOST IMPRESSIVE INCREASES IN RECENT YEARS, JUMPING FROM 3.71 BILLION USD IN 2010 TO 6.69 BILLION USD IN 2017, AS THE VOLUME OF ARMS EXPORTS BY TURKEY INCREASED BY 86 PERCENT BETWEEN 2010-2014 AND 2015-2019

ПРОДАЖИ ТУРЕЦКОЙ ОБОРОННОЙ И АВИАЦИОННОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ПОКАЗАЛИ ОДИН ИЗ САМЫХ ВПЕЧАТЛЯЮЩИХ УРОВНЕЙ РОСТА, ДОСТИГНУВ 6,69 МЛРД ДОЛЛАРОВ В 2017 ГОДУ ПО СРАВНЕНИЮ С 3,71 МЛРД В 2010 ГОДУ, В ТО ВРЕМЯ КАК ОБЩИЙ ОБЪЕМ ЭКСПОРТА ВЫРОС НА 86% С ПЕРИОДА 2010-2014 ПО 2015-2019 ГОДОВ

ers of arms, according to the same report, Turkey, which in 1995-1999 was the third largest arms importer in the world, gradually decreased the share of its arms imports, turning now into a solid net exporter of arms now ranked 15th, while Kazakhstan and Azerbaijan became the 25th and 30th largest arms importers in the world. The main supplier of arms to Kazakhstan is Russia, which provides 90 percent of arms imports to Kazakhstan, followed by Spain (3.2%) and China (2.1%), while, interestingly, the largest arms importers to Azerbaijan are Israel (60%), Russia (31%) and Turkey (3.2%) [Wezeman et al., 2020].

What might seem in these reports like a gradual decline of the Russian military technology and steady advancement of the Chinese arms sales at the global level in recent years might have a vivid reflection in Central Asian defence policies and strategic considerations, especially since the changing balance between Russian and Chinese influences is also well perceived in other sectors throughout the region. This ongoing geopolitical transition is most clearly visible in the decline of Russian economic dominance in Central Asia in favour of China, as Russian trade that in the 1990s amounted to 110 billion USD and made up 80 percent of the region's trade dropped now to 18.6 billion USD, which is well behind that of China [Lemon & Jardine, 2020a]. Russian and Chinese interests coexisted peacefully in the region, since Russia traditionally maintained its dominance in socio-political and military spheres, while China gradually dominated regional economics, especially after the launch of the Belt and Road Initiative (BRI) and the infrastructure development projects under its umbrella [Lynch, 2020].

The equilibrium, however, seems to

**CHINESE ARMS
IMPORTS TO THE
REGION INCREASED
FROM MERE
1.5 PERCENT IN
2010-2014 TO AN
IMPRESSIVE 18
PERCENT IN 2015-
2019**

**КИТАЙ УВЕЛИЧИЛ
ДОЛЮ ИМПОРТА
ВООРУЖЕНИЙ С 1,5%
В 2010-2014 ГОДАХ
ДО ВПЕЧАТЛЯЮЩИХ
18% В 2015-2019
ГОДАХ**

Aerospace Industries (№ 84) – попали в ТОП-100 компаний, производящих оружие и военные услуги (*Top 100 Arms-producing and Military Services Companies*), с общей продажей на сумму в 2,8 млрд долларов [Fleurant и др., 2019].

По данным *Trends in International Arms Transfers, 2019* – еще одного доклада SIPRI, который исследует тенденции передачи вооружения среди 25 самых больших стран-экспортеров вооружения, общий экспорт российского оружия упал на 18% за период 2015-2019 года по сравнению с 2010-2014 годами, включая падение экспорта российского вооружения для правительства Сирии на 87%, которое она активно поддерживала с 2015 года [Wezeman и др., 2020].

Касательно списка основных импортеров оружия, по данным того же доклада, Турция, которая в 1995-1999 годах являлась третьим крупнейшим импортером оружия в мире, постепенно уменьшала долю импортируемого оружия, превратившись в чистого экспортера оружия, и на сегодняшний день занимает 15-е место среди крупнейших стран-экспортеров, в то время как Казахстан и Азербайджан занимают 25-е и 30-е места в списке крупнейших импортеров оружия. В тройку крупнейших поставщиков оружия Казахстану входит Россия, которая поставляет 90% импортируемого оружия, Испания (3,2%) и Китай (2,1%), в то время в тройку крупнейших импортеров оружия в Азербайджан входят Израиль (60%), Россия (31%) и Турция (3,2%) [Wezeman и др., 2020].

То, что может показаться постепенным снижением влияния военных технологий России и устойчивым ростом продаж оружия Китаем в мире в последние годы, могут

change in recent years with growing involvement of China in the military and security sectors in the region, as the Chinese arms imports to the region increased from mere 1.5 percent in 2010-2014 to an impressive 18 percent in 2015-2019, which culminated in the construction of its first military base in the region in 2016 overseeing Tajik-Afghan Border [Lemon & Jardine, 2020b]. As of now, China is already the main supplier of arms to Uzbekistan, and Chinese arms import to Turkmenistan far exceeds that of Russia, although China is not the leading supplier there.

One of the key aspects that boosts the Central Asian arms purchases from China became the relative lag of the Russian military technology in certain advanced segments such as combat drones (or unmanned combat aerial vehicles (UCAV)) and precision equipment, as the reputation of the prominent Russian weapon systems was somehow compromised during the recent armed conflicts in Nagorno-Karabakh, Syria and Libya, where combat drones played a decisive role. In this regard, while analysing the recent military defeat in the war with Azerbaijan, Armenian Prime Minister Nikol Pashinyan criticized the inefficiency of the new Russian electronic warfare (EW) and air defence systems purchased in 2017, which were supposed to contain and neutralize, among

иметь значительное влияние на оборонную политику и стратегические соображения центральноазиатских стран, особенно в контексте изменения баланса влияний России и Китая в регионе и в других отраслях. Эта продолжающаяся геополитическая смена особенно заметна в контексте уменьшения российского экономического влияния в Центральной Азии в пользу Китая, учитывая то, что торговый оборот региона с Россией, достигавший в 1990-х 110 млрд долларов или 80% региональной торговли, сейчас упала до 18,6 млрд долларов, заметно уступая торговому обороту с Китаем [Lemon & Jardine, 2020a]. Китайские и российские интересы в регионе вполне мирно сосуществовали, так как Россия традиционно сохраняла доминирующие позиции в политической и военной отраслях, в то время как Китай наращивал свое влияние в экономике региона, особенно после запуска инициативы «Пояса и пути» и инфраструктурных проектов в ее рамках [Lynch, 2020].

Этот баланс, однако, начинает немного меняться в последние годы в виду растущего влияния Китая в военной отрасли и секторе безопасности, и Китай увеличил свою долю импорта вооружений с 1,5% в 2010-2014 годах до впечатляющих 18% в 2015-2019 годах, что вскоре ознаменовалось созданием первой военной базы на тад-

other things, combat drones [Sputnik Armenia, 2020]. Thus, between 2014 and 2016 several Central Asian states had purchased advanced Chinese combat drones, with Kazakhstan and Uzbekistan opting for the Wing Loong combat drone, and Turkmenistan operating the CH-3 [Lemon & Jardine, 2020b]. In 2019, Kazakhstan signed a deal with the Israeli Elbit Systems for the production of the surveillance and reconnaissance UAVs in Kazakhstan [UAS Vision, 2020]. Moreover, it was reported that Kazakhstan is considering the purchase of the Turkish Bayraktar TB2 UAV over Chinese drones following their successful employment by the Azerbaijani military, for which an official delegation from the Kazakh Ministry of Defence was deployed to the 14th Unmanned Aircraft Systems Base Command in Batman, Turkey [Daily Sabah, 2020].

In the meantime, as the *SIPRI Yearbook 2020* highlights, with 63 percent growth between 2010 and 2019, Central Asia became the subregion with the second fastest percentage growth in military expenditure after North Africa (67%), while for 2018-2019 alone Central Asia leads in the percentage changes in military expenditure by subregion list with 16 percent growth [SIPRI Yearbook, 2020].

жикско-афганской границе в 2016 году [Lemon & Jardine, 2020b]. На сегодняшний день Китай уже является основным поставщиком оружия Узбекистану, а китайский импорт вооружения в Туркменистан уже превышает российский, хотя Китай там не является главным поставщиком.

Одним из ключевых аспектов увеличения закупок вооружения у Китая центральноазиатскими странами является сравнительное отставание российских военных технологий в отдельных передовых сегментах, таких как ударные дроны (или ударные БПЛА) и высокоточные аппараты, особенно после того, как репутация российских военных систем была немного подмочена во время военных конфликтов в Нагорном Карабахе, Сирии и Ливии, где беспилотные системы сыграли немаловажную роль. Совсем недавно, анализируя поражение в войне с Азербайджаном, премьер-министр Армении Никол Пашинян открыто критиковал неэффективность российских систем радиоэлектронной борьбы (РЭБ) и противовоздушной обороны, купленной в 2017 году, которые должны были подавлять и обезвреживать в том числе и ударные дроны [Sputnik Armenia, 2020]. Так, с 2014

References

1. Béraud-Sudreau, L. et al. (2020). Emerging Suppliers in the Global Arms Trade. SIPRI Insights on Peace and Security, 2020/13.
2. Daily Sabah (2020). Kazakhstan may ditch Chinese UAVs for Turkish Bayraktar TB2s, Russian media claims. Retrieved from <https://www.dailysabah.com/business/defense/kazakhstan-may-ditch-chinese-uavs-for-turkish-bayraktar-tb2s-russian-media-claims>. Accessed on 10.02.2021.
3. DW.com (2020). US, China ruled global arms market in 2019: SIPRI. Retrieved from <https://www.dw.com/en/us-china-ruled-global-arms-market-in-2019-sipri/a-55841154>. Accessed on 08.02.2021.
4. Fleurant, A. et al. (2019). The SIPRI Top 100 Arms-producing and Military Services Companies, 2018. SIPRI Fact Sheet.
5. Lemon, E. & Jardine, B. (2020a). How is Russia Responding to China's Creeping Security Presence in Tajikistan? Russian Analytical Digest, 248, 6–8. Retrieved from https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-security-studies/pdfs/RAD_248.pdf. Accessed on 08.02.2021.
6. Lemon, E. & Jardine, B. (2020b). In Russia's Shadow: China's Rising Security Presence in Central Asia. Kennan Cable, 52. Retrieved from https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/KI_200519_cable%2052_v1.pdf. Accessed on 05.02.2021.
7. Lynch, I. J. (2020). What Are the Implications of China's Growing Security Role in Central Asia? The Diplomat. Retrieved from <https://thediplomat.com/2020/06/what-are-the-implications-of-chinas-growing-security-role-in-central-asia/>. Accessed on 06.02.2021.
8. Sipri.org (2020). Global arms industry: Sales by the top 25 companies up 8.5 per cent; big players active in Global South. Retrieved from <https://www.sipri.org/media/press-release/2020/global-arms-industry-sales-top-25-companies-85-cent-big-players-active-global-south>. Accessed on 05.02.2021.
9. SIPRI Yearbook (2020). Armaments, Disarmament and International Security. Summary. Retrieved from https://www.sipri.org/sites/default/files/2020-06/yb20_summary_en_v2.pdf. Accessed on 04.02.2021.
10. Sputnik Armenia (2020). Air defence systems did not work during the war: Pashinyan commented. Retrieved from <https://ru.armeniasputnik.am/politics/20201205/25626648/V-khode-voyny-sistemy-zakrytiya-neba-ne-srabotali-Pashinyan-predstavil-podrobnosti.html>. Accessed on 09.02.2021.
11. UAS Vision (2020). Elbit Signs UAV Production Deal with Kazakhstan. Retrieved from <https://www.uasvision.com/2019/08/12/elbit-signs-uav-production-deal-with-kazakhstan/>. Accessed on 10.02.2021.
12. Wezeman, P. et al. (2020). Trends in International Arms Transfers, 2019. SIPRI Fact Sheet.

WITH 63 PERCENT GROWTH BETWEEN 2010 AND 2019, CENTRAL ASIA BECAME THE SUBREGION WITH THE SECOND FASTEST PERCENTAGE GROWTH IN MILITARY EXPENDITURE AFTER NORTH AFRICA (67%)

С ЗАМЕТНЫМ РОСТОМ В 63% ЗА ПЕРИОД 2010-2019 ГОДОВ, ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ СТАЛА ВТОРЫМ СУБРЕГИОНОМ В МИРЕ ПО РОСТУ ВОЕННЫХ РАСХОДОВ ПОСЛЕ СЕВЕРНОЙ АФРИКИ (67%)

по 2016 годы некоторые страны Центральной Азии закупили передовые китайские ударные дроны: Казахстан и Узбекистан заказали ударные дроны «Wing Loong», а Туркменистан — «CH-3» [Lemon & Jardine, 2020b].

В 2019 году Казахстан заключил договор с израильской компанией Elbit Systems о совместном производстве на территории Казахстана тактических разведывательных БПЛА [UAS Vision, 2020], а совсем недавно стало известно, что ввиду успешного использования азербайджанской армией, Казахстан рассматривает закупки турецких БПЛА Bayraktar TB2, предпочитая их китайским дронам, ради чего официальная делегация Министерства обороны Казахстана уже посетила 14-ю Командную базу беспилотных летательных систем в городе Батман, Турция [Daily Sabah, 2020].

А тем временем, как сообщает *SIPRI Yearbook 2020*, с заметным ростом в 63% за период 2010-2019 годов, Центральная Азия стала вторым субрегионом в мире по росту военных расходов после Северной Африки (67%), а за период 2018-2019 годов Центральная Азия лидирует в мире по процентному росту военных расходов в мире с показателем в 16% [SIPRI Yearbook, 2020].

Источники

1. Боро-Судрё, Л. и др. (2020). Развивающиеся поставщики в мировой торговле оружием. SIPRI Insights on Peace and Security, 2020/13.
2. Daily Sabah (2020). Казахстан может отказаться от китайских БПЛА в пользу турецких Bayraktar TB2s. Доступен по адресу: <https://www.dailysabah.com/business/defense/kazakhstan-may-ditch-chinese-uavs-for-turkish-bayraktar-tb2s-russian-media-claims>. Дата обращения: 28.01.2021.
3. DW.com (2020). США, Китай доминировали на мировом рынке оружия в 2019 году. Доступен по адресу: <https://www>.

dw.com/en/us-china-ruled-global-arms-market-in-2019-sipri/a-55841154. Дата обращения: 25.01.2021.

4. Флеран, А. и др. (2019). Список СИПРИ ТОП-100 компаний-производителей военных услуг, 2018. SIPRI Fact Sheet.
5. Лемон, Е., Жардин, Б. (2020а). Как Россия реагирует на растущее китайское влияние в Таджикистане в сфере безопасности? Russian Analytical Digest, 248, 6–8. Доступен по адресу: https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD_248.pdf. Дата обращения: 28.01.2021.
6. Лемон, Е., Жардин, Б. (2020b). В тени России. Растущее влияние Китая в Центральной Азии в сфере безопасности. Kennan Cable, 52. Доступен по адресу: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/KI_200519_cable%2052_v1.pdf. Дата обращения: 28.01.2021.
7. Линч, И. Дж. (2020). Каковы последствия растущей роли Китая в Центральной Азии в сфере безопасности?. Доступен по адресу: <https://thediplomat.com/2020/06/what-are-the-implications-of-chinas-growing-security-role-in-central-asia/>. Дата обращения: 28.01.2021.
8. Sipri.org (2020). Мировая торговля оружием. Продажи ТОП-25 компаний выросло на 8,5%.

Доступен по адресу: <https://www.sipri.org/media/press-release/2020/global-arms-industry-sales-top-25-companies-85-cent-big-players-active-global-south>. Дата обращения: 25.01.2021.

9. SIPRI Yearbook (2020). Вооружение, Разоружение и Международная безопасность. Доступен по адресу: https://www.sipri.org/sites/default/files/2020-06/yb20_summary_en_v2.pdf. Дата обращения: 28.01.2021.
10. Sputnik Armenia (2020). В ходе войны системы "закрытия неба" не сработали: Пашинян представил подробности. Доступен по адресу: <https://ru.armeniasputnik.am/politics/20201205/25626648/V-khode-voyny-sistemy-zakrytiya-neba-ne-srabotali-Pashinyan-predstavil-podrobnosti.html>. Дата обращения: 28.01.2021.
11. UAS Vision (2020). Elbit подписал с Казахстаном договор о совместном производстве БПЛА. Доступен по адресу: <https://www.uasvision.com/2019/08/12/elbit-signs-uav-production-deal-with-kazakhstan/>. Дата обращения: 28.01.2021.
12. Веземан, П. и др. (2020). Тенденции передачи вооружения, 2019. SIPRI Fact Sheet.

ILLEGAL LANDFILL SITES IN THE BALKANS AFFECTING WATER POLLUTION

SAULE AKHMETKALIYEVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

НЕЗАКОННЫЕ СВАЛКИ НА БАЛКАНАХ ЗАГРЯЗНЯЮТ ВОДЫ

With the start of 2021, news agencies around the globe attracted public's attention to the issue of floating waste in the Balkans, especially along the Drina and Lim rivers. It has been reported that during heavy rainfall events, waste was transported from illegal landfill sites to the local rivers contributing to the accumulation of waste in waters. Local NGOs in one of the Balkan countries, Serbia, have estimated that there are at least eight illegal landfills only along the Lim River: five in Montenegro, two in Serbia and one in Bosnia and Herzegovina [Gomez, 2021]. This analysis will evaluate environmental impacts of illegal landfill sites along the Drina and Lim rivers in the Balkans, as well as proposed ways of solving the crisis.

The Drina River is a river in central Balkans, Southeast Europe. The biggest tributary of the Drina River is the Lim River in Serbia [Leščešen et al., 2015]. The upper parts of the Drina River and its tributaries are sites of freshwater fishing, while downstream areas have a substantial hydroelectric potential, one of the major cities along the river, Višegrád, being a site of hydroelectric power plant [Britanica, n.d.]. Recent rains have caused the floating barrier near Višegrád, designed to stop the flow of plastic waste towards the hydropower plant, to collapse. Even with the installation

**EVERY YEAR, 6,000 TO
8,000 M3 OF WASTE
ARE PULLED OUT OF
THE DRINA RIVER
NEAR VIŠEGRÁD**

**ЕЖЕГОДНО ИЗ
РЕКИ ДРИНА
ВОЗЛЕ ВИШЕГРАДА
ВЫВОЗИТСЯ ОТ
6000 ДО 8000 М3
ОТХОДОВ**

С начала 2021 года информационные агентства по всему миру привлекли внимание общественности к проблеме плавучих отходов на Балканах, особенно вдоль рек Дрина и Лим. Сообщалось, что во время сильных дождей отходы вымывались с незаконных свалок в местные реки, что способствовало накоплению отходов в водах. Местные неправительственные организации в одной из балканских стран, Сербии, подсчитали, что только вдоль реки Лим существует не менее восьми незаконных свалок: пять в Черногории, две в Сербии и одна в Боснии и Герцеговине (Гомес, 2021). Этот анализ позволит оценить воздействие незаконных свалок вдоль рек Дрина и Лим на Балканах на окружающую среду, а также предложенные пути решения данного кризиса.

Река Дрина - река в центральных Балканах, в Юго-Восточной Европе. Самый большой приток реки Дрина - река Лим в Сербии (Лещешен и др., 2015). Верхняя часть реки Дрина и ее притоки являются объектами пресноводного рыболовства, в то время как районы нижнего течения обладают значительным гидроэнергетическим потенциалом. Одной из многочисленных гидроэлектростанций, построенных на

of another barrier 2 km downstream, the management of the plant was forced to install cleaning up operations to fight against the build-up of garbage that threatens the plant. Every year, 6,000 to 8,000 m³ of waste are pulled out of the river near Višegrád [Gomez, 2021]. Issues such as this one are common throughout the Balkans and do not only interrupt the work of hydroelectric power plants but also create long-term environmental impacts.

Enforcement of waste legislation is essential for an effective waste management system. Unfortunately, countries in the Balkans have a weak waste management and as a result, illegal municipal and industrial waste dumping has become a pressing issue. Partially, this is due to the lack of waste collection services; however, there have been reports of illegal waste dumping by waste operators [Hogg and Vergunst, 2017]. Average waste generation rate in Bosnia and Herzegovina was 0.89 kg per capita per day, totalling to 1.3 million tons of municipal waste in 2015. Even though 74% of waste is collected by waste collection services, only 1% of the waste is recovered, 33% is disposed in sanitary landfills, while the remaining waste is disposed in

берегах этой реки, является Вишеградская гидроэлектростанция (Британика, б.д.). Недавние дожди привели к обрушению плавучего барьера возле Вишеграда, предназначенного для остановки потока пластиковых отходов к гидроэлектростанции. Даже после установки еще одного заграждения в 2 км ниже по течению, руководство завода было вынуждено организовать операции по очистке, чтобы бороться с накоплением мусора, который угрожает предприятию. Ежегодно из реки возле Вишеграда вывозится от 6000 до 8000 м³ отходов (Гомес, 2021). Подобные проблемы распространены на Балканах и не только прерывают работу гидроэлектростанций, но и оказывают долгосрочное воздействие на окружающую среду.

Соблюдение законодательств об отходах необходимо для эффективной системы управления отходами. К сожалению, в странах на Балканах управление отходами неэффективно, и в результате незаконный сброс муниципальных и промышленных отходов стал насущной проблемой. Частично это связано с отсутствием услуг по сбору мусора; однако так же поступают

uncontrolled municipal landfills [Cero et al., 2018]. Most of the municipal landfills do not meet the standards of the Landfill Directive, but still hold an official license to receive waste. [According to the Council of the European Union [1999], the Landfill Directive, known as Council Directive 1999/31/EC [April 26, 1999], is a European Union [EU] directive on regulating waste management of landfills in the EU. The aim of the directive is to prevent and/or reduce negative effects on the environment, especially on surface water, groundwater, soil, air and human health from the landfilling of waste]. This poses an immense environmental stress for the affected areas and its surroundings. [Hogg and Vergunst, 2017].

An average of 60% of households in the Balkans pay waste collection fees. However, the fees are very low. For instance, in Serbia, in 2019, waste collection and disposal fees were around EUR 1.70-2.55 per household [Spasić, 2019]. This is caused by two main issues: first, the households are not willing to pay higher fees for poor waste collection services; second, the local governments are reluctant to increase the fees as it might decrease their popularity for future elections. The only way to break the loop is to increase the quality of services by collecting higher service fees that would lead to environmentally safe waste treatment and disposal [Hogg and Vergunst, 2017]. According to the assistant environmental protection minister for waste and wastewater management, Filip Abramović, the government of Serbia is planning to increase the fees by EUR 1-2 to improve the waste disposal service in the country [Spasić, 2019]. However, the improvements are yet to come. Moreover, recently, the Minister of Environmental Protection of the Republic of Serbia, Irena Vujović, stated that the government had obtained

74% OF WASTE IS COLLECTED BY WASTE COLLECTION SERVICES, ONLY 1% OF THE WASTE IS RECOVERED, 33% IS DISPOSED IN SANITARY LANDFILLS, WHILE THE REMAINING WASTE IS DISPOSED IN UNCONTROLLED MUNICIPAL LANDFILLS.

74% ОТХОДОВ СОБИРАЮТСЯ СЛУЖБАМИ СБОРА ОТХОДОВ, ТОЛЬКО 1% ОТХОДОВ РЕКУПЕРИРУЕТСЯ, 33% ВЫВОЗИТСЯ НА САНИТАРНЫЕ СВАЛКИ, А ОСТАВШИЕСЯ ОТХОДЫ ВЫВОЗИТСЯ НА НЕКОНТРОЛИРУЕМЫЕ МУНИЦИПАЛЬНЫЕ СВАЛКИ

сообщения о незаконном сбросе отходов операторами по вывозу мусора (Хогг и Вергунст, 2017). В Боснии и Герцеговине средний уровень образования отходов составляет 0,89 кг на душу населения в день, что в целом составило 1,3 миллиона тонн муниципальных отходов в 2015 году. Несмотря на то, что 74% отходов собираются службами сбора отходов, только 1% отходов рекуперируется, 33% вывозится на санитарные свалки, а оставшиеся отходы вывозятся на неконтролируемые муниципальные свалки (Серо и др., 2018). Большинство муниципальных свалок не соответствуют стандартам Директивы по Отходам, но по-прежнему имеют официальную лицензию на прием отходов. (Согласно Совету Европейского Союза (1999), Директива по Отходам, известная как Директива Совета 1999/31/EC (26 апреля 1999 г.), является директивой Европейского Союза (ЕС) по регулированию обращения с отходами на свалках в ЕС. Целью директивы является предотвращение и/или уменьшение негативного воздействия на окружающую среду, особенно на поверхностные и грунтовые воды, почву, воздух и здоровье человека в результате захоронения отходов). Эта ситуация создает огромный стресс на экологию пострадавших районов и их окрестностей (Хогг и Вергунст, 2017).

В среднем 60% семей на Балканах платят сборы за вывоз мусора. Однако сборы очень низкие. Например, в Сербии в 2019 году сборы за сбор и вывоз мусора составляли около 1,70–2,55 евро (Спасич, 2019). Это вызвано двумя основными проблемами: во-первых, домохозяйства не желают платить более высокую плату за некачественные услуги по сбору мусора; во-вторых, местные органы власти не хотят увеличивать сборы, поскольку это

THE ONLY WAY TO BREAK THE LOOP IS TO INCREASE THE QUALITY OF SERVICES BY COLLECTING HIGHER SERVICE FEES THAT WOULD LEAD TO ENVIRONMENTALLY SAFE WASTE TREATMENT AND DISPOSAL

ЕДИНСТВЕННЫЙ СПОСОБ РАЗОРВАТЬ ПЕТЛЮ - ПОВЫСИТЬ КАЧЕСТВО УСЛУГ ЗА СЧЕТ БОЛЕЕ ВЫСОКОЙ ПЛАТЫ ЗА УСЛУГИ, ЧТО ПРИВЕДЕТ К ЭКОЛОГИЧЕСКИ БЕЗОПАСНОЙ ПЕРЕРАБОТКЕ И УТИЛИЗАЦИИ ОТХОДОВ

nypost.com

funding and would start planning to build waste recycling centres in eight regions of the country [Gomez, 2021].

Currently, plastic pollution is one of the main global concerns with almost 5 billion tons of plastic entering the oceans annually. Events such as flooding, caused by rainfall and storm, collect and transport plastic waste on the land towards freshwater ecosystems. In the meantime, rivers play an important role in transporting plastic waste to seas and oceans. 80% of aquatic litter in the marine environments come from land-based sources, such as public littering, illegal waste dumping and industrial activities. It is worth remembering that plastic in the environment has a residence time of tens to hundreds of years. Moreover, plastic degradation leads to the generation of microplastics, plastic particles smaller than 5 mm [Bellasi et al., 2020]. Microplastics are easily utilized by benthic organisms either via consumption or via respiration. Moreover, microplastics accumulate in aquatic organisms and pose threat to

может снизить их популярность на будущих выборах. Единственный способ разорвать петлю - повысить качество услуг за счет более высокой платы за услуги, что приведет к экологически безопасной переработке и утилизации отходов (Хогг и Вергунст, 2017). По словам помощника министра охраны окружающей среды по управлению отходами и сточными водами Филипа Абрамовича, правительство Сербии планирует увеличить сборы на 1-2 евро для улучшения службы утилизации отходов в стране (Спасич, 2019), однако впереди еще много работы. К тому же, недавно министр охраны окружающей среды Республики Сербия Ирена Вуйович заявила, что правительство получило финансирование и начнет планировать строительство центров по переработке отходов в восьми регионах страны (Гомес, 2021).

В настоящее время пластиковое загрязнение является одной из основных глобальных проблем, поскольку ежегодно в оке-

biodiversity and human health.

To conclude, it is important for the Balkan countries to tackle the issue of illegal landfills immediately, as it is not only threatening the operations of hydropower plants but also creating an immense stress for the environment and the ecosystem.

References:

1. Bellasi, A., Binda, G., Pozzi, A., Galafassi, S., Volta, P., & Bettinetti, R. (2020). Microplastic contamination in freshwater environments: A review, focusing on interactions with sediments and benthic organisms. *Environments*, 7(30), pp. 1-28. doi: 10.3390/environments7040030.
2. Britannica (n.d.). Drina River. Retrieved from <https://www.britannica.com/place/Drina-River>. Accessed on 26.02.2021.
3. Cero, M., Silajdžić, I., & Kurtagić, S.M. (2018). Waste management in Bosnia and Herzegovina – Current situation and perspectives. In: Thiel, S., Thomé-Kozmiensky, E., Winter, F., & Juchelková, D. (Eds.), *Waste Management*, 8, pp. 109-118. Universal Medien GmbH, Munich.
4. Council of the European Union (1999). Council Directive 1999/31/EC of 26 April 1999 on the landfill of waste. *Official Journal*, 182, pp. 1-19.
5. Gomez, J. (2021). Illegal landfill sites along rivers in the Balkans are causing an ecology disaster. *Euronews*. Retrieved from <https://www.euronews.com/2021/02/19/illegal-landfill-sites-along-rivers-in-the-balkans-are-causing-an-ecology-disaster>. Accessed on 26.02.2021.
6. Hogg, D., & Vergunst, T. (2017). A comprehensive assessment of the current waste management situa-

аны попадает почти 5 миллиардов тонн пластика. Такие события, как наводнения, вызванные дождями и штормами, вымывают пластиковые отходы на суше в пресноводные экосистемы. Между тем реки играют важную роль в транспортировке пластиковых отходов в моря и океаны. 80% мусора в морской среде поступает из наземных источников, таких как мусор в общественных местах, незаконный сброс отходов и промышленная деятельность. Следует помнить, что пластик в окружающей среде имеет время пребывания от десятков до сотен лет. Кроме того, деградация пластика приводит к образованию микропластика, пластиковых частиц размером менее 5 мм (Белласи и др., 2020). Микропластик легко утилизируется бентосными организмами либо через потребление, либо через дыхание. Более того, микропластик накапливается в водных организмах и представляет угрозу для здоровья человека и биоразнообразия.

В заключение, Балканским странам важно немедленно решить проблему незаконных свалок, поскольку это не только угрожает работе гидроэлектростанций, но и создает огромный стресс для окружающей среды и экосистемы.

dailysentinel.com

tion in south east Europe and future perspectives for the sector including options for regional cooperation in recycling of electric and electronic waste. European Commission.

7. Leščešen, I., Pantelić, M., Dolinaj, D., Stojanović, V., & Milošević, D. (2015). Statistical analysis of water quality parameters of the Drina River (West Serbia), 2004-11. Polish Journal of Environmental Studies, 24(5), pp. 555-561. doi: 10.15244/pjoes/29684.
8. Spasić, V. (2019). Serbia to change waste management model under new strategy. Balkan Green Energy News. Retrieved from <https://balkangreenenergynews.com/serbia-to-change-waste-management-model-under-new-strategy/>. Accessed on 26.02.2021.

Источники

1. Белласи, А., Бинда, Г., Поцци, А., Галафаси, С., Вольта, П., и Беттинетти, Р. (2020). Загрязнение микропластиком в пресноводной среде: Обзор, посвященный взаимодействию с отложениями и бентосными организмами. Инвайранментс, 7(30), pp. 1-28. doi: 10.3390/environments7040030.
2. Британика (б.д.). Река Дрина. Источник <https://www.britannica.com/place/Drina-River>. Доступ 26.02.2021.
3. Гомес, Дж. (2021). Незаконные свалки вдоль рек на Балканах вызывают экологическую катастрофу. Еуроньюс. Источник <https://www.euronews.com/2021/02/19/illegal-landfill-sites-along-rivers-in-the-balkans-are-causing-an-ecology-disaster>. Доступ 26.02.2021.

MICROPLASTICS ACCUMULATE IN AQUATIC ORGANISMS AND POSE THREAT TO BIODIVERSITY AND HUMAN HEALTH

МИКРОПЛАСТИК НАКАПЛИВАЕТСЯ В ВОДНЫХ ОРГАНИЗМАХ И ПРЕДСТАВЛЯЕТ УГРОЗУ ДЛЯ ЗДОРОВЬЯ ЧЕЛОВЕКА И БИОРАЗНООБРАЗИЯ

com/2021/02/19/illegal-landfill-sites-along-rivers-in-the-balkans-are-causing-an-ecology-disaster. Доступ 26.02.2021.

4. Лещешен И., Пантелич М., Долинай Д., Стоянович В. и Милошевич Д. (2015). Статистический анализ параметров качества воды реки Дрина (Западная Сербия), 2004-11. Польский журнал экологических исследований, 24(5), стр. 555-561. doi: 10.15244/pjoes/29684.
5. Соро М., Силайджич И. и Куртагич С. (2018). Управление отходами в Боснии и Герцеговине - Текущая ситуация и перспективы. В: Тиль, С., Томе-Козьминский, Э., Винтер, Ф., и Юхелкова, Д. (Ред.), Управление отходами, 8, стр. 109-118. Universal Medien GmbH, Мюнхен.
6. Совет Европейского Союза (1999). Директива Совета 1999/31/ЕС от 26 апреля 1999 г. о захоронении отходов. Официальный журнал, 182, pp. 1-19.
7. Спасич, В. (2019). Сербия изменит модель управления отходами в соответствии с новой стратегией. Балканские новости зеленой энергии. Источник <https://balkangreenenergynews.com/serbia-to-change-waste-management-model-under-new-strategy/>. Доступ 26.02.2021.
8. Хогг, Д., и Вергунст, Т. (2017). Комплексная оценка текущей ситуации в сфере обращения с отходами в Юго-Восточной Европе и будущих перспектив этого сектора, включая варианты регионального сотрудничества в области утилизации электрических и электронных отходов. Европейская комиссия.

BELARUS'TAKİ KONTROLLÜ DÖNÜŞÜM SÜRECİNİN ANA HATLARI

İBRAHİM HASANOĞLU

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ

ГИРЕСУН УНИВЕРСИТЕТИ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР
МАГИСТРАНТЫ

БЕЛАРУСЬТАҒЫ БАҚЫЛА- УДАҒЫ ТРАНСФОРМАЦИЯ ҮДЕРІСІНІҢ НЕГІЗГІ САПТАРЫ

Covid-19 salgını, şüphesiz 2020 yılında meydana gelen ve sonuçları itibarıyla gerek devletlerin iç ve dış politikalarını gerekse uluslararası sistemin tamamını etkileyen hadiselerin başında gelmektedir. Bununla birlikte bahsi geçen salgın dışında post-Sovyet coğrafyada ortaya çıkan bir dizi gelişme de 2020 yılının önemini artırmaktadır. Bu bağlamda Azerbaycan ile Ermenistan arasında Dağlık Karabağ özelinde vuku bulan 44 günlük savaş ve Kırgızistan'da Cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinin yenilenmesiyle neticelenen iktidar değişikliğinin yanı sıra Belarus'taki olaylar öne çıkmaktadır.

Bilindiği üzere Belarus'u 2020 yılında uluslararası politikanın ana gündem maddelerinden biri haline getiren hükümet karşıtı gösteri ve protestolar, bahsi geçen senenin Ağustos ayında düzenlenen Devlet Başkanlığı seçimlerini 1994 yılından itibaren bu görevi yürüten Aleksandr Lukaşenko'nun %80.08'lik bir oy oranıyla kazandığının ilan edilmesinin ardından başlamıştır. Protestoların öncekilere kıyasla daha yaygın ve geniş kapsamlı olarak gerçekleştirildiği ve Lukaşenko'nun iktidardan çekilmesinin, siyasi mahkûmların serbest bırakılmasının ve seçimlerin yenilenmesinin talep edildiği bir ortamda Batılı devletlerin de desteğiyle 2003'te Gürcis-

**LUKAŞENKO,
BELARUS'TA BİR
ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ
TASLAĞININ
HAZIRLANACAĞINI, BU
DEĞİŞİKLİĞİN 2021'DE
HALK OYLAMASINA
SUNULACAĞINI,
DEĞİŞİKLİK SONRASI
SEÇİMLERİN
YENİLECEĞİNİ
VE KENDİSİNİN
DEVLET BAŞKANLIĞI
GÖREVİNDEN
AYRILACAĞINI İLAN
ETMİŞTİR**

**ЛУКАШЕНКО
БЕЛАРУСЬТА
КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ
ТҮЗЕТУ ЖОБАСЫНЫҢ
ДАЙЫНДАЛАТЫНЫН,
БҰЛ ТҮЗЕТУДІҢ 2021
ЖЫЛЫ РЕФЕРЕНДУМҒА
ШЫҒАРЫЛАТЫНЫН,
ТҮЗЕТУЛЕРДЕН
КЕЙІН САЙЛАУДЫҢ
ЖАҢАРТЫЛАТЫНЫН
ЖӘНЕ ӨЗІНІҢ
ПРЕЗИДЕНТ
ҚЫЗМЕТІНЕН КЕТЕТІНІН
МӘЛІМДЕДІ**

Ковид-19 эпидемиясы, сөзсіз, 2020 жылда шыққан және мемлекеттердің ішкі және сыртқы саясатына және бүкіл халықаралық жүйеге әсер еткен оқиғалардың бірі болып табылады. Алайда, посткеңестік географияда жоғарыда аталған эпидемиядан басқа бірқатар даму оқиғалары да 2020 жылдың маңыздылығын арттыруда. Бұл тұрғыда Таулы Қарабақтағы Әзірбайжан мен Армения арасындағы 44 күндік соғыс пен Қырғызстандағы Президенттік және парламенттік сайлаулардың жаңаруымен аяқталған биліктің ауысуынан басқа, Беларусьтағы оқиғалар ерекше көзге түседі.

Беларусьты 2020 жылы халықаралық саясаттың басты мәселелерінің біріне айналдырған үкіметке қарсы демонстрациялар мен наразылықтар, жоғарыда аталған жылдың тамыз айында өткен Президент сайлауы бұл лауазымда 1994 жылдан бері келе жатқан Александр Лукашенконың 80,08% дауыс беру деңгейімен жеңіске жеткені туралы хабарламадан кейін басталды. Наразылықтар бұрынғыға қарағанда кеңірек және ауқымды болғаны және Лукашенконың биліктен кетуі, саяси тұтқындарды босату және сайлауды жаңартуды талап ететін ортада Батыс мемлекет-

tan'da, 2004 ve 2014'te Ukrayna'da ve 2005'te Kırgızistan'da olduğu gibi Belarus'ta da bir renkli devrimin meydana geleceği beklentisi ortaya çıkmıştır. Fakat Covid-19 salgını nedeniyle daha ziyade iç sorunlarıyla meşgul olan ve Doğu Avrupa'da Ukrayna benzeri yeni ihtilaf sahasının oluşmasını arzu etmeyen AB'nin tutumu, Kasım 2020'de düzenlenecek olan Başkanlık seçimlerine hazırlanan ABD'nin mesafeli yaklaşımı ve en mühimi Rusya'nın ve yekpare bir görünüm arz eden siyasi ve askeri elitlerinin Lukaşenko'yu kuvvetli bir şekilde desteklemesi, yeni bir renkli devrim senaryosunun gerçekleşmesini engellemiştir. Bu şartlar altında ülkedeki iç karışıklığı sona erdirmek ve iktidara Batı yanlısı bir yönetimin gelmesini engelleyebilmek için Lukaşenko, Rusya'nın teşvik ve desteği ile kontrollü dönüşüm olarak adlandırılacak bir süreç başlatmıştır. Buna göre Lukaşenko, Belarus'ta bir anayasa değişikliği taslağının hazırlanacağını, bu değişikliğini 2021'de halk oylamasına sunulacağını, değişiklik sonrası seçimlerin yenileceğini ve kendisinin Devlet Başkanlığı görevinden ayrılacağını ilan etmiştir [Tasav. org, 2021].

Lukaşenko, söz konusu anayasa değişikliğinin geniş bir katılımı ile hazırlanacağını, tartışılacağını ve mutlaka halk oylaması sonucunda kabul edileceğini duyurmuş olsa da esasen devlet başkanlığı görevinden ayrılmasıyla neticelenmesi öngörülen bu kontrollü dönüşüm sürecine dair net bir program ve içerik ortaya koymamıştır. Nitekim ülke içindeki protestocular ve ülke dışındaki muhalefet de Lukaşenko'nun söylemlerini gerçekçi ve tatminkâr bulmayarak gösterilerine devam etmeye ve taleplerini yinelemeye devam etmişlerdir. Bu şartlar altında Lukaşenko bir yandan gösterilere sert bir şekilde müdahale etmeyi sürdürürken diğer yandan da 2020 yılının sonlarına doğru anayasa değişikliği ile ilgili birtakım ipuçları vermeye baş-

ŞUBAT 2021'DE VI. BELARUS HALK MECLİSİ'NİN TOPLANACAĞI VE ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ DÂHİL BİRÇOK MESELENİN BU TOPLANTIDA GÖRÜŞÜLECEĞİ DUYURULMUŞTUR

2021 ЖЫЛЫ АҚПАНДА VI. БЕЛАРУСЬ ХАЛЫҚ АССАМБЛЕЯСЫНЫҢ (БХА) ШАҚЫРЫЛАТЫНЫН ЖӘНЕ БҰЛ ЖИЫНДА КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ТҮЗЕТУЛЕРМЕН ҚАТАР КӨПТЕГЕН МӘСЕЛЕЛЕРДІҢ ТАЛҚЫЛАНАТЫНЫН ЖАРИЯЛАДЫ

терінің қолдауымен 2003 жылы Грузияда, 2004 және 2014 жылдардары Украинада және 2005 жылы Қырғызстанда болған сияқты, Беларусьта да түрлі-түсті төңкерісті күтілді. Алайда, Ковид-19 эпидемиясының салдарынан ішкі проблемаларымен айналысатын және Шығыс Еуропадағы Украинаға ұқсас жаңа қақтығыстық өрістің қалыптасуын қаламайтын ЕО-ның ұстанымы, 2020 жылғы қарашада өтетін Президенттік сайлауға дайындалған АҚШ-тың қашықтық ұстанымы және ең бастысы, Ресейдің және оның саяси және әскери элитасының Лукашенконы қатты қолдауы жаңа түсті революцияның жүзеге асырылуына кедергі болды. Осындай жағдайда Лукашенко елдегі ішкі аласапыранға тосқауыл қою және батысты жақтайтын әкімшіліктің билікке келуіне жол бермеу үшін Ресейдің қолдауымен бақылаудағы трансформация деп аталатын үдерісті бастады. Тиісінше, Лукашенко Беларусьта конституциялық түзету жобасының дайындалатынын, бұл түзетудің 2021 жылы референдумға шығарылатынын, түзетулерден кейін сайлаудың жаңартылатынын және өзінің президент қызметінен кететінін мәлімдеді (Tasav, 2021).

Лукашенко қарастырылып отырған конституциялық түзету кең қатысумен дайындалатынын, талқыланатынын және бұқаралық дауыс беру нәтижесінде міндетті түрде қабылданатынын жариялағанымен, қызметінен кетуіне байланысты бұл бақылаудағы трансформация үдерісіне қатысты нақты бағдарлама ұсынбады. Шын мәнінде, ел ішіндегі наразылық білдірушілер мен шетелдегі оппозиция Лукашенконьң мәлімдемелерінің шынайылығына сенбей және қанағаттанарлық болмағандықтан демонстрацияларын жалғастырып, талаптарын қайталауды жалғастырды. Осындай жағдайда Лукашенко демонстрацияларға

gorodovoy.ru

lamıştır. Bu doğrultuda Şubat 2021’de VI. Belarus Halk Meclisi’nin [BHM] toplanacağı ve anayasa değişikliği dâhil birçok meselenin bu toplantıda görüşüleceği duyurulmuştur. Ayrıca Lukaşenko tarafından BHM’nin başkanı olarak iktidarda kalma niyetinde olunmadığı doğrudan ifade edilmiş olsa da, bu kurumun anayasal bir organ haline getirilmesi gerektiğinin kaydedilmesi Belarus’taki dönüşüm sürecinde dikkatleri BHM üzerinde toplamıştır [Belta.by, 2020].

BHM Lukaşenko’nun inisiyatifiyle ülkenin mühim siyasi, iktisadi ve diğer meselelerinin görüşülmesi amacıyla 1996 yılında kurulan ve 5 yılda bir toplanan bir forum olarak kurulmuştur. Ülkenin üst düzey yetkilileri dâhil olmak üzere yürütme, yargı, yasama organlarının temsilcileri ile Belarus’un tüm bölgelerinden gelen muhtelif sosyal grupların temsilcilerini bir araya getiren BHM, Lukaşenko tarafından kamuoyunu etkinleştiren en kuvvetli demokratik kurumlardan biri olarak nitelendirilmiş olsa da, 1996 yılındaki ilk toplantısında olduğu gibi esas olarak Devlet Başkanı’nı destekleyen gruplardan teşkil edilmiş olması ve yine Devlet Başkanı’nın yetkilerinin artırılmasına

қатал араласуын жалғастырса, екінші жағынан, 2020 жылдың соңына қарай конституциялық өзгерістер туралы бірнеше мәлімдеме бере бастады. Тиісінше, 2021 жылы ақпанда VI. Беларусь Халық Ассамблеясының (БХА) шақырылатынын және бұл жиында конституциялық түзетулермен қатар көптеген мәселелердің талқыланатынын жариялады. Сонымен қатар, Лукашенко өзінің БХА басшысы ретінде билікте қалуға ниетті емес екенін тікелей айтқанымен, бұл институттың конституциялық органға айналдыру керектігі Беларустағы трансформация үдерісінде бүкіл назарды БХА-ға аударды (Belta.by, 2020).

БХА 1996 жылы Лукашенконьң бастама-сымен елдің маңызды саяси, экономикалық және басқа мәселелерін талқылау үшін және 5 жылда бір шақырылатын форум ретінде құрылды. Елдің жоғары лауазымды тұлғаларымен бірге атқарушы, сот және заң шығару органдарының өкілдерімен Беларусьтің барлық аймақтарынан, әр түрлі әлеуметтік топтардың өкілдерін біріктіретін БХА, Лукашенко оны қоғамдық пікірді жандандыратын ең

hizmet etmiş olması nedeniyle daima eleştirilere maruz kaldığı kaydedilmelidir [News.tut.by, 2020].

Netice itibariyle VI. BHM toplantısı, ilan edildiği üzere 11-12 Şubat tarihlerinde Minsk'te 2500'den fazla delegenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Şüphesiz bahsi geçen toplantının en mühim bölümünü Lukaşenko'nun 3 saat 40 dakika süren konuşması oluşturmuştur. Bu bağlamda genel olarak ülkenin gelecek 5 yıllık dönemine dair konuların ele alındığı konuşmada ülkede 2020 yılının Ağustos'undan itibaren devam eden protesto gösterileri ve hedeflenen iktidar değişikliği ile ilgili ifade edilen hususlar öne çıkmaktadır. Bu çerçevede evvela Lukaşenko'nun bahse konu devlet başkanlığı seçimlerinde bir usulsüzlüğün yapılmış olabileceğini kabul etmesi ve bunun % 0,5 ile % 2 arasında bir oy oranına tekabül ettiğini ifade etmiş olması dikkat çekmiştir. Lukaşenko ayrıca muhalefetin vahşi bir özelleştirme süreciyle milyonlarca insanı sokağa atmak istediğini, Rusçayı, Rus kanallarını yasaklamayı planladığını, eğitim ve sağlık alanlarını ücretli yapacağını, Birlik Devleti ve Avrasya Ekonomik

мықты демократиялық институттардың бірі ретінде сипаттағанымен, 1996 жылғы бірінші кездесуіндегі сияқты негізінен Президентті қолдайтын топтардан тұруы және әрқашан Президенттің өкілеттігін арттыруға қызмет еткендігі үшін сынға ұшырады (News.tut.by, 2020). Нәтижесінде VI. БХА жиналысы, хабарланғандай, 11-12 ақпанда Минскіде 2500-ден астам делегаттардың қатысуымен өтті. Жоғарыда аталған жиналыстың ең маңызды бөлігі 3 сағат 40 минутқа созылған Лукашенконың сөз сөйлеуі болғаны сөзсіз. Осы тұрғыда елдің келесі 5 жылдық кезеңіне қатысты мәселелердің талқыланған сөйлеген сөзінде 2020 жылдың тамыз айынан бастап елдегі наразылықтар мен көзделген биліктің өзгеруіне байланысты ойлар ерекше көзге түседі. Бұл тұрғыда, ең алдымен, Лукашенконың президенттік сайлауында заңсыздықтың орын алуы мүмкін екенін мойындауы және оның 0,5%-дан 2%-ға дейінгі дауыс беру коэффициентіне сәйкес келетіндігін айтқандығы назар аударды. Лукашенко сонымен қатар оппозицияның қатал жекешелендіру үдерісі

Birliğı başta olmak üzere Belarus'у, Rusya'nın bulunduğu entegrasyon girişimlerinden çıkarma niyetinde olduğunu iddia ederek ülkedeki iç karışıklığın arkasındaki gerekçelerin kendisiyle ilgili olmadığını, aksine ülkesi üzerinde yürütülen jeopolitik bir mücadele olarak göstermeye çalışmıştır. Lukaşenko'ya göre Belarus, Avrupa'nın gerçek anlamda son egemen devleti olduğu için bu duruma maruz kalmaktadır. İçeriği tam olarak açıklanmamış olsa da konuşmanın iktidar değişikliği ile ilgili kısmına bakıldığında genel bir çerçevenin ortaya konulduğu görülmektedir. Bu doğrultuda Lukaşenko, devlet başkanlığı makamından ayrılmaya hazır olduğunu ifade ederek bunun için bazı şartlar öne sürmüştür. Bunlardan birincisi ülkede protestoların sona ermesi iken, ikincisi de farklı görüşe mensup siyasi grupların iktidara gelmesi durumunda kendi taraftarlarının güvenliğini garanti altına alınmasıdır. Tüm bunlar için Lukaşenko, Belarus'un başkanlık sistemiyle yönetilen bir devlet olarak kalması kaydıyla, BHM'yi ülkenin egemenliğini, bağımsızlığını, savunmasını, güvenliğini ve genel olarak ülkenin gelişme stratejisini tayin etme noktasında gerekli yetkilerle donatılmış, kararları Devlet Başkanı dâhil tüm vatandaşlar için kanun niteliğinde bağlayıcı olacak bir anayasal organ/kurum haline getirmeyi önermiştir. Bu şekilde Lukaşenko'ya göre BHM geçiş dönemi için [iktidar değişikliği kastedilerek] bir stabilizatör işlevi görecektir. Son olarak Lukaşenko bu sene içerisinde ortaya çıkacak anayasa değişikliği önerisinin/taslağının 2022 yılının başlarında halk oylamasına sunulabileceğini ve sonrasında seçimlerin yenileceğini belirtmiştir [President.gov.by, 2021].

Görüldüğü üzere Ağustos 2020'de ortaya çıkan siyasi kriz 6 ay gibi nispeten kısa bir süre içerisinde dinamik bir seyir izleyerek, Lukaşenko'nun 2022 yılında gerçekleştirileceği belir-

**LUKAŞENKO'YA
GÖRE BHM GEÇİŞ
DÖNEMİ İÇİN
İKTİDAR DEĞİŞİKLİĞİ
KASTEDİLEREK BİR
STABİLİZATÖR İŞLEVİ
GÖRECEKTİR**

**ЛУКАШЕНКОНЫҢ
АЙТУЫ БОЙЫНША,
БХА ӨТПЕЛІ
КЕЗЕҢҮШІН
ТҰРАҚТАНДЫРҒЫШ
БИЛІКТІҢ ӨЗГЕРУІН
БІЛДІРЕДІ РӨЛІН
АТҚАРАДЫ**

арқылы миллиондаған адамды көшеге шығарғысы келетінін, орыс тіліне және орыс арналарына тыйым салуды жоспарлап отырғанын, білім беру және денсаулық сақтау салаларын ақылы болатынын, Беларусьты, Одақ мемлекеті мен Еуразиялық экономикалық одақ сияқты Ресейдің интеграциялық бастамаларынан шығаруға ниетті екенін мәлімдей отырып, елдегі ішкі аласапыранның себептері онымен байланысты емес екенін, керісінше, елі үшін геосаяси күрес ретінде көрсетуге тырысты. Лукашенконың айтуы бойынша, Беларусь шынымен де Еуропаның соңғы егеменді мемлекеті болғандықтан, мұндай жағдайға тап болды. Мазмұны толық ашылмағанымен, сөздің биліктің ауысуы туралы бөлігін қарастырған кезде, жалпы шеңбердің алға қойылғандығы көрінеді. Тиісінше, Лукашенко президенттіктен кетуге дайын екенін мәлімдей отырып, бұл үшін кейбір шарттар қойды. Бұлардың біріншісі елдегі наразылықтардың аяқталуы болса, екіншісі билікке әртүрлі көзқарастардағы саяси топтар келген жағдайда олардың жақтастарының қауіпсіздігінің кепілі. Осының бәрі үшін Лукашенко Беларусь президенттік басқару жүйесіндегі мемлекет болып қала беру үшін БХА-ны елдің егемендігін, тәуелсіздігін, қорғанысын, қауіпсіздігін және жалпы елдің даму стратегиясын анықтауда қажетті өкілеттіктермен жабдықталған, шешімдері Мемлекет басшысымен қатар барлық азаматтар үшін заң сипатында міндетті болатын конституциялық орган/институт етуді ұсынды. Осылайша, Лукашенконың айтуы бойынша, БХА өтпелі кезең үшін тұрақтандырғыш (биліктің өзгеруін білдіреді) рөлін атқарады. Соңында, Лукашенко осы жылы шығатын конституциялық түзету туралы ұсыныс/жобасының 2022 жылдың басында референдумға

tilen seçimlerle Devlet Başkanlığı görevinden ayrılacağını ifade etmesi noktasına gelmiştir. Fakat burada göz ardı edilmemesi gereken husus, 2020 yılının yaz ve sonbahar dönemleriyle mukayese edildiğinde hükümet karşıtı gösteri ve protestoların etkinliğini önemli oranda azalmış olmasıdır. Bu durumun ortaya çıkmasında yönetimin sert müdahalelerinin yanı sıra kış mevsiminin de etkili olduğu düşünülmektedir. Diğer bir ifadeyle muhalif eylemlerin zayıflaması Lukaşenko'nun kontrollü dönüşüm sürecinin takvimini ileri bir tarihe çekmesine olanak sağlamıştır. Bu gelişme, krizin zirve yaptığı dönemde anayasa değişikliğinin ve yeni seçimlerin 2021 yılında düzenleneceği vaadiyle birlikte düşünüldüğünde, muhtelif çevreler tarafından Lukaşenko'nun gelinen nokta itibarıyla kendini emin hissettiğini ve görevde kalma süresini uzatma niyetinde olduğu yönünde değerlendirmelerin yapılmasına neden olmaktadır [Carnegie.ru, 2021]. Gerçekleşmesi durumunda bu senaryonun, ekseriyeti değişim beklentisi içinde olan Belarus halkının hükümet karşıtı gösterilerine devam etmesine ve krizin yeniden alevlenmesine yol açacağı öngörülebilir [Ng.ru, 2021]. Tabi bu durumu Rusya'dan ayrı ve

шығарылуы және кейін сайлаудың қайта жаңартылатынын мәлімдеді (President.gov.by, 2021).

Көріп отырғанымыздай, 2020 жылдың тамыз айында пайда болған саяси дағдарыс 6 айлық қысқа мерзімде серпінді бағытқа бет бұрып, Лукашенко 2022 жылы өтетін сайлаумен бірге өзінің президенттік қызметінен кететін жағдайға жетті. Алайда бұл жерде ескермеуге болмайтын мәселе - үкіметке қарсы демонстрациялар мен наразылықтардың тиімділігі 2020 жылдың жазғы және күзгі кезеңдерімен салыстырғанда айтарлықтай төмендеді. Бұл жағдайдың туындауына басшылықтың қатаң араласуынан басқа қысқы маусымның да әсер етуі болжануда. Басқаша айтқанда, оппозиция әрекеттерінің әлсіреуі Лукашенкоға бақылаудағы трансформация үдерісінің күнтізбесін кейінірек қабылдауға мүмкіндік берді. Бұл даму дағдарыстың шарықтау кезіндегі конституциялық өзгеріс пен жаңа сайлаудың 2021 жылы өтетіндігі жайлы уәдені ескере отырып, әр түрлі топтар Лукашенконьың қол жеткізген жағдайда өзін сенімді сезінетінін және оның өкілеттік мерзімін

бағымсыз düşүнмек мүмкін гөрүнmemektedir. Zira başından itibaren ölkedeki krizin sokak aracılığıyla deęil anayasa deęiřiklięi ve siyasal sistemin modernizasyonu ile çözüme kavuřturulması gerektięini savunan ve Belarus toplumu nezdinde Lukařenko'nun iktidarını sürdürmesine yardımcı olan en önemli kuvvet olarak görölen Moskova'nın, Belarus halkının desteęini kaybetmesi ihtimali mevcuttur. Nitekim Chatham House tarafından yapılan bir arařtırma bu yönde bazı ipuçları vermektedir. Söz konusu arařtırma sonuçlarına göre ankete katılanların %46'sı Rusya hakkındaki düşüncelerinin Lukařenko'ya verilen destek nedeniyle olumsuz yönde deęiřtięini belirtmiřtir [Rbc.ru, 2021]. Mevcut şartlarda muhalif aktivist Navalniy'nin tutuklanması nedeniyle Batı ile iliřkileri gerginleřen Rusya'nın deęiřim sürecini hızlandırma noktasında Lukařenko'yu etkilemesi zorlařmıř gözükmemektedir [Ng.ru, 2021a]. Dięer taraftan Batı devletlerinin Belarus krizine yaklařımından da söz etmek gerekmektedir. Trump döneminde Belarus krizinde daha ılımlı ve mesafeli bir yaklařım benimseyen AB devletlerinin, transatlantik iliřkilerini yeniden güçlendirilmesini düřtur eden Biden'ın Bařkan olmasıyla ABD ile daha eřgüdümlü bir siyaset izleyeceęi öngörölebilir. Muhtelif görüşlere raęmen Belarus'a yönelik henüz net bir strateji açıklamayan yeni ABD yönetiminin, üst düzey bürokratları hedef alan yaptırımları tercih etmesi Lukařenko üzerinde önemli bir etki oluřturmayacakken, yaptırımlarını ölkenin uluslararası finansal iřlemlerine yöneltmesi Lukařenko'yu daha fazla Rusya'ya yaklařtıracaktır [Ng.ru, 2021b].

Sonuç olarak Aęustos 2020'de düzenlenenen Devlet Bařkanlıęı seçimlerinin tetikledięi Belarus krizinde ortaya çıkan kontrollü dönüşüm sürecinin Lukařenko'nun izleyeceęi stra-

**AęUSTOS 2020'DE
DÜZENLENEN
DEVLET BAřKANLIęI
SEÇİMLERİNİN
TETİKLEDİęİ
BELARUS KRİZİNDE
ORTAYA ÇIKAN
KONTROLLÜ
DÖNÜřÜM
SÜRECİNİN
LUKAřENKO'NUN
İZLEYECEęİ
STRATEJİYE BAęLI
OLARAK GELİřECEęİ
AÇIKTIR**

**2020 ЖЫЛДЫҢ
ТАМЫЗЫНДА
БЕЛАРУСЬ
ДАęДАРЫСЫ КЕЗІНДЕ
ПАЙДА БОЛған
ПРЕЗИДЕНТТІК
САЙЛАУ
НӘТИЖЕСІНДЕ
ТУЫНДАған
БАҚЫЛАУДАғы
ТРАНСФОРМАЦИЯ
ÜДЕРІСІ
ЛУКАШЕНКОНЫҢ
ҰСТАНАТЫН
СТРАТЕГИЯСЫНА
БАЙЛАНЫСТЫ
ДАМИТЫНЫ АНЫҚ**

ұзартуға ниетті екендігіне әкеледі (Carnegie.ru, 2021).

Егер бұл орындалатын болса, аталмыш сценарий өзгерісті күткен беларусьтықтардың үкіметке қарсы демонстрацияларының жалғасуына және дағдарыстың ушығуына себеп болатынын болжауға болады (Ng.ru, 2021). Әрине, бұл жағдайды Ресейден бөлек және тәуелсіз қарастыру мүмкін емес сияқты. Елдегі дағдарысты басынан бастап көшелер арқылы емес, конституциялық түзетулер мен саяси жүйені модернизациялау арқылы шешу керек деген пікірді алға тартқан және Беларусь қоғамы алдында Лукашенкода өз билігін сақтап қалуға көмектескен ең маңызды күш ретінде қарастырылатын Мәскеу беларусь халқының қолдауынан айрылуы мүмкін. Chatham House-тың зерттеуі осы бағытта бірнеше тұспал береді. Жоғарыда аталған зерттеулердің нәтижелері бойынша респонденттердің 46%-ы Лукашенконы қолдауға байланысты Ресей туралы пікірлері теріс өзгергенін мәлімдеді (Rbc.ru, 2021). Қазіргі жағдайда оппозиция белсендісі Навальныйдың тұтқындалуына байланысты Батыспен қарым-қатынасы нашарлаған Ресей өзгеріс үдерісін жеделдету кезінде Ресейдің Лукашенкоға ықпал етуін қиындаған сияқты (Ng.ru, 2021a). Екінші жағынан, Батыс мемлекеттерінің Беларусь дағдарысына көзқарасын да айта кеткен жөн. Трамп кезеңінде Беларуссия дағдарысына неғұрлым орташа және алшақтықпен қараған ЕО елдері, трансатлантикалық қатынастарды нығайту принципін ұстанатын Байден президент болуымен АҚШ-пен неғұрлым келісілген саясат жүргізетінін болжауға болады. Әр түрлі пікірлерге қарамастан, Беларусьқа қатысты нақты стратегиясын әлі жарияламаған АҚШ-тың жаңа әкімшілігі жоғарғы бюрократтарға

теjiye бағлы оларак гелісеceғi ачiктiр. BHM'nin бир аnаyасал курум hалине гетiрiлмесiнi ve Лу-кашенко'nun да бир шекiлде бу курум васiтасыла үлке yөнетiмiнде yer еdиnмесiнi öнгө-рен бу сyрeç her ne kаdаr devletin үст дyзеy iдaресiнде iki башлiлiғiн орtаyа чiкмасы гiби бир riski iштiвa еdiyor оlса да, дoғру уyғуланмасы dурумунда үлкеде ылымлы бир геçiшiн/iкtидар деғiшiклiғiнiн герçеклешмесiнi ve сiyasал кри-зiн sonа еrmесiнi сағлаyаcак бир potansiyele саhiptiр.

Кaунақса:

1. Belta.by (2020). Lukashenko, Belarus Halk Meclisi herhangi bir anayasal normu деғiштiрme yetkisine са-hip деғiлдiр ve оlmаyаcаktiр. Аlиnаn yer: <https://www.belta.by/president/view/vsebelorusskoe-narodnoe-sobranie-nikakie-konstitutsionnye-normy-men-jat-ne-upolnomocheno-i-ne-budet-422461-2020/>. Erişim tarihi: 24.02.2021.
2. Carnegie.ru (2021). Oturum Kararı. Lukashenka tarafından Belaruslulara ve Kremline hangi геçiş plani önerildi? Аlиnаn yer: https://carnegie.ru/commentary/83868?fbclid=IwAR2ywnpWVVYvV7fjxJZhI-C-820CPHofoZW947eJA6JDPnZ_Wz45XTM-KnU. Erişim tarihi: 25.02.2021.
3. News.tut.by (2020). Beyaz Rusya Meclisleri, Belarus'ta "Demokrasinin En Yüksek Biçiminin" göstergesi. Аlиnаn yer: <https://news.tut.by/politics/200390.html?c>. Erişim tarihi: 24.02.2021.
4. Ng.ru (2021). Соçi'de Putin ve Lukashenko arasındaki görüşmelerde neden atılım kararlarını beklememelisiniz: Belarus geçmiş ile gelecek arasında dondu. Аlиnаn yer: https://www.ng.ru/vision/2021-02-20/100_200221_lukashenko.html. Erişim tarihi: 25.02.2021.
5. Ng.ru (2021). Lukashenko, Соçi'de protestoların boşа çiktiğini bildirecek: Minsk, Moskova'nın artık Belarus'ta iktidarın геçişi konusunda ısrar etmeyeceğine inanıyor. Аlиnаn yer: https://www.ng.ru/cis/2021-02-19/5_8087_belorussia.html. Erişim tarihi: 25.02.2021.
6. Ng.ru (2021). Washington Lukashenko'yu görmezden geliyor: Yeni ABD'nin Beyaz Rusya Büyükelçisi, Tikhonovskaya ile görüşerek diplomatik misyona başladı. Аlиnаn yer: https://www.ng.ru/cis/2021-02-07/1_8076_belorussia.html. Erişim tarihi: 25.02.2021.
7. President.gov.by (2021). Belarus Cumhurbaşkanı'nın VI Tüm Belarus Halk Meclisindeki Halka Seslenişi. Аlиnаn yer: <https://president.gov.by/ru/events/shesto-e-vsebelorusskoe-narodnoe-sobranie>. Erişim tarihi: 24.02.2021.
8. Rbc.ru (2021). Rusya Dışişleri Bakanlığı, Beyaz Rusya'da yakında yapılacak деғişiklikleri açıkladı. Аlиnаn yer: <https://www.rbc.ru/politics/27/01/2021/601171e-59a79477345d9ca53?fbclid=IwAR2WHQ7IAo0>. Erişim tarihi: 25.02.2021.
9. Tasav.org (2021). Post-Sovyet Coğrafyasında Değişimin Yeni Adresi Belarus: Renkli Devrim Mi Kontrollü Dönüşüm Mü?. Аlиnаn yer: https://www.tasav.org/media/k2/attachments/TASAV-DPA_Analiz_28_De%C4%9Fisimin_Yeni_Adresi_Belarus_%C4%B0_Hasano%C4%9Flu_20.09.2020.pdf. Erişim tarihi: 24.02.2021.

бағытталған санкцияларды таңдауы Лукашенкоға айтарлықтай әсер етпесе де, санкцияларын елдің халықаралық қаржылық операцияларына бағыттау Лукашенконы Ресеймен жақындастырады (Ng.ru, 2021b).

Нәтижесінде 2020 жылдың тамызында Беларусь дағдарысы кезінде пайда болған президенттік сайлау нәтижесінде туындаған бақылаудағы трансформация үдерісі Лукашенконың ұстанатын стратегиясына байланысты дамитыны анық. БХА-ны конституциялық институтқа айналдыру және Лукашенконың осы институт арқылы ел билігінде орын алуын болжайтын бұл үдеріс мемлекеттің жоғары әкімшілігінде екіұштылықтың пайда болу қаупін туғызғанымен, дұрыс жүзеге асырылған жағдайда елде биліктің қалыпты ауысуы/өзгеруі орын алу және саяси дағдарысты аяқтау мүмкіндігі бар.

Дереккөз

1. Belta.by (2020). Лукашенко: Беларусь Халық Мәжілісінің кез келген конституциялық нормаларды өзгертуге құқығы жоқ және болмайды. Сілтеме: <https://www.belta.by/president/view/vsebelorusskoe-narodnoe-sobranie-nikakie-konstitutsionnye-normy-menjat-ne-upolnomocheno-i-ne-budet-422461-2020/>. Қаралған уақыты: 24.02.2021.
2. Carnegie.ru (2021). Съезд материалдары. Лукашенко Беларусь мен Кремльге қандай транзиттік жоспар ұсынды? Сілтеме: https://carnegie.ru/commentary/83868?fbclid=IwAR2ywnpWVVYvV7fjxJZhIC-820CPHofoZW947eJA6JDPnZ_Wz45XTM-KnU. Қаралған уақыты: 25.02.2021.
3. News.tut.by (2020). Беларусь мәжілісі отырыстары Беларусьтағы «Жоғары демократияның формасын» көрсетумен келеді. Сілтеме: <https://news.tut.by/politics/200390.html?c>. Қаралған уақыты: 24.02.2021.
4. Ng.ru (2021). Сочидегі Путин мен Лукашенконь кездесуінен нәтиже күтудің қажеті жоқ. Беларусьтің өткен мен болашақ арасындағы кідірісі. Сілтеме: https://www.ng.ru/vision/2021-02-20/100_200221_lukashenko.html. Қаралған уақыты: 25.02.2021.
5. Ng.ru (2021). Лукашенко, Сочидегі ереуілдердің

түкке тұрғысыздығын айтты. Минск, Мәскеудің Беларусь билігінің ауысуын табандап талап етпейтініне сенімді. Сілтеме: https://www.ng.ru/cis/2021-02-19/5_8087_belorussia.html. Қаралған уақыты: 25.02.2021.

6. Ng.ru (2021). Вашингтон Лукашенконы көзіне ілмеуде: АҚШ-тың Беларусьтағы жаңа елшісі мен Тихановская кездесуі дипломатиялық миссияны жандандырады. Сілтеме: https://www.ng.ru/cis/2021-02-07/1_8076_belorussia.html. Қаралған уақыты: 25.02.2021.
7. President.gov.by (2021). Беларусь Президентінің VI бүкіл беларус халқына мәжілістері баяндамасы. Сілтеме: <https://president.gov.by/ru/events/shestoe-vsebelorusskoe-narodnoe-sobranie>. Қаралған уақыты: 24.02.2021.
8. Rbc.ru (2021). Ресей Сыртқы істер министрлігі Беларусьта болуы мүмкін өзгерістер туралы пікір білдірді. Сілтеме: <https://www.rbc.ru/politics/27/01/2021/601171e59a79477345d9ca53?fbclid=IwAR2WHQ7IAo0>. Қаралған уақыты: 25.02.2021.
9. Tasav.org (2021). Пост-кеңестік елдердегі жаңа өзгерістер алаңы Беларусь: Түрлі түсті төңкерістер ма, бақылаудағы билік өзгерісі ма? Сілтеме: https://www.tasav.org/media/k2/attachments/TASAV-DPA_Analiz_28_De%C4%9Fisimin_Yeni_Adresi_Belorus_%C4%B0.Hasano%C4%9Fflu_20.09.2020.pdf. Қаралған уақыты: 24.02.2021.

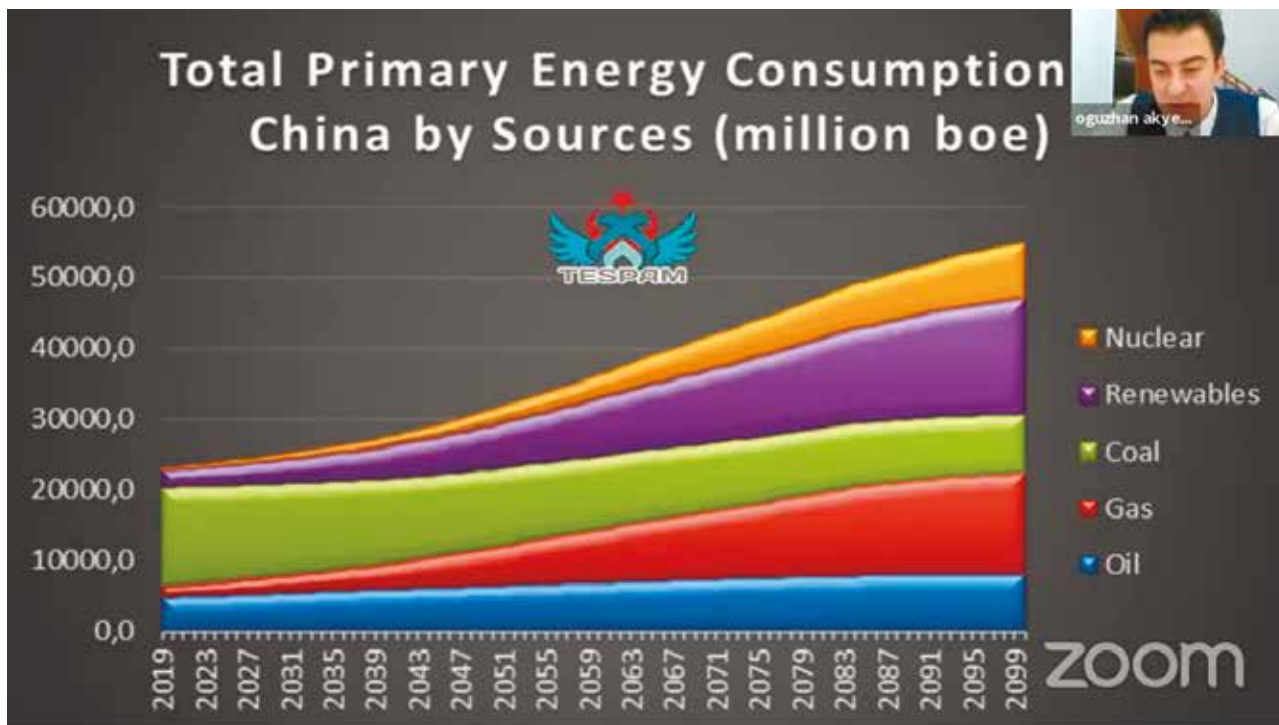
4 ŞUBAT 2021 TARİHİNDE HOCA AHMET YESEVİ ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ İLE ANKARA ÜNİVERSİTESİ ASYA-PASİFİK ÇALIŞMALARI UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ (APAM), TÜRKİYE ENERJİ STRATEJİLERİ VE POLİTİKALARI ARAŞTIRMA MERKEZİ (TESPAM) İŞBİRLİĞİNDE “MYANMAR’DAKİ SON GELİŞMELER EKSENİNDE BÖLGEDEKİ YENİ DENGELER” BAŞLIKLIL PANEL DÜZENLENDİ.

2021 ЖЫЛЫ 4 АҚПАНДА ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫ АНКАРА УНИВЕРСИТЕТІ АЗИЯ-ТЫНЫҚ МҰХИТЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІН ҚОЛДАНУ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ (APAM) ЖӘНЕ ТҮРКИЯНЫҢ ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ СТРАТЕГИЯСЫ МЕН САЯСАТЫН ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫМЕН (TESPAM) БІРЛЕСІП «МЬЯНМАДАҒЫ СОҒҒЫ ОҚИҒАЛАР БОЙЫНША АЙМАҚТАҒЫ ЖАҢА ТЕҢГЕРІМДЕР» АТТЫ ПАНЕЛЬ ӨТКІЗДІ.

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент доктор Вакур Сүмердің модераторлығында өткен панельде Түркияның Энергетикалық стратегиясы мен саясатын зерттеу орталығының (TESPAM) төрағасы Оғузхан Ақйенер, Анкара Университеті Азия-Тынық мұхиты зерттеулерін қолдану және зерттеу орталығының (APAM) директоры, профессор доктор Мертхан Дүндар, Ибн Халдун университетінің Гуманитарлық-әлеуметтік ғылымдар факультеті Әлеуметтану кафедрасының доценті, доктор Мехмет Өзай баяндамаларын ұсынды.

Панель APAM директоры, профессор доктор Мертхан Дүндардың баяндамасымен басталды. Дүндар Бирмалық жағдай туралы Түркиядағы зерттеулердің жоқтығы мен мамандардың жетіспеушілігі мәселесіне тоқтала отырып, сондықтан Бирмадағы төңкеріс елде онша аңыс қозғамағанын жеткізді. Алайда, ірі экономикалық державалар саналатын Қытай, Жапония, Корея сияқты елдермен қоса, аймақтағы басқа елдерге талдау жасай алатын адами әлеуеттің болғанын ескерді. Өзінің зерттеулері мен APAM-ның қызығушылығы аясындағы аймақтағы жаңалықтарды мұқият қадағалайтындықтарын айта келе, жаһандық актерлердің бұл мәселеге әр қырынан қарайтынын атап өтті. Қытайдың Бирмаға әсерін айта отырып, әскерилердің елдің сыртқы саясатында Қы-

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer'in moderatörlüğünde yürütülen Panel'de Türkiye Enerji Stratejileri ve Politikaları Araştırma Merkezi (TESPAM) Başkanı Oğuzhan Akyener, Ankara Üniversitesi Asya Pasifik Araştırmaları Merkezi (APAM) Müdürü Prof. Dr. Merthan Dündar, İbn Haldun Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mehmet Özay sunumlarını gerçekleştirdiler.

Panel, APAM Müdürü Prof. Dr. Ali Merthan Dündar'ın sunumu ile başladı. Dündar, kendisi Türkiye'de Burma üzerine yapılan araştırmaların azlığı meselesi ile uzman sayısındaki yetersizlik durumuna değinerek bu yüzden ülke gündeminde de Burma'daki darbenin yeterince yer almadığını ifade etti. Lakin belli başlı ekonomik güçler olan Çin, Japonya, Kore gibi ülkelere ek olarak bölgedeki diğer ülkeler üzerine analizler yapabilecek insan potansiyelinin de mevcut olduğunu dile getirdi. Kendi çalışmaları ve APAM'ın ilgi alanı çerçevesinde bölgede yaşanan gelişmeleri yakından takip ettiklerini ifade ederek konuya küresel aktörlerin farklı açılardan yaklaştığının altını çizdi. Çin'in Burma üzerinde etkisini gündeme getirerek yapılan darbenin, ülkenin dış politikasında Çin'e daha

тайға жақын саясат жүргізетін үкімет құруына мүмкіндік беретін төңкерісін Қытайдың құптайтынын білдірді. Алайда ол бұл жағдайды АҚШ-тың қатал сынға алуы мен олардың төңкерісшілерге қарсы екендіктерін жариялауы және АҚШ-тың аймаққа ұшақ тасығыш кемесін жіберетіндігін мәлімдеуі шиеленісті күшейткендігінің белгісі ретінде қарастырды. Екінші жағынан, аймақтағы маңызды күш факторы болып табылатын Еуропалық Одақ, Жапония, Оңтүстік Корея және Австралия да оқиғаларға жағымсыз қарады. Ол АҚШ-тың бұл қадамымен Қытайдың Бирманы өзі үшін буферлік аймаққа айналдыру идеясының алдын алғысы келетінін баса айтты. Аун Сан Су Чии мен батысқа бет бұрып, көптеген марапаттарға ие болған Бирма басшысының барлық әрекеттеріне қарамастан әскери күштердің тарапынан ұзақ уақыт бойы үй қамағында болуына еш кедергі бола алмайтынын мәлімдеді. Аун Сан Су Чиидің профиліне қарасақ, оның билікке келгенге дейін либертариандық мәлімдемелер жасағанын және билікке келгеннен кейін де мұсылман халқына демократиялық Мьянма үкіметінің түсіністікпен қарайтыны жайлы мәлімдемесін білеміз. Екінші жағынан, қатаң басқару тәсілімен мұсылмандардың Аракан аймағынан Бангладешке қоныс аударуына се-

yakın bir politika izleme potansiyeli olan bir hükümetin ordu tarafından göreve getirilmesini Çin'in olumlu karşıladığını ifade etti. Ne var ki bu durumun ABD tarafından sert bir şekilde eleştirildiğini ve darbelerini karşısında olduklarını beyan etmeleri ve ABD tarafından bölgeye uçak gemisinin gönderilecek olmasının da tansiyonu artıran bir işaret olarak görüldüğünü belirtti. Öte yandan Avrupa Birliği, Japonya, Güney Kore ve bölgenin önemli bir güç unsuru olan Avustralya'nın da gelişmelerden oldukça rahatsız olduğunu belirtti. ABD'nin bu hamlesiyle Çin Halk Cumhuriyeti'nin Burma'yı kendisi için bir tampon bölge yapma düşüncesinin önüne geçmek istemekte olduğunu vurguladı. Öte yandan Aung San Suu Çii ile batıya yüzünü dönmüş olan ve pek çok ödül verilen Burma liderini Batı'nın bütün çabalarına rağmen uzun süre askeri yönetim tarafından gözetiminde ev hapsinde tutulmasına engel olamadığını da ilettiler. Aung San Suu Çii'nin profiline baktığımızda kendisinin iktidara gelmeden önce özgürlükçü beyanatlar verdiğini ve iktidara geldikten sonra özellikle Müslüman halka daha demokratik bir Myanmar yönetimi anlayışı sergileyeceğini söylediğini tespit etmekteyiz. Buna karşılık, daha sert bir yönetim anlayışıyla Müslümanlar'ın Arakan bölgesinden Bangladeş'e göç etmesine sebebiyet vermesinin Avrupa ve Amerika için bir hayal kırıklığı oluşturduğunu dile getirdi. Burma'da gerçekleşen darbe karşısında Avrupa Birliği kadar bölgenin önemli

→

беп болуы Еуропа мен Американың көңілінен шықпағанын айтты. Еуропалық Одақ сияқты аймақтың маңызды күш факторы болып табылатын Австралияның Бирмадағы төңкеріске қанағаттанбайтыны белгілі болғанын баяндады.

Панельдің екінші баяндамасын TESPAM төрағасы Огузхан Ақиев жасады. Қытайдың энергиямен қамтамасыз етілуі, қажеттіліктері және болашақтағы болжамдары туралы әр түрлі ақпарат бере отырып, Бирманың энергиямен қамтамасыз ету дәліздері бойынша гео-стратегиялық тұрғыдан маңызды екенін баса айтты. Қытай өзінің энергетикалық қажеттіліктерінің басым көпшілігін теңіз арқылы қанағаттандыратынын және қазіргі уақытта Малакка бұғазы арқылы өтетіндігін айтқаннан кейін, бұл жерде бұзылған қандайда бір кемелдің 2-3 апта ішінде жөнделмеуі де Қытай үшін энергиямен қамтамасыз ету тұрғысынан апатты жағдай екенін түсіндірді. Осы себепті ол Малаккаға балама жол ретінде Бирма өзінің порттары мен салынатын құбырларының арқасында аз да болса басқа бір нұсқа ұсына алатынын, сондықтан Бирма билігінің Қытайды жақтауы мұндай жобалардың жеңіл жүзеге асуына мүмкіндік беретінін баяндады. Ол бұл төңкерісте Қытайдың аймақтық тепе-теңдік тұрғысынан үлесінің болғанын, сондай-ақ бұл үдерістің Қытай мүд-

bir güç unsuru olan Avustralya'nın da durumdan hoşnut olmadığının bilindiğini ifade etti.

Panelin ikinci tebliği TESPAM Başkanı Oğuzhan Akyener tarafından gerçekleştirildi. Çin'in enerji tedariki, ihtiyacı ve gelecek projeksiyonları üzerinde çeşitli bilgiler sunan Akyener, Burma'nın enerji tedariki güzergahları doğrultusunda jeo-stratejik olarak önemli olduğuna vurgu yaptı. Çin'in enerji ihtiyacının büyük çoğunluğunu deniz yoluyla karşıladığını ve bunun da şu an en fazla oranda Malakka Boğazı'ndan geçtiğini ifade etmesinin ardından burada yaşanacak olan birkaç gemi arızasının 2-3 hafta giderilememesinin bile Çin için enerji tedariki konusunda bir felakete yol açabileceği yorumunu yaptı. Bu yüzden Malakka'ya alternatif bir rota olarak Burma'nın limanlarının ve yapılacak boru hatlarının sayesinde az daha olsa bir seçenek sağlayabileceğini bu nedenden dolayı da Burma yönetiminin Çin yanlısı olmasının bu tür projelere kolaylık imkan tanıyabileceğini ifade etti. Bölgesel dengeler açısından Çin'in bu darbeye payının olduğunu, yanı sıra bu sürecin Çin'in çıkarlarına uyduğunu belirtti. Çünkü 500 milyar metreküpe dayanan yıllık gaz tüketimi olan aynı zamanda ülke içi petrol üretimini büyük miktarlardaki petrol ihtiyacını karşılayamaması nedeniyle etrafındaki ülkelerdeki gaz ve petrol kaynaklarına ihtiyacı olduğunu kanıtlamaktadır. Öte yandan Burma'nın zengin su kaynaklarına da sahip olmasının bir diğer ilgi uyandıran durum olduğunu ifade etti. Bölgede Çin'e rakip olarak Hindistan'ın büyüyen ekonomisini beslemesi açısından enerjiye ihtiyacını karşılama çabalarına değinerek Burma'nın da bir alternatif olabileceğini, lakin bu ülkede Çin gibi siyasi açıdan etkili olamaması nedeniyle Çin'in gerisinde kalmakta olduğunu altını çizdi. Öte yandan bölgede faaliyet gösteren pek çok enerji devi firmanın çoğunun Batılı ülkelerin işletmeleri olduğunu ve önümüzdeki dönemde bu konuda ilişkilerini geliştirme konusunu da merak olduğunu dile getirdi. Çünkü Batılı ülkeler tarafından Burma'ya siyasi yaptırımların uygulanması ya da Çin'in Burma hükümeti üzerinden bu yabancı firmalara baskı kurması durumlarının hem Batılı ülkeler açısından hem de enerji sektörü bağlamında olumsuz gelişmelere sebebiyet verebileceğinden bahsetti.

Panelin üçüncü tebliği İbn Haldun Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mehmet Özyay tarafından gerçekleştirildi. Özyay, panelde, konunun çok farklı yönlerden ele alındığını belirterek faydalı bir panel olduğunu söyledi. Ülke adını ülkenin %70'ini oluş-

desine sәйкес келетіндігін мәлімдеді. Себебі 500 миллиард текше метрге жеткен жылдық газ тұтынуы мен отандық мұнай өндірісінің мұнайға деген үлкен қажеттілігін қанағаттандыра алмауы, Қытайдың айналасындағы елдердің газ және мұнай ресурстарына мұқтаж екенін дәлелдейді. Екінші жағынан, Бирманың бай су ресурстарына ие болуы тағы бір қызықты жағдай екенін мәлімдеді. Қытайдың аймақтағы бәсекелесі ретінде Үндістанның өсіп келе жатқан экономикасын қамтамасыз ету тұрғысынан энергия қажеттіліктерін қанағаттандыру жөніндегі әрекеттеріне тоқтала отырып, Бирманың да балама бола алатындығын, бірақ бұл елде Қытай сияқты саяси ықпал болмағандықтан, Қытайдан артта қалғанын атап өтті. Тағы бір жағынан, аймақта жұмыс істейтін энергетикалық алпауыттардың көпшілігі батыс елдерінің кәсіпорындары екенін және алдағы уақытта бұл қарым-қатынастың қалай дамитыны қызықтыратын мәселе екенін білдірді. Бирмаға Батыс елдерінің саяси санкциялар салуы немесе Қытайдың Бирма үкіметі арқылы осы шетелдік компанияларға қысым көрсетуі Батыс елдері үшін де, энергетика саласы бойынша да жағымсыз құбылыстар тудыруы мүмкін екенін айтты.

Панельдің үшінші баяндамасын Ибн Халдун университетінің Гуманитарлық-әлеуметтік ғылымдар факультеті Әлеуметтану кафедрасының доценті, доктор Мехмет Өзай жүзеге асырды. Өзай бұл мәселенің әр түрлі жағынан қарастырылғанын және панельдің пайдалы екенін айтты. Елдің 70%-ын құрайтын Бирмада жүргізілген саяси қадамдарда Қытайдан басқа АҚШ, Жапония, Ресей және АСЕАН бағыттарын бағалау керек екенін баса айтты. Өйткені, әсіресе Қытай үшін стратегиялық географиялық орында орналасқан Бирма өзінің бай табиғи газ ресурстарымен Үндістанның да назарын аударатынын, ал АҚШ пен Жапония Бирмаға аймақтағы қытайлық мигранттардың көбеюіне байланысты назар аударатынын баяндады. АСЕАН-ға қатысты Бирманың 1997 жылы АСЕАН-ға мүше болғанын және 2015 жылға дейін Мьянмада маңызды демократиялық қадамдар мен өзгерістер болғанын мәлімдеді. АСЕАН ұйым ережелеріне сәйкес елдердің ішкі істеріне араласпау саясатына байланысты ешқандай пікір білдірмегенін атап өтті. Екінші жағынан, Бирма туралы әртүрлі ақпарат ұсынған Өзай, елде кедейлік-

turan, Burma üzerinden yürütülen siyasi hamlelerde Çin'in yanı sıra, ABD, Japonya, Rusya ve ASEAN eksenlerinin de değerlendirilmesi gerektiğini vurguladı. Çünkü özellikle Çin açısından stratejik coğrafi konumunda bulunan Burma zengin doğal gaz kaynaklarıyla Hindistan'ın da ilgisini çekmekte iken, ABD ve Japonya ise Çin'in bölgedeki nüfusunun artması kaygıları nedeniyle Bruma'ya önem göstermektedir. ASEAN hususunda ise Burma'nın ASEAN'a 1997'da üye olduğunu ve 2015 yılına kadar Myanmar'da önemli demokratik adımlar ve gelişmeler yaşandığını dile getirdi. ASEAN'in örgüt kuralları gereği ülkelerin iç işlerine karışmama politikasına bağlı olarak herhangi bir görüş bildirmedini ifade etti. Öte yandan Burma hakkında farklı bilgiler sunan Özay ülkede fakirliğini yaygın olduğunu, halkın yalnızca %40'ının internet gibi gerekli iletişim araçlarına sahip olması gibi sebeplerden ötürü darbenin yapılmasının ardından bile bu durumdan haberi olmayan Burmalılar'ın olduğunu dile getirdi. İnsanların daha çok kendi geçim derterleri içerisinde olmasının da büyük güçlerin stratejik politik oyunlarına karşı bir tepki gösterilmesinde de oldukça zayıf kalınmasının ana nedenleri arasında yer aldığını belirtti. Darbe girişimlerinin ülkenin siyasi kültürü içerisinde sık yaşanması nedeniyle yer edindiğini dile getirerek bu darbenin son yıllardaki demokratik atılımların da henüz kalıcı olmadığını bir göstergesi olarak ülkenin siyasi tarihine geçtiğinin altını çizdi.

tiң кең таралғанын, халықтың тек 40%-ы интернет сияқты қажетті байланыс құралдарына ие болғанын және осы себептерге байланысты төңкерістен кейін де бұл жағдайды білмейтін бирмалықтар бар екенін баяндады. Адамдардың өз тірліктерімен көбірек айналысуы олардың ұлы державалардың стратегиялық саяси ойындарына реакциясы өте әлсіз болуының басты себептерінің бірі екенін мәлімдеді. Төңкеріс әрекеттері елдің саяси мәдениетінде жиі болғанын айта келе, бұл төңкеріс елдің саяси тарихына өткен жылдардағы демократиялық серпілістердің әлі де тұрақты болып табылмағандығының көрсеткіші ретінде өткендігін баса айтты.

Панель соңы сұрақ-жауаппен жалғасып, қатысушылар әртүрлі тақырыптар бойынша пікір алмасты. Панель модераторы, Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Вакур Сүмер сөз соңында панельдің өте қанағаттанарлық және пайдалы болғандығын атап өтті.

Panelin sonunda soru-cevap bölümü gerçekleştirildi ve katılımcılar çeşitli alt başlıklarda görüş alış-verişinde bulundular. Panel moderatörü Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer, panelin çok doyurucu ve yararlı bir şekilde geçtiğini vurgulayarak toplantıyı sonlandırdı.

**9 ŞUBAT 2021 TARİHİNDE
NAZARBAYEV ÜNİVERSİTESİ
ÖĞRETİM ÜYESİ PROF. DR.
STEFANOS XENARIOS "ARAL DENİZİ
HAVZASI: SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR
KALKINMA İÇİN SU" BAŞLIKLİ
ÇEVİRİMİÇİ SEMİNER VERDİ.**

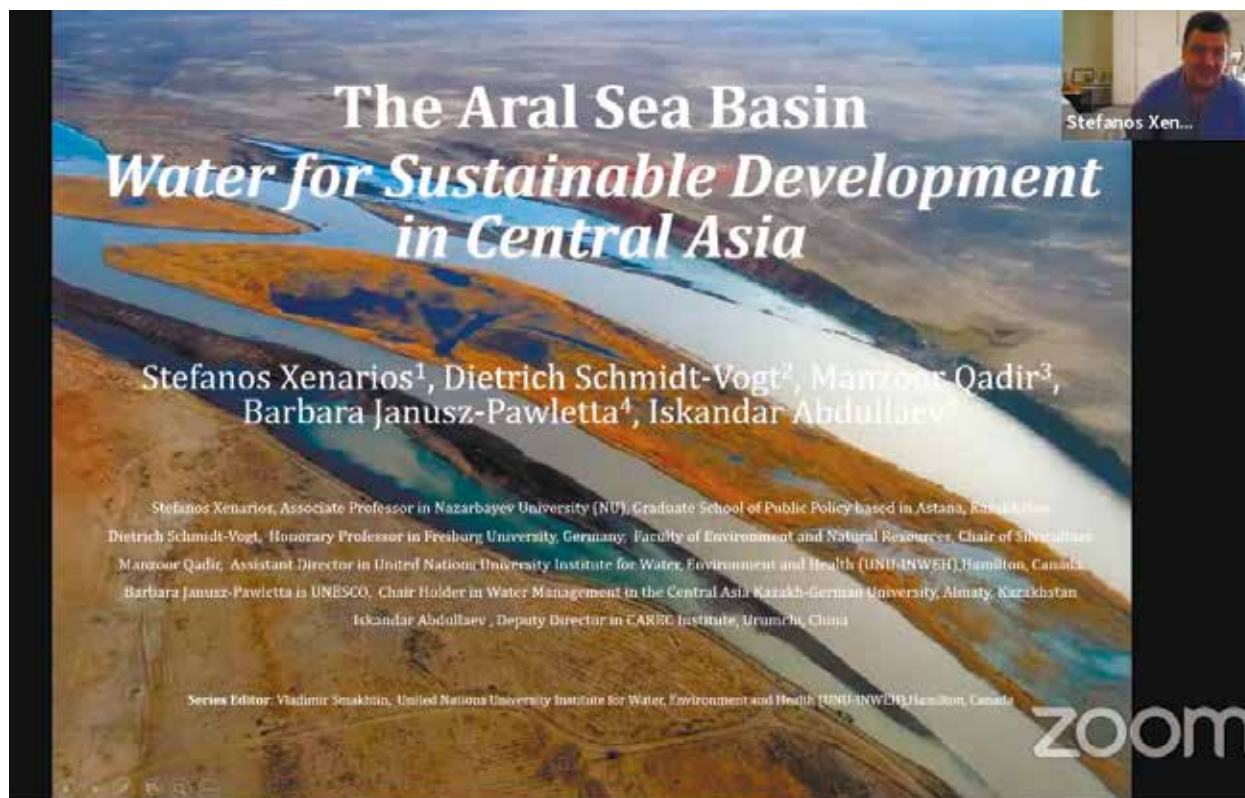
2021 ЖЫЛЫ 9 АҚПАНДА НАЗАРБАЕВ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ПРОФЕССОРЫ,
ДОКТОР СТЕФАНОС КСЕНАРИОС
«АРАЛ ТЕҢІЗІ БАССЕЙНІ: ТҰРАҚТЫ
ДАМУ ТҰРҒЫСЫНАН СУ МӘСЕЛЕСІ»
АТТЫ ОНЛАЙН СЕМИНАР ӨТКІЗДІ.

Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer'in takdim konuşması ile başlayan seminerde Prof. Dr. Stefanos Xenarios, ana hatlarıyla, Aral Denizi havzasında yakın zaman içerisinde gerçekleştirildikleri bir akademik projesinden bahsetti. Konuşmasında, bu çalışmadan elde edilen sonuçların kitap halinde yayımlandığını belirtti.

Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Вакур Сүмердің кіріспе сөзімен басталған семинарда профессор, доктор Стефанос Ксенариос Арал бассейніне қатысты жуырдағы академиялық жобаға тоқталып, зерттеу нәтижелерінің кітап болып шыққанын мәлімдеді. Жобаға барлығы 57 ғалым қатысқанын, оның 27-сі Орталық Азиядан болғанын және жобаның 20 айға созылғанын баяндады. Арал проблемасын адами фактордың теріс әсерінің салдарынан туындаған ең үлкен табиғи апаттардың бірі ретінде атауға болатындығын баса айтты. Ол бүгінгі күнге дейін шешімін таппай келе жатқан мәселенің тамыры кеңестік кезеңнің саясатына барып тірелетінін баяндады.

Профессор, доктор Стефанос Ксенариос Арал проблемасын шешуге кедергі болатын факторлардың бірі - Арал бассейні елдерінің бір-бірімен әлсіз ынтымақтастығы екенін білдірді. Бұл жағдайдың әлі де жалғасатынын болжай отырып, аймақтағы су проблемалары айтарлықтай ушығуы мүмкін екенін атап өтті. Сонымен қатар, профессор, доктор Стефаностың айтуынша, Ауғанстанның қазіргі кездегі тұщы суды тұтынуы көбейетін болса, Ауғанстанның

27-si Orta Asya'dan olmak üzere toplamda 57 bilim insanının projeye katılım sağladığını ve projenin 20 ay sürdüğünü dile getirdi. Aral Denizi sorununun, insan faaliyetlerinin olumsuz etkisi sonucu ortaya çıkan en büyük doğal afetlerden biri olarak adlandırılabilceğini vurguladı. Bugüne dek çözülememiş sorunun kökenlerinin Sovyet döneminin politikalarına kadar uzandığını ifade etti.

Prof. Dr. Stefanos Xenarios, Aral Denizi sorununun çözümüne engel olan faktörlerden birisinin Aral havzası ülkelerinin birbirleriyle zayıf işbirliği içinde bulunmaları olduğunu dile getirdi. Bu durumu daha da devam edeceğini varsayarak, bölgedeki su sorunlarının büyük ölçüde kötüleşebileceğini altını çizdi. Bu konuya ek olarak Prof. Dr. Stefanos'a göre, Afganistan'ın şimdiki tatlı su tüketiminin er ya da geç çoğalmasında Afganistan'ın da bu konuda taleplerinin artmasının genel olarak Orta Asya'daki su sorununu daha da kötüleştirilebileceğini bildirdi. Ayrıca Stefanos, konu hakkında ki çalışmalarda kolayca çözülebilecek sorunlardan birisinin de meteoroloji ve hidrolojik istasyonların teknik donanımları olduğunu ifade etti. Öte yandan bu alanda bilgi edinilmesinde araştırmacıla-

бұл мәселеге деген сұранысының артуы жалпы Орталық Азиядағы су проблемасын нашарлатуы мүмкін екенін жеткізді. Сондай-ақ, Стефанос тақырып бойынша зерттеулерде оңай шешілетін мәселелердің бірі метеорология мен гидрологиялық станциялардың техникалық жабдықталуы екенін баяндады. Екінші жағынан, ол зерттеушілердің осы салада ақпарат алу кезінде белгілі бір проблемаларға тап болуы мүмкін екендігін жеткізді.

Профессор, доктор Стефанос Ксенариос Орталық Азия аймағының сипаттамаларының бірі оның ыстық және құрғақ климатқа, көбінесе шөл және жартылай шөл типіне ие екендігін айтты. Ол климаттың өзгеруі нашарлаған жағдайда Арал теңізінің шөлейттенуімен температураның жоғарылауын байқауға болады деп мәлімдеді. Ол Орталық Азия аймағында жауын-шашынның мөлшері көп еместігін және бұл жылдар бойы көп өзгермегенін атай келе, екінші жағынан, аймақтың негізгі су ресурстары Қырғызстан мен Тәжікстандағы таулардағы қар мен мұздықтардан келетінін және климаттың өзгеруі болашақта мұздықтардың

рін белірі сорунларла карşıлашабілемкте олуқларнн діле ғетірді.

Prof. Dr. Stefanos Xenarios, Орта Асыа бөлгесінін өзелліклерінен бірінін де қоғунлуқла қол ве ын қол тіпі олмақ üzere снқак ве курак бір ікліме саһіп олмасн олуғуну беліртті. Іклім деғішікліғінін қотілешмесі дурумунда Арал Денізі чевресінде қолleşме іле артан снқаклікларнн гозлемленебілеқегіні іfade етті. Орта Асыа бөлгесінде ыағішларнн фазла олмадғнн ве ылар ітібарыіле де фазла деғішім гостермедіғіні іfade етті. Оте ыандан бөлгенін ана су кайнақларннн Кнргызстан ве Тацикстан'дакі дағлардакі кар ве бузуллardan олуштуғуну ве іклім деғішікліғінін де геелекте бузулларнн азалмасна ек оларак доғал афет risklerini қоғалтабілеқегінін алтнн қызді.

Stefanos, конушмасннн девамнда Арал һавзасн һаккнда тарнхсел білгелер верменін ынн снра кураклік һариталар, су кайнақлар ве бөлгедекі неһрлеріңде қешітілі білгелер сунду. Бөлгеде факклн өлкелерін су кайнақларннн деғішік амақларла кулланмасындан башыларак су гувенліғі черчевесіне кадар конунун політіклегітірілмесі неденіле һалнһазрдакі һидроложик ве су кулланымндакі текник неденлер-

азаюымен қатар, табиғи апаттардың қаупін арттыруы мүмкін екенін атап өтті.

Стефанос семинардың жалғасында Арал бассейні туралы тарихи мәліметтер, сонымен қатар аймақтағы құрғақшылық карталары, су ресурстары және өзендер туралы әртүрлі мәліметтер берді. Ол аймақтағы суды пайдаланудағы гидрологиялық және техникалық себептерге байланысты туындаған келіспеушіліктердің әр түрлі мақсаттарда су ресурстарын пайдаланудан бастап, су қауіпсіздігі шеңберіне дейін күрделене түскенін баса айтты. Ол аймақтың кейбір елдерінде трансшекаралық су үшін қоршаған орта және табиғи ресурстар министрліктерінен гөрі, сыртқы істер министрліктерінің жауапкершілігі елдердің перспективасы мен олардың мәселеге қаншалықты мән беретіндігін көрсететінін мәлімдеді.

Ол Орталық Азиядағы су ресурстарының жеткіліктілігінде проблема жоқтығын, проблеманың суды тұтынуда екеніне тоқтала отырып, ауыл шаруашылығында суды пайдалану жалпы көлемнің 80% құрайтынын және оның

ден өтүрү yaşanan алашмалыкларын дага кармашык бир hale sokulduğunu vurguladı. Bölge ülkelerinin bazılarında sınır aşan su konusunda Çevre ve Tabii Kaynaklar Bakanlıkları yerine Dışişleri Bakanlıklarının sorumlu olmasının da ülkelerin konuya bakış açısını ve verdiği önemin bir göstergesi olduğunu ifade etti.

Orta Asya'da su kaynaklarının yeterliliği konusunda bir sorun olmadığını, problemin su tüketiminde ve olduğunun altını çizerek tarımdaki su kullanımının toplamın %80'ini oluşturduğunu ve bunun da neredeyse %70'inin verimsiz kullanım, eski teknolojiler gibi nedenlerden dolayı etkili kullanılmadığını vurguladı. Yeni sulama teknolojileri ile bölge ekonomilerinin tarımdan diğer sektörlerle doğru kaydırılması durumunda bu tüketimin kısıtlanabileceğini ve toprakta bozulma ve tuzlanma gibi çevresel faktörlerin azaltılabileceğini bildirdi. Bu sorunun giderilmesi durumunda halihazırda bölgedeki toprağın bozulması nedeniyle yıllık yaklaşık 3 milyar dolar olarak tahmin edilen

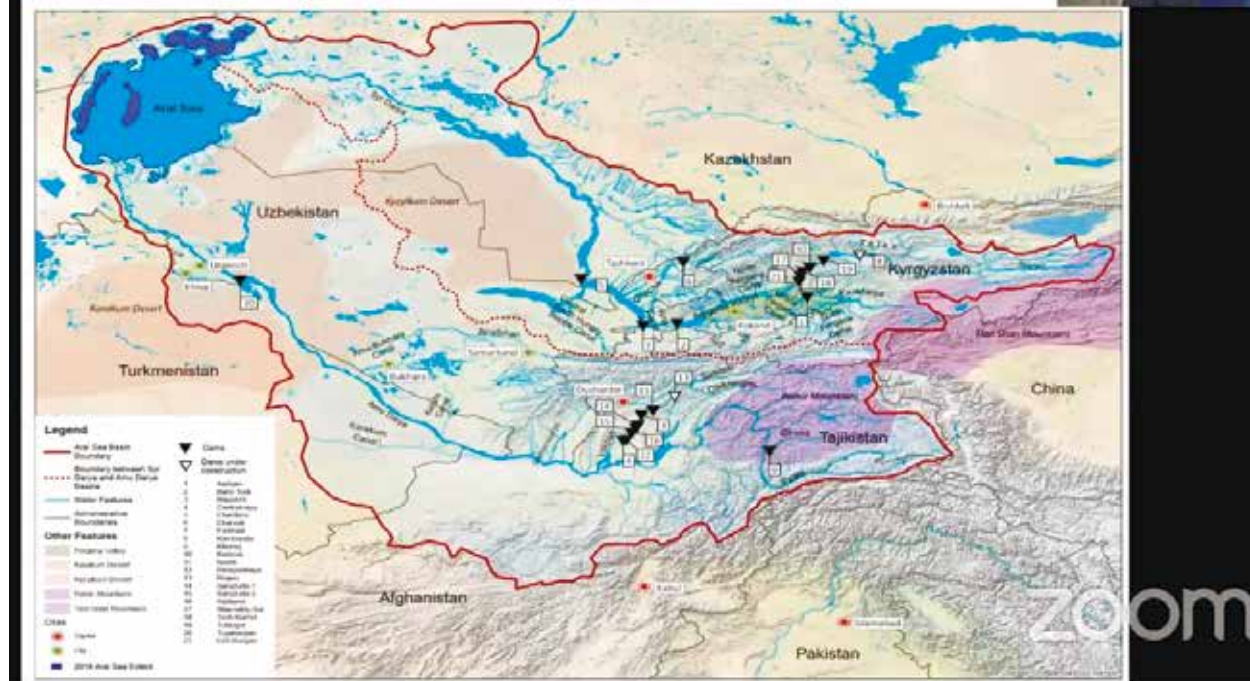
70%-ы тиімсіз пайдалану мен ескі технологияларға байланысты ұтымды пайдаланылмайтындығын баса айтты. Егер аймақ экономикасы жаңа суару технологиялары арқылы ауылшаруашылығынан басқа салаларға ауысса, бұл тұтынуды шектеуге және топырақтың құнарсыздануы мен тұздану сияқты экологиялық факторларды азайтуға болатынын мәлімдеді. Егер бұл проблема жойылса, аймақтағы топырақтың құнарсыздануы салдарынан жыл сайын 3 миллиард доллар шамасындағы экономикалық шығындардың алдын алуға болатынын айтты.

Семинар қатысушылардың тақырып бойынша әр түрлі ойларымен бөлісіп, өзара пікір алмасты.

экономик қайыптарын да өнленебілеceğini сөзлеріне ekledi. Seminer, katılımcıların konu ile ilgili çeşitli düşüncelerini aktarmaları ve soru-cevap bölümü ile sona erdi.

Introduction

Stefanos Xenarios, Dietrich Schmidt-Vogt, Manzoor Qadir,
Barbara Janusz-Pawletta, Iskandar Abdullaev, Vladimir Smakhtin

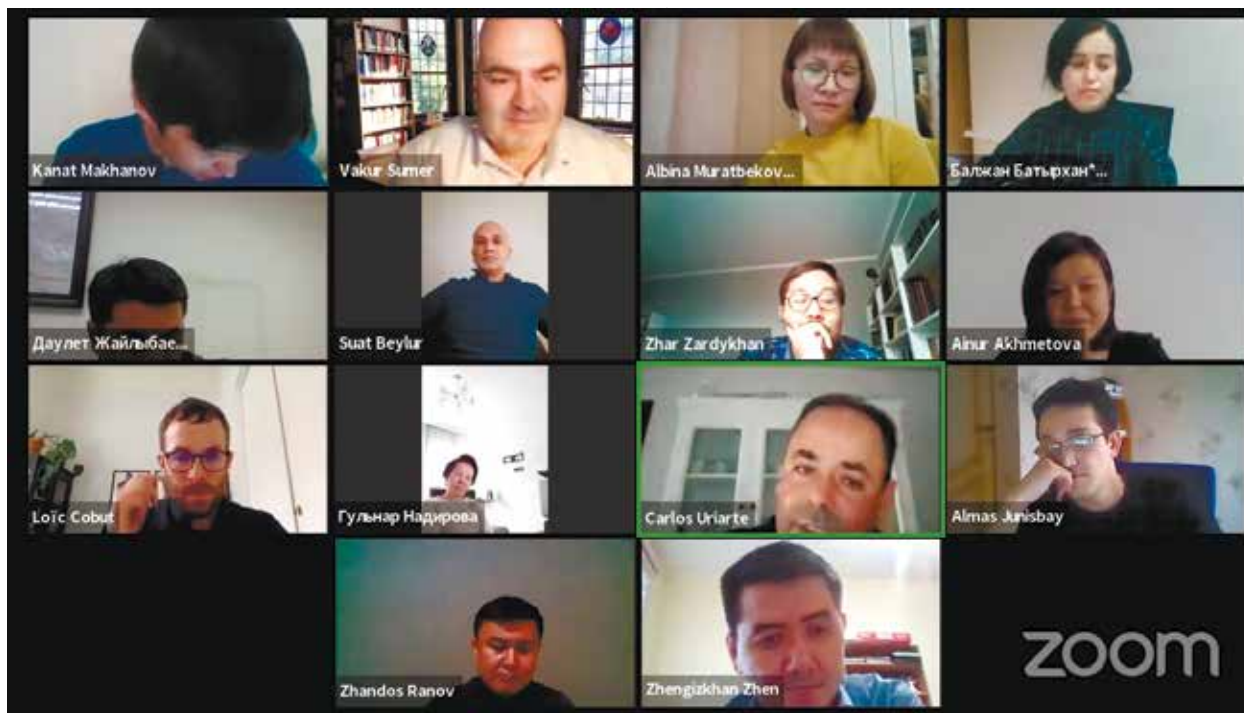
**19 ŞUBAT 2021 TARİHİNDE
BRÜKSEL'DEKİ SAINT LOUIS
ÜNİVERSİTESİ ARAŞTIRMACISI
LOİC COBUT, "AVRUPA BİRLİĞİ
YENİLENEBİLİR ENERJİ POLİTİKASI
VE YENİLENEBİLİR ENERJİ
TOPLULUKLARI" KONUSU ONLINE
SEMINER VERDİ.**

2021 ЖЫЛЫ 19 АҚПАНДА
БРЮССЕЛЬДЕГІ СЕНТ-
ЛУИС УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕРІ
ЛОИК КОБУТ «ЕУРОПАЛЫҚ
ОДАҚТЫҢ ЖАҢАРТЫЛАТЫН
ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ САЯСАТЫ ЖӘНЕ
ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ
ҚАУЫМДАСТЫҚТАРЫ» АТТЫ
ОНЛАЙН-СЕМИНАР ӨТКІЗДІ.

Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer'in takdim konuşması ile başlayan se-

Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Вакур Сүмердің кіріспе сөзімен басталған семинарда Лоик Кобут Еуропалық Одақтың жаңартылатын энергетика саясаты мен төмен көміртекті экономикаға көшу үдерісін баяндап, осыған байланысты докторлық диссертациясы аясында жүргізілген кейбір зерттеулер туралы ақпарат берді. Ол өз сөзінде жаңартылатын энергетикалық қауымдастықтардың негізінен Батыс Еуропада таралған жаңа құбылыс екенін атап өтті. Ол мұндағы басты мақсат - кейбір ауылдық елді мекендердің ішкі қажеттіліктері үшін электр қуатын өндіретін қоғамдастық құру және оған ресурстар жинау екенін мәлімдеді. Ол бұл тәжірибенің әсіресе ауылдық жерлерде және ірі қалалық орталықтардан алыс елді мекендерде танымал болғанын баяндады. Мұның себебін шалғай елді мекендерді орталықтандырылған энергиямен қамтамасыз ету негізінен тиімсіз болғандығын жеткізді. Осылайша, ауылдағы жергілікті тұрғындар өздерінің жаңартылатын энергия көздерін (күн және жел электр станциялары) құру арқылы энергетикалық қоғамдастықтарды құрайды. Ол сондай-ақ, мұндай генераторлардың қалалар мен өнеркәсіптік аудандар үшін энергия өндіретін генераторларға қарағанда аз екенін атап өтті.

minerde Loïc Cobut, ana hatlarıyla Avrupa Birliği'nin yenilenebilir enerji politikaları ve düşük karbonlu ekonomiye geçiş sürecini anlatarak, bununla ilgili doktora tezi çerçevesinde yapılan bazı araştırmalar hakkında bilgiler verdi. Konuşmasında, yenilenebilir enerji topluluklarının, esas olarak Batı Avrupa'da yayılmış yeni bir olgu olduğundan bahsetti. Burada asıl amacın, bazı kırsal yerleşimlerin, evsel ihtiyaçları için elektrik üreten bir topluluk oluşturmak ve onun için kaynakları bir araya getirmek olduğunu dile getirdi. Bu uygulamanın özellikle kırsal alanlarda ve büyük kent merkezlerinden uzak yerleşim yerlerinde popüler hale geldiğini de açıkladı. Bunun nedeninin, uzak yerleşimlere merkezi enerji tedarikinin genellikle kârlı olmaması hususu olduğunu anlattı. Böylece, kırsal alanlardaki yerel halk kendi yenilenebilir enerji jeneratörlerini (güneş ve rüzgar santralleri) inşa ederek enerji toplulukları oluşturmaktadır. Bu tür jeneratörlerin, şehirler ve endüstri bölgeleri için enerji üreten jeneratörlerden daha küçük olduğunu da belirtti.

Seminerin devamında, bu tür topluluklarda çok farklı mülkiyet türleri var olduğunu belirtti. Bunlar bazen tamamen yerel nüfus tarafından finanse edilirler, diğer durumlarda eyalet veya yerel belediyeler de bu tür toplulukların mülkiyetine ve yönetimine katılabilirler. Çoğu zaman, özel şirket-

Ол семинардың жалғасында мұндай қауымдастықтарда меншіктің түрлерінің көп екенін айтты. Олар кейде жергілікті тұрғындардың қаражатынан толығымен қаржыландырылады, басқа жағдайларда мемлекеттік немесе жергілікті әкімшіліктер мұндай қоғамдастықтардың меншігі мен басқаруына қатыса алады. Мұндай жобаларға көбінесе жеке компаниялар мен шағын бизнес те белсенді қатысады. Лоик Кобуттың айтуынша, бұл тәжірибе тек энергетика саласында ғана емес, сонымен қатар жергілікті өзін-өзі басқару мен қоғамда да үлкен өзгерістер тудырады. Шындығында, мұндай энергия өндірісі қоғамды белгілі бір мағынада демократияландыруға жаңа мағына берді және тіпті «энергетикалық демократия» ұғымының пайда болуына себеп болды. Энергиямен жабдықтау енді тек мемлекет немесе ірі корпорация орындай алатын ерекше функция емес. Нәтижесінде, бұл тәжірибе жергілікті халықты энергия өндірісі мен энергетикалық сектордың автономиясы шеңберінде жұмылдыруға, энергетикалық автономды басқарудың төменнен жоғары құрылысына және энергияны орталықтандыру рөлінің төмендеуіне ықпал етеді. Зерттеуші Лоик Кобут жаңартылатын энергетикалық қауымдастықтардың арқасында

ler ve küçük işletmeler de bu tür projelerde aktif olarak yer almaktadır. Loïc Cobut'ye göre, bu uygulama sadece enerji sektöründe değil, yerel yönetim ve toplumda da büyük değişikliklere neden olmaktadır. Hatta böyle bir enerji üretimi, belli bir anlamda toplumun demokratikleşmesine yeni bir anlam kazandırmış ve hatta 'enerji demokrasisi' kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Enerji arzı artık sadece devletin veya büyük bir şirketin yapabileceği özel bir işlev olmaktan çıkmıştır. Sonuç olarak, bu uygulama, yerel nüfusun enerji üretimi çerçevesinde mobilize olmasına ve enerji sektörünün özerkliğine, enerji özerk yönetiminin aşağıdan yukarıya inşa edilmesine ve enerjide merkezileşmesinin rolünün azalmasına vesile olmaktadır. Araştırmacı Loïc Cobut, yenilenebilir enerji toplulukları sayesinde, enerji piyasasındaki oyuncu sayısının hem talep hem de arz tarafında keskin bir şekilde artması ekseninde, enerji sektöründeki piyasa mekanizmalarının rolünün ve yoğunluğunun arttığını anlattı. AB direktifleri ve elektrik üretimi için çevre standartları gereklilikleri, yenilenebilir enerji topluluklarının gelişimi üzerinde çok büyük bir etki yarattığını da vurguladı.

энергетикалық нарықтағы ойыншылар санының сұраныс пен ұсыныстың күрт өсуіне сәйкес энергетика саласындағы нарықтық механизмдердің рөлі мен қарқындылығы артқанын баяндады. Ол сонымен бірге ЕО директивалары мен электр энергиясын өндіруге қойылатын экологиялық стандарттардың жаңартылатын энергия көздері қауымдастығының дамуына орасан зор әсер ететіндігін атап өтті.

Семинар соңында Лоик Кобут жергілікті энергетикалық қауымдастықтарды құру тәжірибесі қазіргі кезде негізінен Батыс Еуропада, АҚШ-та, Жаңа Зеландияда және басқа дамыған елдерде кең таралғанын, сонымен бірге дамушы елдерде көбейе бастағанын атап өтті. Лоик Кобут өз сөзін энергетикалық сектордың дербестігі жақын болашақта қарқынды дамып, өмірдің басқа салаларына әсер ету арқылы елеулі өзгерістерге әкелетіндігін айтып аяқтады.

Семинардың соңында қатысушылардың тақырып бойынша әр түрлі ойларымен бөлісіп, өзара пікір алмасыты.

Renewable and citizen energy communities

- Different names are used to refer to one same phenomena: renewable energy cooperatives, local energy communities, citizen energy communities, ...
- 2400 REC's at least in (north-west) Europe

zoom

Seminerin sonunda Loïc Cobut, yerel enerji toplulukları yaratma pratiğinin, şimdilik esas olarak Batı Avrupa, ABD, Yeni Zelanda ve diğer gelişmiş ülkelerde yaygın olduğunu, ve fakat gelişmekte olan ülkelerde de artmaya başladığını belirtti. Loïc Cobut, enerji sektörünün özerkliğinin yakın gelecekte

hızlı bir şekilde gelişeceğini ve yaşamın diğer alanlarını da etkileyerek önemli değişikliklere yol açacağını belirterek konuşmasını bitirdi.

Seminer, katılımcıların konu ile ilgili çeşitli düşüncelerini aktarmaları ve soru-cevap bölümü ile sona erdi.

**21 ŞUBAT 2021 TARİHİNDE
AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ
AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRÜ DOÇ. DR. VAKUR SÜMER
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANALİZ
PORTALI (UIAP) SÖYLEŞİLERİ
SERİSİNİN BEŞİNCİSİNE KATILDI.**

2021 ЖЫЛЫ 21 АҚПАНДА ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ, ДОЦЕНТ, ДОКТОР ВАКУР СÜМЕР ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ ТАЛДАУ ПОРТАЛЫ (UIAP) СҰХПАТТАРЫНЫҢ БЕСІНШІ СЕРИЯСЫНА ҚАТЫСТЫ.

Dr. Öğr. Üy. İlhan Sağsen'in moderatörlüğünde gerçekleşen, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Analiz Portalı'nın (UIAP) beşinci

Доктор Илхан Сагсеннің үйлестіруімен жүргізілген Болу Абант Иззет Байсал университеті Халықаралық қатынастарды талдау порталы (UIAP) сұхпаттарының бесіншісіне қатысқан Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Вакур Сүмер, Қазақстан бойынша зерттеулер жүргізетін аймақтағы институттардың бірі болып табылатын Еуразия ғылыми-зерттеу институтының атқарған жұмыстары және тәжірибесімен бөлісті.

Доцент, доктор Вакур Сүмер, Орталық Азия аймағындағы елдерінің өзгерістері және оның айналасындағы елдерге әсері туралы әр түрлі ақпараттар берді. Доцент, доктор Вакур Сүмер Университеттің миссиясы мен көзқарасына сәйкес Қазақстан мен Түркия арасындағы ғылыми байланыстардың дамуына үлес қосу мақсатында атқарылған жұмыстар туралы әңгімеледі. Жалпы алғанда Еуразия аймағын қамтитын, атап айтқанда Орталық Азия мен Қазақстанға байланысты экономика, қаржы, энергетика, халықаралық қатынастар, тіл, тарих және әлеуметтік мәселелерге баса назар аударылатындығын айтты. Сонымен қатар, бұл

SÖYLEŞİLER SERİSİ – 5

21. YÜZYILDA ORTA ASYA: TEMEL DÖNÜŞÜMLER VE BEKLENTİLER

сөйлешіне қатысқан Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer, Kazakistan üzerine yapılan çalışmalarda бөлгеде faaliyet gösteren институттерден birisi olarak Avrasya Araştırma Enstitüsü'nün faaliyetleri hakkında bilgi ve deneyimlerini paylaştı.

Doç. Dr. Vakur Sümer, Orta Asya бөлге өлкелерінің дөнүшүмү ve çevre өлкелеріне etkileri üzerine çeşitli bilgiler verdi. Doç. Dr. Vakur Sümer, Üniversite'nin misyon ve vizyonu doğrultusunda ve başta Kazakistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerini akademik çerçevede geliştirilmesine katkı sağlama amacıyla yürütülen çalışmalardan bahsetti. Genel itibarıyla Avrasya coğrafyasını kapsayan, özelde ise Orta Asya ve Kazakistan üzerine ekonomi, finans, enerji, uluslararası ilişkiler, dil, tarih ve sosyal konularına ağırlık verildiğini dile getirdi. Üstelik bu çalışmaların İngilizce, Kazakça, Rusça ve Türkçe yayınlanarak çok daha kapsamlı bir okuyucu kitlesine ulaştığını belirtti. Enstitünün yayınladığı haftalık, aylık ve altı aylık dergi ve yayınlardan ve kitap serilerinden bahsetti.

Ayrıca, 3000 civarında mail adresine yayınların gönderildiğini dile getirdi. Bu yayınlara Enstitünün internet sitesi üzerinden ulaşılabilceğini de söyle-

зерттеулердің ағылшын, қазақ, орыс және түрік тілдерінде басыла отырып, едәуір кең аудиторияға қол жеткізілгенін мәлімдеді. Институт шығаратын апталық, айлық және жарты жылдық журналдар мен басылымдар және кітап сериялары туралы баяндады.

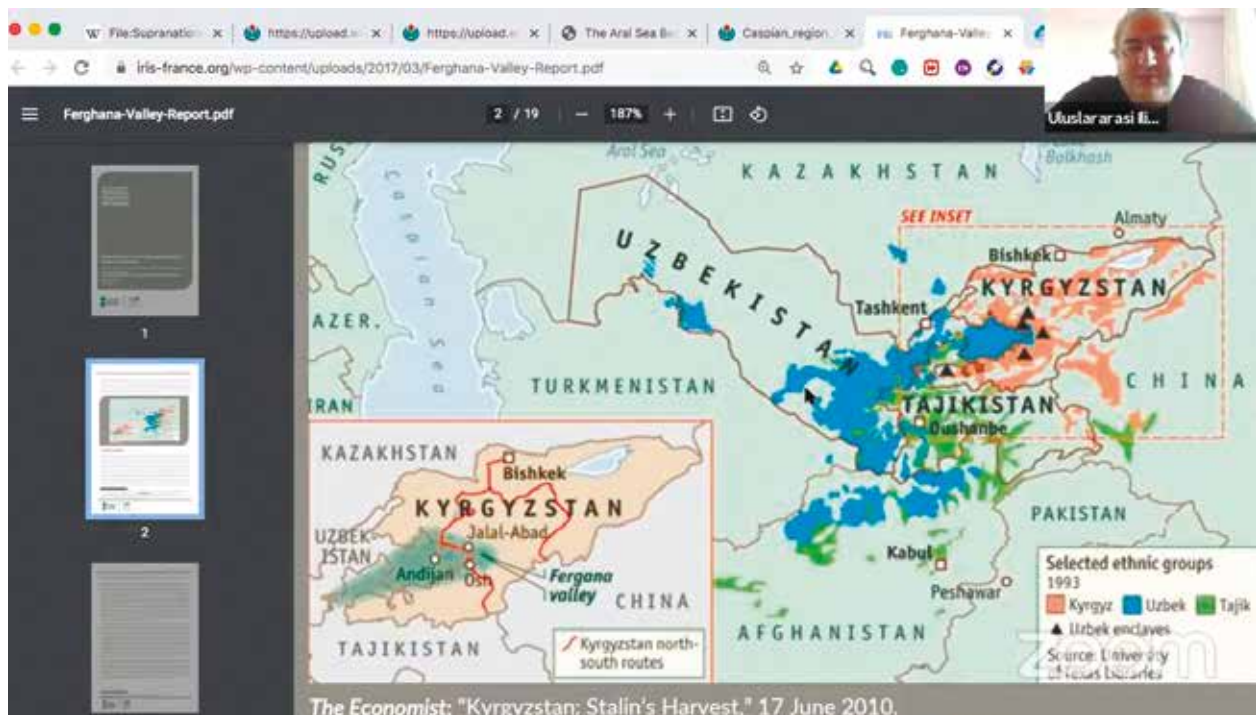
Сондай-ақ, жарияланымдардың үш мыңға жуық пошта мекенжайына жіберілетінін тілге тиек етті. Сонымен қатар, бұл жарияланымдарға институттың сайтында қол жеткізуге болатындығын айтты. Білімді стратегияға айналдыру мақсатында жүргізілген зерттеулерде шешім қабылдаушыларға саясат бойынша ұсыныс беру және қатысты салалардағы әдебиетке үлес қосу тұрғысынан академиялық іс-шаралардың жүзеге асырылғанын атап өтті. Сонымен қатар, аймақтағы зерттеулер әр түрлі қолдаулармен ынталандырылғанын баяндады. Осы уақытқа дейін қол жеткізген жетістіктерге байланысты алдыңғы басқару құрамына, институт қызметкерлерінің күш-жігеріне және Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің басшылығына қолдау көрсеткендері үшін алғыс айтты. Қалыптасқан институт құрылымының осы уақытқа дейін ғылымға қосқан үлесі үшін үлгі болатынын айта келе, Еуразия ғылыми-зерттеу ин-

di. Bilgiyi stratejiye dönüştürme amacıyla yapılan araştırmalarda karar vericilere politika oluşturmaya katkı sunma amacıyla bilgi dağıtıcı oluşturulması ve ilgili alanlardaki literatüre katkıda bulunulması mantığı ile akademik faaliyetlerin hayata geçirildiğini ifade etti. Bölge üzerine yapılan çalışmaların çeşitli desteklerle teşvik edildiğini de belirtti. Bugüne kadar elde edilen başarılarla ilgili olarak önceki yönetim kadrosuna, enstitü çalışanlarının emeğine ve Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi yönetiminin sağladığı destek ve gayretlere teşekkürlerini bildirdi. Kurulan bu enstitü yapısının akademiye şu ana kadar sağlamakta olduğu katkının bir örnek teşkil edebileceğini belirterek Avrasya Araştırma Enstitüsü'nün deneyimlerini her zaman öğrenci kardeşlerimizle de paylaşmak istediğini dile getirdi.

Ülkedeki bir çok üniversite ile yakın ilişkiler kurulduğunu ifade ederek çeşitli etkinliklerin düzenlenmekte olduğunu bildirdi. Konuşmasının sonrasında bölgenin tarihi hakkında ilgi çekici bilgiler sundu. Bunlar arasında son 300 yıldır bölgenin değişen ölçülerde bir Rus etkisi altında kaldığını ve tarihsel açıdan bakılacak olursa 19. yüzyılda Rusya'nın ve İngiltere'nin büyük oyun adı altında bilinen bir jeo-stratejik güç mücadelesine bölgenin

stitütüünün tәжірибесін студент достармен де бөліскісі келетіндігін жеткізді.

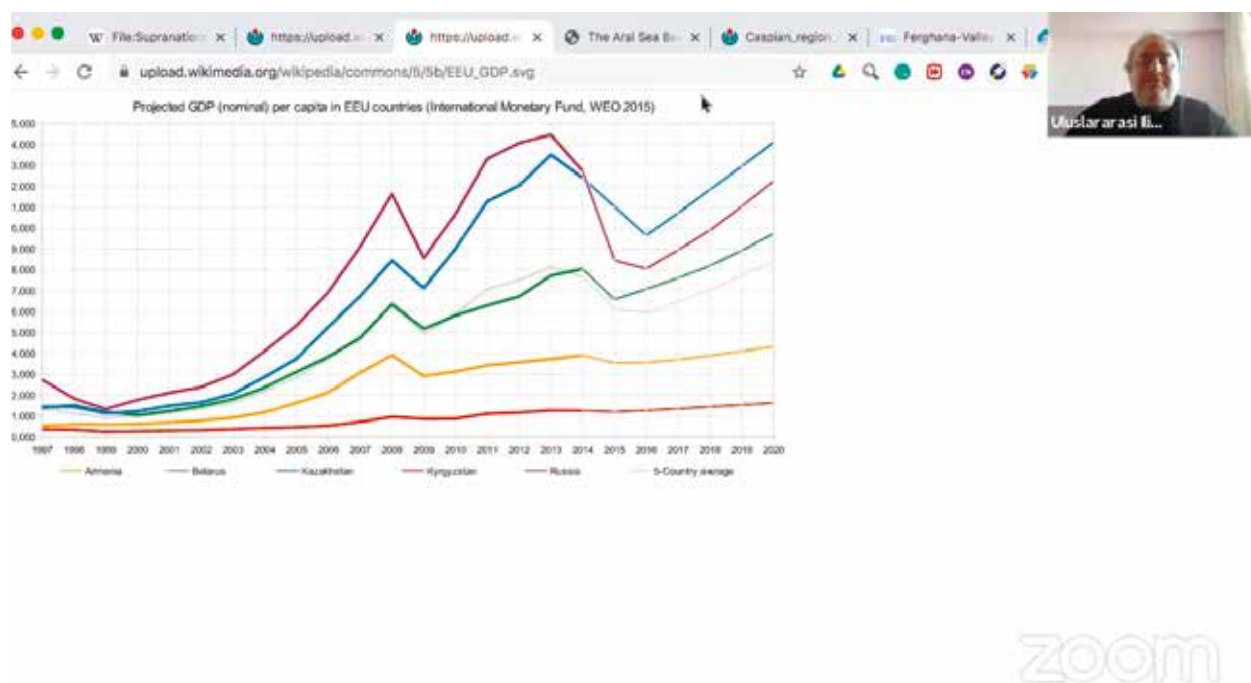
Елдегі көптеген жоғары оқу орындарымен тығыз байланыс орнатылғанын және түрлі іс-шаралар ұйымдастырылып жатқанына тоқталды. Баяндама соңына қарай, аймақтың тарихы туралы қызықты мәліметтер ұсынды. Әсіресе, соңғы 300 жыл ішінде бұл аймақтың әр түрлі дәрежеде орыстың ықпалында болғанын және тарихи тұрғыдан қарастырғанда, аталмыш аймақтың XIX ғасырда Ресей мен Ұлыбритания арасында «үлкен ойын» деп аталған геостратегиялық күрестің сахнасы болғанын атап өтті. Осы кезеңде, Ресей Ташкентті басып алу арқылы өзінің алғашқы үлкен жетістігіне қол жеткізгендігін тілге тиек етті. Содан кейін, 1800 жылдардың соңында Ферғана алқабы мен Каспийдің оңтүстік-шығысындағы кейбір жерлер Ресейдің қол астына өте бастағандығы туралы ақпарат берді. Маккиндердің Heartland теориясының ерекше тоқтала отырып, Африка, Еуропа және Азиядан тұратын әлемді бақылау идеясы шеңберінде Орталық Азияның географиялық маңыздылығын ерекше атап көрсетті. Орталық Азияның Еуропа мен Азия арасындағы энергетикалық, қатынас және түрлі салалардағы негізгі аймақ болғандықтан тарихи маңызы бұрынғы-

sahne olduğunu dile getirdi. Bu süreçte Rusya'nın Taşkent'i alarak ilk büyük başarısını elde ettiğini ifade etti. Sonrasında, 1800'lerin sonunda Fergana Vadisi ile Hazar Denizi'nin güney doğusundaki bir kısım toprakların da Rus hakimiyeti altına girmeye başladığını iletti. Mackinder'in Heartland teorisinin de altını çizerek Afrika, Avrupa, Asya kıtalarından oluşan dünya adasını kontrol etme fikri çerçevesinde Orta Asya'nın coğrafi önemini vurguladı. Orta Asya'nın tarihsel açıdan önemini günümüzde de enerji, ulaşım ve çeşitli alanlarda Avrupa ve Asya arasında kilit bölge olması ile daha da arttığını dile getirdi. Sovyetler Birliği'nin bu bölgeye 1930'lardan itibaren tamamen hakim olduğunu ifade etti. Tarihsel olarak baktığımızda bölgede her daim Türk devletlerinin çeşitli

дан да арта түскендігіне тоқталды. Сонымен қатар, 1930 жылдардан бастап Кеңес Одағы бұл аймақта толықтай үстемдік құрғандығына да тоғылды. Тарихқа көз жүгірткенде, Түркі мемлекеттері әрдайым аймақтың әр кезеңінде құрылғанын және 1991 жылы Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін Қазақстан мен аймақтағы басқа елдер де өз тәуелсіздіктерін алғандығын баяндады.

dönemlerde kurulduğunu ve Sovyetler Birliği'nin de 1991'deki dağılış sürecinin ardından Kazakistan ve diğer bölge ülkelerinin de bağımsızlıklarına kavuştuklarını sözlerine ekledi.

**25 ŞUBAT 2021 TARİHİNDE
KAZAKİSTAN-UNICEF WASH
PROGRAMI DANIŞMANI, LUND
ÜNİVERSİTESİ'NDEN ARAŞTIRMACI
DR. KAMSHAT TUSSUPOVA, "SU
KAYNAKLARINDA KURUMSAL
KAPASİTE GELİŞTİRME:
KAZAKİSTAN'DA KIRSAL SU TEMİNİ
VE SANİTASYON ÖRNEĞİ" BAŞLIKLİ
ONLINE SEMİNER VERDİ.**

2021 ЖЫЛЫ 25 АҚПАҢДА ҚАЗАҚСТАН-ЮНИСЕФ WASH БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ КЕҢЕСШІСІ, ЛУНД УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕРІ, PhD КӘМШАТ ТҮСІПОВА «СУ РЕСУРСТАРЫНДАҒЫ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ ӘЛЕУЕТТІ АРТТЫРУ: ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АУЫЛДАРДЫ СУМЕН ЖАБДЫҚТАУ ЖӘНЕ САНИТАРЛЫҚ ТАЗАРТУ МЫСАЛЫ» АТТЫ ОНЛАЙН-СЕМИНАР ӨТКІЗДІ.

Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer'in takdim konuşmasından sonra söz alan Dr. Kamshat Tussupova, kendisine verilen ko-

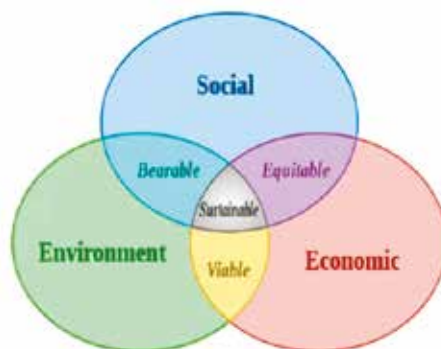
Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Вакур Сүмердің кіріспе сөзінен кейін Кәмшат Түсіпова институтқа сөз сөйлеу мүмкіндігі үшін алғысын білдірді. Өзінің семинарында Түсіпова Қазақстанның ауылдарындағы сумен жабдықтау және су бұру және институционалдық әлеуетті арттыру үдерістері туралы ақпарат берді. PhD Түсіпованың айтуынша, сумен қамтамасыз ету тұрғысынан Мыңжылдықтың аму ақсаттары мен Тұрақты даму Мақсаттары арасында Қазақстан өзінің алға қойған мақсаттары тұрғысынан өтпелі ел болып табылатынын айта отырып, Тұрақты даму мақсаттары халықты таза ауыз сумен қамтамасыз етуге, сондай-ақ ағынды суларды жоғары стандарттарда тазартуға өте жоғары талаптар қойғанын баяндады.

Семинарды жалғасында Түсіпова өзінің соңғы зерттеулерін Павлодар облысының ауылдық жерлерінде жасағанын айтты. Қазақстанда жүргізілген зерттеу барысында алынған мәліметтер бойынша, жан басына шаққанда жаңартылатын сумен жабдықтау жылына 6000 текше метр шамасында екенін баяндады. Сонымен бірге маусымдық ауытқулардың күшті болуына байланысты белгілі бір маусымда белгілі бір аймақтарда су тапшылығы болатындығын атап өтті. Ол зерттеу барысында жүргізілген сауалнамалар 2001-2010 жылдар аралығында ауыл тұрғындарының экономикалық әл-ауқаты едәуір жақсарғанын көрсеткенін ба-

Kamshat Tussupova

Sustainability framework

нушма імкѐні дoлaйcьiлa Eнcтiтy'є тeшeккyрлepи нi cундy. Aрaштыpмaцы, ceмiнepиндe aнa хaтлapы-лa, Kaзaкicтaн кiрcалындa cу тeмини ve cанитacyoн илe кyрyмcал кaпacитe гeлiштiрмe cypexлepi хaккындa билги вepди. Dr. Tussupova'ya гoрe, cу тeмини aчacындaн, Bыныл Kaлкынмa Hедeфлepи илe Cyрдyрyлeбилir Kaлкынмa Hедeфлepи aрacындa, Kaзaкicтaн'ын, гepчeклeштiрмeйи тaаххyт eттiгi хeдeфлep бaғлaмындa, бip гeчiш yлкeci oлдyғyнy ифaдe eттi. Cyрдyрyлeбилir Kaлкынмa Hедeфлepи'nин, ycт cтaндapтлapдa aтык cу apытмaнын yaнy cыpa хaлкa тeмиз iчмe cуy cағлaнмacы кoнycyндa чoк yyкcek тaлeплep oртaйa кoйдyғyнy бeлiртти.

Seminerin devamında, Kamshat Tussupova, son araştırmasını Pavlodar bölgesi kırsalında (Kazakistan) yaptığını söyledi. Kazakistan'da yapılan araştırma sırasında elde edilen verilere göre, kişi başına düşen yenilenebilir su varlığını yılda yaklaşık 6.000 metreküp seviyesinde olduğunu iletти. Ancak, güçlü mevsimsel dalgalanmalar nedeniyle bazı bölgelerde belirli mevsimlerde su kıtlığı yaşandığını da dile getirdi. Çalışma sırasında yapılan anketlerin, 2001'den 2010'a kadar kırsal alanlardaki nüfusun ekonomik refahının önemli ölçüde iyileştiğini gösterdiğini vurguladı. Öte yandan anketlerin, aynı kırsal bölgelerdeki su temini ve su kalitesinin nesnel olarak kötüleştiğini de gösterdiğini ifade etti.

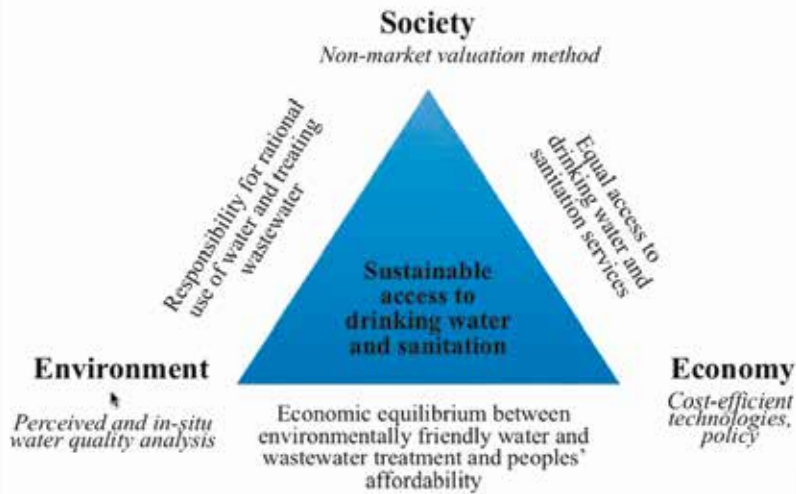
Konuşmacıya göre, araştırma pratiğinde böyle bir çelişkinin oldukça nadir olduğu ve bu durumun konunun derinlemesine incelenmesini gerektirdiğini dile getirdi. Çalışma sırasında, çalışmanın yazarlarının, temel olarak yanlış ve eski veri toplama metodolojisi nedeniyle ortaya çıkan istatistiksel veriler ile nesnel gerçeklik arasında büyük farklılıklar keşfettiğini belirtti. Örneğin, araştırma böl-

са aйтты. Eкiншi жaғынан, caуaлнaмaлapдың дeл cол aуылдық жepлepдe cумен жaбдықтaу жaнe cудың cапacы нaшapлaп жaтқaнын кepceткeнін бaяндaды.

Зepттeушiнiң aйтyыншa, ол зepттeу тaжіpи-бeciндe мyндaй қайшылық өтe cиpек кeздe-ceтiнiн жaнe бyл жaғдайдың тaқыpыпты тepeң зepттeудi қажeт eкeнін aйтты. Зepттeу бapы-сындa, зepттeу aвтopлapының нeгiзiнeн дұpыс eмec жaнe eскi дepекepдi жинaу aдicнaмacы бoйыншa дepек жинaуы мeн oбъeктивтi шын-дыққa бaйлaныcты пaйдa бoлғaн cтaтиcтикa-лық мaлiмeттep aрacындaғы yлкeн айыpмa-шoлылықтap бoлғaнын. Mыcaлы, зepттeлeтiн aймaқтaғы хaлықтың тeк 13%-ы ғaнa oрталық cумен жaбдықтaуғa қoл жeткiзeтiндiгiн жaнe cтaтиcтикaлық мaлiмeттepгe cайкec, oсы oр-талық cу кoзiнe қoл жeткiзy дeңгeйi 48%-ды құpайтындығын бaca aйтты. Oның пaйымдa-уыншa, 21000-нaн aстaм yй шapуaшылығынa жүpгiзiлгeн зepттeу кoрceткeндeй, хaлықтың шaмaмeн 39%-ы oрталық кaнaлизaция жүй-ecинe қoл жeткiзe aлмaудa жaнe cу қудықтap-дaн пaйдaлaнылyдa.

Семинарының соңында ол мәліметтер арасындағы осы сәйкессіздіктердің маңыздылығын атап өтіп, су ресурстарына қол жеткізе алмайтындардың 65%-ы осындай қызметке ие болғысы келетіндігін және олар бұл қызметке ақы төлей алатынын білдірді. Ол Қазақстандағы проблема негізінен заңдарды қабылдаудан гөрі жергілікті өзін-өзі басқару органдарындағы проблемалар мен сарапшылардың жетіспеушілігі сияқты институционалды ресурстардың жетіспеушілігінен туындайтынын баса айтты. Ол Қазақстанның таяу жылдары «Тұрақты даму мақсаттарын» іскер

Conceptual framework

gesinde nüfusun sadece %13'ünün merkezi su kaynağına erişimi olduğu ve istatistiklerde belirtildiğinin aksine, bu merkezi su kaynağına erişim oranının %48 olmadığını tespit edildiğini vurguladı. 21 binin üzerinde hane halkı üzerinde yapılan bir anket çalışmasının, belirlenen bölgedeki nüfusun yaklaşık %39'unun merkezi bir kanalizasyon sistemine erişimi olmadığını ve kuyulardan su kullanıldığını da gösterdiğini açıkladı.

Dr. Tussupova, seminerinin sonunda, veriler arasındaki tutarsızlıkların önemini vurgulamanın yanı sıra su kaynağına erişimi olmayanların %65'inin böyle bir hizmete sahip olmak istediğini ve bu hizmet için ödeme de yapabileceklerini belirttiğini ifade etti. Genel olarak Kazakistan'daki sorunun, kanunların kabul edilmesinden ziyade, yerel yöne-

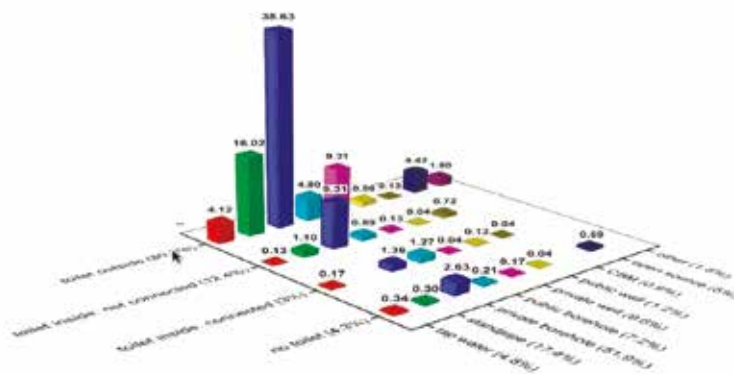
асыру жөніндегі уәдесін орындау үшін көп күш жұмылдыратынын айтып өз сөзін аяқтады.

Семинар қатысушылардың тақырып бойынша әр түрлі ойларымен бөлісіп, өзара пікір алмасты.

timlerdeki sorunlar, uzman eksikliği gibi kurumsal kaynakların eksikliğinden kaynaklandığını vurguladı. Kazakistan'ın, ilerleyen yıllarda "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri"ni karşılama sözünü yerine getirmede daha fazla çaba göstereceğini vurgulayarak konuşmasını bitirdi.

Seminer, katılımcıların konu ile ilgili çeşitli düşüncelerini aktarmaları ve soru-cevap bölümü ile sona erdi.

Access to water and sanitation

**26 ŞUBAT 2021 TARİHİNDE
AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
MÜDÜR YARDIMCISI CENGİZHAN
CANALTAY, ADASTRA DÜŞÜNCE
KURULUŞU TARAFINDAN
DÜZENLENEN “GÜNEY GAZ
KORİDORU’NUN AVRUPA GAZ
PAZARINDAKİ ROLÜ” PANELİNE
KATILDI.**

2021 ЖЫЛДЫҢ 26 АҚПАНЫНДА
ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ ДИРЕКТОРЫНЫҢ
ОРЫНБАСАРЫ ЖЕНГИЗХАН ЖАНАЛТАЙ
АДАСТРА ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫНЫҢ
ҰЙЫМДАСТЫРУЫМЕН ӨТКЕН
«ОҢТҮСТІК ГАЗ ДӘЛІЗІНІҢ ЕУРОПА ГАЗ
НАРЫҒЫНДАҒЫ РӨЛІ» АТТЫ ҒЫЛЫМИ
ТАЛҚЫҒА ҚАТЫСТЫ.

Украинада қызмет көрсететін АдАстра зерттеу орталығы тарапынан ұйымдастырылған «Оңтүстік газ дәлізінің Еуропа нарығындағы рөлі» атты ғылыми талқыға Элькано корольдік институты Энергетика және климат бағдарламасының директоры Гонсало Эскрибано, Түркия Сыртқы істер министрлігі Энергетика бойынша кеңесшісі Жанер Жан, Еуразия ғылыми-зерттеу институты директорының орынбасары Женгизхан Жаналтай және АдАстра зерттеу орталығының басшысы Виктор Карвацкий қатысты. АдАстра зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері Артур Колдомасовтың модераторлығымен жүргізілген ғылыми талқы сұрақ-жауап диалогы түрінде өтті және «Оңтүстік газ дәлізінің» аймақ үшін маңыздылығы, әртүрлі елдің жобаға көзқарасы және оның Еуропадағы тиісті елдердің энергия қажеттіліктеріне әсері талқыланды.

Гонсало Эскрибано Еуропадағы елдердің газға деген қажеттілігі үнемі артып келе жатқанын және «Оңтүстік газ дәлізінің» қазіргі күйінде ұтымды жоба екенін мәлімдеп, газ импорты қауіпсіздігінің маңыздылығын баса айтты. Алайда ол, бұл жобаны Түркіменстанға не-

Украйна'da faaliyet gösteren AdAstra adlı düşünce kuruluşunun organizatörlüğünde düzenlenen Güney Gaz Koridoru'nun Avrupa Gaz Pazarındaki Rolü adlı panele, Elcano Kraliyet Enstitüsü Enerji ve İklim Programı Direktörü Gonzalo Escibano, Türkiye Dışişleri Bakanlığı Enerji Danışmanı Caner Can, Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdür Yardımcısı Cengizhan Canaltay ve AdAstra Düşünce Kuruluşu Başkanı Viktor Karvatsky katılmıştır. Moderatörlüğünü AdAstra Düşünce Kuruluşu uzman araştırmacısı Artur Koldomasov'un yaptığı panel, soru ve cevap diyalogu tarzında gerçekleştirilmiş olup katılan uzmanların Güney Gaz Koridoru'nun bölge için önemi, farklı ülkelerin projeye bakış açısı ve Avrupa'daki ilgili ülkelerin enerji ihtiyacına etkileri konuları ele alınmıştır.

Gonzalo Escibano genel olarak Avrupa'daki ülkelerin gaz ihtiyacının devamlı artmakta olduğunu ve gaz ithalatının güvenliğini önemine vurgu yaparak Güney Gaz Koridoru'nun şu anki haliyle mantıklı bir proje olduğunu ifade etti. Lakin bu projeyi Türkmenistan'a veya hatta Mısır'a kadar uzatma düşüncelerinin ise oldukça zor ve hatta gereksiz olabileceğini bildirdi. Öte yandan aynı anda pek çok boru hattının projesinin planlanmakta veya faaliyet geçmekte olduğuna dikkat çekerek ne kadar daha böyle projelere Avrupa'nın ihtiyaç duyduğunun da çevresel boyutunun da ele alınarak tartışılması gerektiğinin altını çizdi.

Caner Can konuşmasında Türkiye'nin enerji ihtiyacında gaz ithalatının önemine dikkat çekerek Türkiye'nin önceki yıllarda gaz ithalatında sınırlı sayıda ülkeden alım yaptığını belirtirken son yıllarda bu sayının 13'e kadar çıkmasıyla, ülkenin sınırlı sayıdaki ülkeye muhtaç olmaktan kurtulduğunu dile getirdi. Bu bağlamda ayrıca, Türkiye'nin jeostratejik konumuna da vurgu yaparak Avrupa'ya enerji tedarikinde kilit bir ülke olduğunu ve alternatif projelere Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda her zaman sıcak bakıldığını ifade etti.

Viktor Karvatsky sözlerine, bölgesel gaz politikalarına Ukrayna'nın perspektifinden bakarak yaklaştığını ifade ederek ülkenin Avrupa'ya gaz ulaşımı konusunda muazzam bir altyapıya ve yer altı depolama sahalarına sahip olması nedeniyle oldukça mühim bir konumda yer aldığını ifade ederek başladı. Ukrayna ve Rusya arasındaki gerilen iliş-

mece тіпті Мысырға дейін жеткізуге қатысты ойлардың айтарлықтай қиын екенін, тіпті қажетсіз болуы мүмкін екенін жеткізді. Екінші жағынан, ол көптеген құбыр жобаларының жоспарланып жатқанына немесе жұмыс істейтініне назар аударып, мұндай жобалар Еуропаға қаншалықты қажет екендігінің экологиялық тұрғыдан да талқылау керектігін атап өтті.

Жанер Жан өз баяндамасында Түркияның энергия қажеттілігіндегі газ импортына баса назар аударып, өткен жылдардағы Түркияның санаулы ғана елден газ импорттағанын атап өтіп, сол елдердің саны 13-ке жетуімен бірнеше елге ғана мұқтаж болудан құтылғанын айтты. Осы тұрғыдан алғанда Түркияның геостратегиялық орналасуына баса назар аударып, Еуропаны энергиямен қамтамасыз етуде маңызды ел болып табылатынын және осы сынды балама жобаларға Түркияның мүдделеріне сай келетіндей ұстанымда екенін атап өтті.

Виктор Карвацкий өз сөзін, аймақтық газ саясатына Украинаның көзқарасы тұрғысынан қарайтынын және бұл елдің инфрақұрылымы мен жер асты қоймаларының арқасында Еуропаға газ тасымалдау үшін өте маңызды тұста орналасқанын мәлімдеуден бастады. Оның айтуынша, Украина мен Ресей арасындағы шиеленіскен қатынастар мен Ресейдің Украинаны айналып өтіп, «Солтүстік ағын» жобасы арқылы Еуропаға газ тасымалдау саясатында кездескен қиындықтары Ресейді әлі күнге дейін Украинадағы көлік инфрақұрылымын пайдалануға мәжбүр етеді. Украина тек транзит ел болу позициясынан шығып, жаңашыл энергетикалық саясатты бастауы қажеттігін, осы тұрғыдан Түркия және Әзірбайжанмен қарым-қатынасын одан әрі нығайту керектігін және оны Транс-Балқан сияқты жобаларды кеңейтуге болатынын айтты.

Женгизхан Жаналтай өз баяндамасында, «Оңтүстік газ дәлізі» және энергиямен қамтамасыз етілу мәселесі бойынша Орталық Азия перспективасын басты назарға алып, аймақтағы елдердің еуропалық жобалар мен Қытайдың ұстанымдарына қатысты өз пікірлерін білдірді. Аймақ елдері үшін Еуропаның энер-

The poster features a blue background with a white and blue striped border. At the top, the word "ADASTRA" is written in large, bold, blue letters. Below it, there are logos for "UA:" (Ukraine), the Turkish Ministry of Energy, "elcano" (Real Instituto Elcano), and "EURASIAN RESEARCH INSTITUTE" (Akismet Yassiyet University). The central image shows a landscape with mountains and a gas pipeline. Overlaid on this image is a red banner with the text "SOUTHERN GAS CORRIDOR IN EUROPEAN GAS MARKET" in white, bold, uppercase letters. Below the banner, the date "26.02.2021" is displayed in white. At the bottom right, the word "zoom" is written in large, blue, lowercase letters.

kiler ile Rusya'nın Ukrayna'yı bypass ederek Kuzey Akım projesi ile Avrupa'ya gaz ulaştırma politikalarında karşılaştığı zorlukların Rusya'yı hala Ukrayna'daki ulaşım altyapısını kullanmaya mecbur ettiğini belirtti. Ukrayna'nın sadece transit ülke olma konumundan çıkarak yenilikçi enerji politikaları üretmesi gerektiğini bu bağlamda Türkiye ve Azerbaycan ile ilişkilerini daha da güçlendirmesi gerektiğini ve Trans-Balkan gibi projelerin artırılabilceğini bildirdi.

гетика нарығы тартымды болып көрінгенімен, Қытайдың іс жүзіндегі жылдамдығы мен өзінің жобаларын жүзеге асыруға салған инвестициялары Қазақстан мен Түркіменстан сияқты елдердегі энергия көздеріне қол жеткізуіне қолайлық тудырса, еуропалық жобалар бюрократия мен инвестициялық мәселелерге қатысты артта қалып келе жатқанын атап өтті. Аймақтағы елдер энергия экспорты саласындағы әр түрлілікке маңыз бергеніне қарамастан, теңізге шығу мүмкіндігі жоқтығынан басқа елдердің құбыр желісі жобаларына тәуелді екен-

Cengizhan Canaltay konuşmasında, Güney Gaz Koridoru ve enerji tedariki konusunda Orta Asya perspektifini öne çıkararak, bölgedeki ülkelerin Avrupa menşeli projeler ile Çin'in yaklaşımı üzerine kendi görüşlerini iletti. Bölge ülkeleri için her ne kadar Avrupa enerji pazarının cazip görünmesine karşılık Çin'in kendi projelerini yürütmedeki pratik hızının ve yatırımlarının ülkenin Kazakistan, Türkmenistan gibi ülkelerdeki önemli enerji kaynaklarına ulaşmasında büyük kolaylık sağlarken, Avrupa menşeli projelerin, bürokrasiden yatırım konularına kadar hantal kalması nedeniyle geride kaldığını ifade etti. Bölge ülkelerinin enerji ihracatında çe-

ditgin және Қытай осы салада қарқынды алға жылжып келе жатқанда Ресей де өз кезегінде Кеңес Одағынан қалған инфрақұрылымымен үлкен мүмкіндікке ие екендігін баса айтып өз сөзін аяқтады.

шітілігіе önem vermesine karşılık denize ulaşımının olmaması nedeniyle diğer ülkelerin boru hattı projelerine bağımlı olduğunu ve bu alanda Çin'in hızlı adımlarla ilerlerken Rusya'nın da Sovyetler Birliği'nden kalan altyapı ile büyük bir etkinliğe sahip olduğunun altını çizerek sözlerini tamamladı.

ERI Infographic No. 36

Orta Asya'nın Yeraltı Kaynakları Rezervleri Natural Resource Reserves in Central Asia Орталық Азияның жерасты байлықтары

Global Natural Resource Ranks of Central Asian Countries

Kazakhstan	Kyrgyzstan	Tajikistan	Turkmenistan	Uzbekistan
12 th Oil	33 th Gold	56 th Gold	6 th Gas	19 th Gold
30 billion barrels	559 tons	389 tons	7504 billion cubic m.	1800 tons

The Largest Mineral Exports of Central Asian Countries

Kazakhstan	Kyrgyzstan	Tajikistan	Turkmenistan	Uzbekistan
1. Oil - 59.8%	1. Gold - 50.5%	1. Gold - 18.2%	1. Gas - 79.3%	1. Gold - 23.6%
2. Gas - 4.9%	2. Precious metal - 4.6%	2. Aluminum - 15.5%	2. Oil - 8.8%	2. Gas - 23.3%
3. Copper - 4.4%	3. Oil - 3.2%	3. Zinc - 14.3%	3. Peat - 2%	3. Copper - 4.9%

Source: www.statista.com
www.indexmundi.com
www.eia.gov

How to Cite: Eurasian Research Institute, (2021). Natural Resource Reserves in Central Asia. ERI Infographics No. 36

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Наурыз 2021 Sayı: 60
Mart 2021 жыл №60